

**Lithovius-pappissuvun palkkaus ja pappilat
Limingan pitäjässä 1575–1730**

Markku Kuorilehto

Suomen ja Skandinavian kirkkohistoria

Vanhemman ajan kirkkohistorian pro gradu -tutkielma

huhtikuu 2014

HELSINGIN YLIOPISTO – HELSINGFORS UNIVERSITET		
Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion Teologinen tiedekunta		Laitos – Institution Kirkkohistorian osasto
Tekijä – Författare Markku Olavi Kuorilehto		
Työn nimi – Arbetets titel Lithovius-pappissuvun palkkaus ja pappilat Limingan pitäjässä 1575–1730		
Oppiaine – Läroämne Suomen ja Skandinavian kirkkohistoria, vanhemman ajan kirkkohistoria		
Työn laji – Arbetets art Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum 4.4.2014	Sivumäärä – Sidoantal 116
Tiivistelmä – Referat <p>Pohjois-Pohjanmaan Limingan keskiaikainen pitäjä syntyi maankohoamisen seurauksena syntyneelle niittylaakiolle. Pitäjä levittäytyi pohjoisessa ja idässä Oulujokilaaksosta Oulujärven latvasille asti. Laajat ja hyvätuottoiset niityt mahdollistivat karjatalouden lisääntymisen sekä peltoviljelyn paremmin kuin monissa muissa lähipitäjissä. Limingan pitäjä oli myös kalavesiltään runsas. Luonnonolosuhteiden ja hyvin kehittyneen elinkeinorakenteen vuoksi Limingan muodostui talopoikaisasutukseltaan vauras ja suurin pitäjä Pohjois-Pohjanmaalla. Talonpoikien tulokehitys heijastui myös suurempana pappien palkkauksena.</p> <p>Limingan kirkkoherraksi määrättiin Henrik Laurinpoika vuonna 1575. Hänestä polveutui laaja Lithovius-pappissuku. Suvun mieskantaisia jäseniä Limingan kirkkoherroina oli yhteensä seitsemän. Yhteensä sukuun kuuluvia pappeja Limingassa oli lähes kaksikymmentä. Lithovius-suvun ajan palkkauskehityksen vaikutuksesta pitäjään halusi hakeutua useita erittäin ansioituneita hakijoita, kun suvun valtakausi päättyi 1720-luvun lopulla.</p> <p>Tässä pro gradu -tutkielmassa on tarkasteltu papiston palkkauksen rakennetta: kymmenyksiä, muita maksuja sekä virkataloetuutena pappiloita. Kymmenykset jakaantuivat päälinjoiltaan vilja-, karja-, voi- ja kalakymmenyksiin. Kymmenyksiä on pidetty usein vuosittain vaihtelevana palkkauksena, mutta tutkimukseni osoittaa, että papistolle määrättiin välillä kiinteä palkkaus. Lisäksi papisto sai erinäisiä maksuja pitäjänsä kierroista juhlapyhien aikana.</p> <p>Limingan pappilaa ylläpidettiin ja rakennettiin seurakuntalaisten kanssa hyvässä yhteishengessä ja pappilan asema korostui etenkin 1670-luvulta lähtien. Palkkaus ja edut paranivat, ja niistä tuli suvulle merkittävä tulonlähde.</p> <p>Eri hallitsijat pyrkivät uudistamaan papiston palkkausta useampaan kertaan. Pohjalaiset papit ja pitäjäläiset eivät usein suostuneet näihin uudistuksiin, vaan pysyivät entisissä toteutustavoissa. Uudistaminen liittyi Ruotsin ja kirkon yhtenäistämispolitiikkaan, joka epäonnistui papiston palkkauksessa 1600-luvulla Pohjanmaalla. Etenkin Limingassa papisto ja seurakuntalaiset noudattivat vahvaa keskinäistä yhteistyötä. Lähteiden perusteella Limingassa ei ole havaittavissa kuin vähäisiä palkkaukseen ja pappiloihin liittyviä riitoja. Tämä kuvastaa Limingan pitäjän vahvaa sopimus- ja tapaoikeudellista yhteishenkeä yli kruunun tavoitteiden. Tämä yhteishenki turvasi myös Lithoviuksien pitkäaikaisen valta-aseman Limingassa.</p>		
Avainsanat – Nyckelord Pohjois-Pohjanmaa, Liminka, Lithovius, Limingius, papisto, 1600-luku, palkkaus, pappila, kymmenykset		
Säilytyspaikka – Förvaringställe Helsingin yliopiston kirjasto, Keskustakampuksen kirjasto, Teologia		
Muita tietoja		

Sisällysluettelo

I Johdanto.....	5
1.Tutkimustehtävä.....	5
2.Lithoviuksien Liminka – Limingan seurakunnan synty ja kehitys.....	7
3.Lähteet.....	11
4.Aiempi tutkimus.....	13
II Talonpojan pellolta pappilan aittaan.....	15
1.Limingan niityt talonpoikien ja papiston vaurauden perusta.....	15
2.Kymmenysverotus ja sen periaatteet.....	25
3.Papiston viljakymmenykset Limingassa.....	33
III Ei yksin viljasta.....	45
1.Vedenviljasta niityn talvikuormaan – kymmenyksien kirjava joukko.....	45
2.Testamenttilehmiä, pääsiäisrahoja ja joulupaisteja pappilaan.....	53
3.Kiistat saatavista.....	60
IV Suurpitäjän pappilat.....	69
1.Virkatalot papiston palkkauksen osana.....	69
2.”Seitsemän laillista huonetta” – yksinäistuvista karoliinihenkeen.....	77
3.Suurpitäjän, emäseurakunnan vai Lithoviuksien pappila?.....	82
V Tulokset.....	91
VI Liitteet.....	103
VII Lyhenteet.....	111
VIII Lähteet ja kirjallisuus.....	112

I Johdanto

1. Tutkimustehtävä

Pro gradu -tutkielmassani perehdytään Pohjanmaan Limingan pitäjän papiston palkkaukseen ja pappiloihin Lithovius-pappissuvun valtakaudella vuosina 1575–1730 (ks. liite 1.). Lithoviukset pitivät kirkkoherranvirkaa ja lähes kaikkia muita Limingan kirkkopitäjän papinvirkoja hallinnassaan 1500-luvulta 1730-luvulle saakka. Lithoviukset pitivät tiiviisti yhteyttä muihin pappissukuihin ja solmivat avioliittoja niiden jäsenten kanssa. Tämän seurauksena Lithoviuksista tuli yksi Suomen merkittävimmistä pappissuvuista, jonka valta ulottui laajalle suomalaisessa papistossa ja porvaristossa. Suvun valtakauden jälkeen Limingan pitäjästä tuli haluttu papiston virkapaikka.¹

Menneinä vuosisatoina suvun jäsenten sukunimen käyttö on ollut vaihtelevaa. Lithoviuksen lisäksi he ovat käyttäneet esimerkiksi nimeä Limingius.² Tässä tutkielmassa suvusta käytetään yhteisenä nimittäjänä suvun tunnetuinta nimeä Lithovius. Se on ollut vakiintunein nimimuoto, joka esiintyy myöhemässä tutkimuskirjallisuudessa, vaikka useat suvun jäsenet eivät ole Lithovius-nimeä käyttäneet lainkaan.

Palkkauksen ja pappiloiden vaikutusta Lithoviuksien vaurastumiseen ei ole tutkittu syvällisemmin. Tässä pro gradu -tutkielmassa palkkauskäsitteen alle yhdistetään kaikki papiston seurakuntalaisilta saamat säännölliset ja epäsäännölliset tulot sekä erilaiset etuudet. Nämä tulolähteet olivat rakenteeltaan varsin hajanaisia. Näistä pappilat toivat yhden keskeisimmistä tulonlähteistä varsinkin kirkkoherralle. Pohjois-Pohjanmaan suurten rannikkopitäjien kirkkoherrojen vuotuisen tulojen suuruudeksi on arvioitu 4 000 kuparitaalaria 1600-luvun jälkipuoliskolla.³ Tutkielmasta rajataan ulkopuolelle Lithovius-suvun yksityistalous, johon kuuluivat muun muassa suvun jäsenten omistamat talot ja yksityisvelkasuhteet.

Tutkimuksen pääkysymyksenä on, kuinka Limingan pitäjän papiston tulot ja virkatalot kehittyivät suvun kantaisän Henrik Laurinpojan virkakaudelta vuodesta 1575 lähtien. Miten palkkaus vaikutti siihen, että Lithoviuksista tuli sukupolvesta toiseen oman asemansa säilyttänyt pappissuku, ja miten palkkaus ke-

¹ Suolahti 1919, 33; Kojonen 1971, passim.; Vahtola 1991, 278.

² Kojonen 1971, passim.

³ Virrankoski 1973, 682.

hittyi 1700-luvun alkuvuosikymmenille, jolloin suku menetti valta-asemansa Limingassa?

Alakysymyksinä tarkastellaan pitäjän maantieteellisiä ja taloudellisia tekijöitä. Niillä oli vaikutusta maanviljelyn ja karjatalouden kehitykseen, talonpoikien maksukykyyn ja sitä kautta vaikutus papiston tuloihin. Toisena kysymyksenä on tulojen rakenne ja määrällinen kehitys eri aikoina. Kolmantena tutkitaan pappiloiden merkitystä, kehitystä ja ylläpitoa suvun valtakaudella osana papiston palkkausta. Samaan kysymykseen kuuluvat myös kappalaisten pappiloiden syntyvaiheet. Neljäntenä kysymyksenä tarkastellaan papiston ja seurakuntalaisten välisiä suhteita palkkausta ja pappiloita koskevissa ristiriitatilanteissa; miksi ja millaisia kiistoja syntyi, ja miten ne ratkaistiin? Lithoviusten palkkausta verrataan myös jonkin verran naapuripitäjien papiston palkkaukseen.

Lithoviuksien valtakaudella Ruotsin valtakunta kävi useita pitkällisiä sotia, jotka rasittivat talollisten tulonmuodostusta.⁴ Vaikeat kato- ja nälkävuodet vähensivät papiston tuloja ainakin hetkellisesti. Papiston tuloista ja maksuista pyritään selvittämään tulonmuodostuksen rakenteellinen ja määrällinen kehitys, koska aiemmassa tutkimuksessa ei ole aiheesta muodostunut riittävää kokonaiskuvaa. Samalla tarkastellaan, miten talollisten kokemat vaikeudet ja niiden väliin jäävät suotuisimmat ajanjaksot vaikuttivat pappissuvun taloudelliseen menestymiseen. Varsinkin talollisten talouden suhde papiston palkkaukseen on jäänyt vähälle pohdinnalle. Tässä tutkimuksessa yhdistetään talollisten taloudellinen tilanne ja kyky papiston palkanmaksuun erilaisissa historiallisissa tilanteissa, kuten sotien, katojen ja tasaisen kehityksen aikana.

Papiston virkataloihin kuuluivat kirkkoherran ja kappalaisten pappilat. Virkatalot muodostivat papistolle perustoimeentulon muiden säännöllisten ja epä-säännöllisten tulojen ohella. Pappiloiden rakentaminen ja ylläpito olivat enimmäkseen seurakuntalaisten tehtäviä. Niiden rakennusvaiheita voidaan tutkia ja vertailla sekä pitäjän rakentamis- ja ylläpitovastuussa olevien kylien kesken, mutta myös naapuriseurakuntien välillä.⁵ Pappiloissa harjoitettiin viljelyä ja karjanhoitoa, mutta viljelytoimintaa on usein vaikea eritellä papiston yksityistilojen taloudenpidosta. Sen sijaan pappilaan kuului kalastusoikeuksia, joita voidaan tarkastella pappi-

⁴ Vahtola 1991, passim.

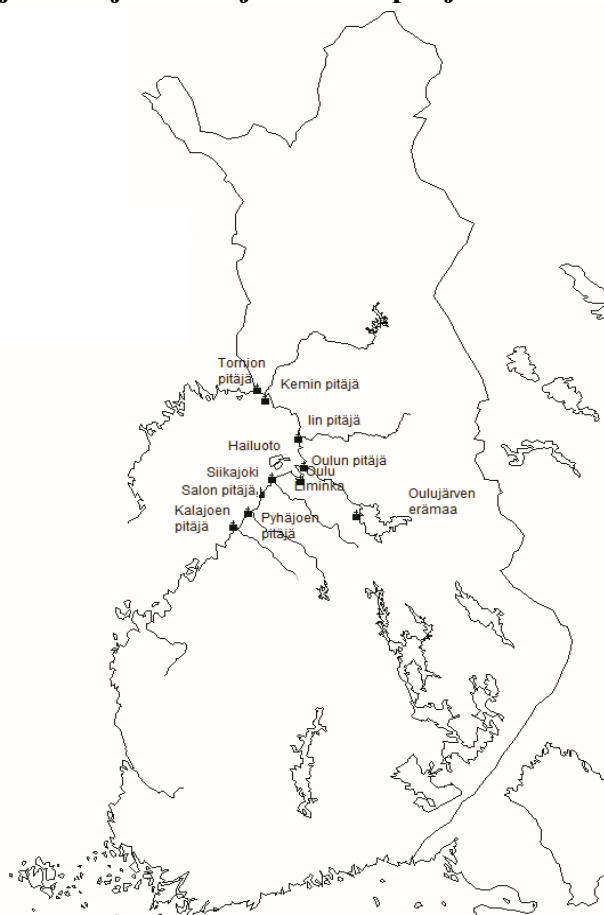
⁵ Vahtola 1977, 232–233.

laan kuuluvana papiston tulonlähteenä ja elinkeinona.⁶ Tutkielmassa pyritään selvittämään pappiloiden monialaista merkitystä sekä sitä, miten Lithoviukset hoitivat pappiloitaan osana omaa talouttaan. Vastauksia haetaan erityisesti erilaisten katselmuksien ja kiistakysymysten avulla, joissa voidaan mahdollisesti nähdä eri osapuolten kannanottoja pappiloiden ylläpidosta ja taloudesta.

2. Lithoviuksien Liminka – Limingan seurakunnan synty ja kehitys

Liminka mainitaan ensimmäisen kerran kirkkopitäjänä vuonna 1477 Salon, Iin ja Kemin rinnalla. Näiden keskiaikaisten seurakuntien lisäksi syntyi 1500- ja 1600-luvuilla uusia pitäjiä rannikolle ja sisämaahan, kuten seuravasta kartasta 1. voidaan todeta.⁷

Kartta 1. Pohjois-Pohjanmaan ja Tornion pitäjät 1600-luvulla

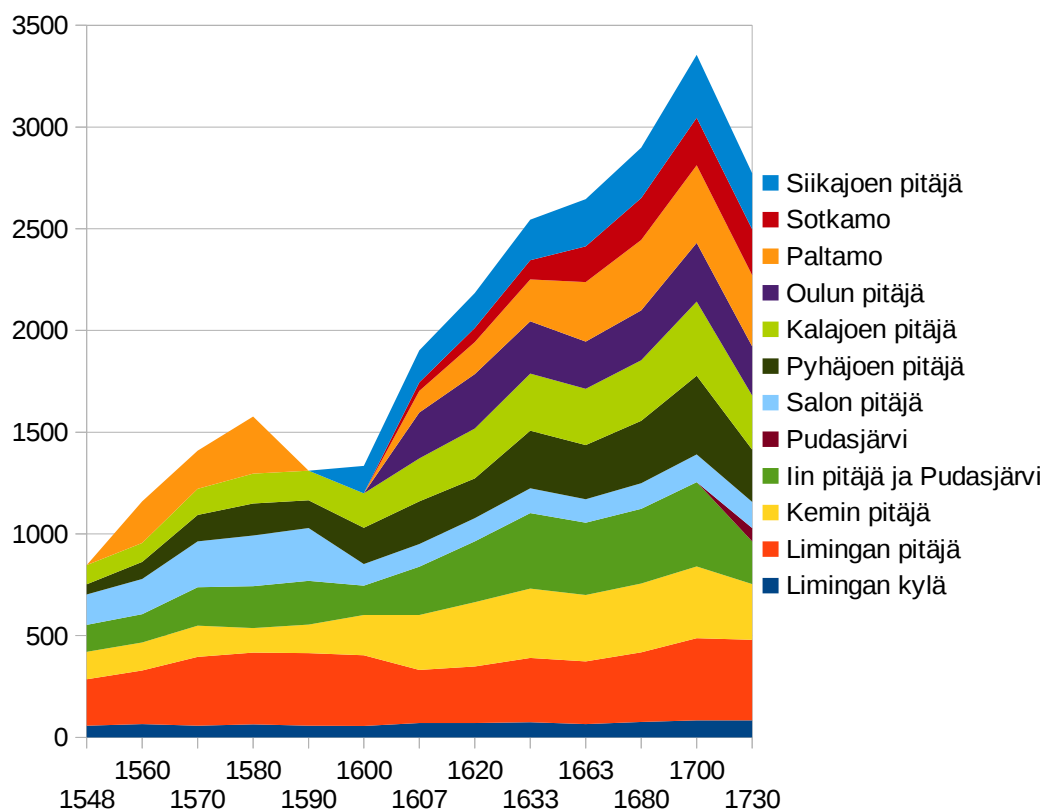

Piirros: Markku Kuorilehto 2013

⁶ OMA LKA II Ec 1 Kuninkaallisia ym. valtion viranomaisten kirjeitä ja päätöksiä 1592–1691, No 29. Gabriel Ljungonpojan päiväämätön tuomiokirjaote vuoden 1629 jälkeiseltä ajalta.

⁷ REA, vuosi 1477, fol. 59; Virrankoski 1973, 5.

Tätä kehitystä havainnollistaa seuraava Limingan ja Pohjois-Pohjanmaan pitäjien välinen talolukuvertailu vuosilta 1548–1730:

Näistä kahdesta – Limingan pitäjästä ja Limingan kylästä – tuli myös koko Pohjanmaan pohjoisen osan hallinnollinen keskus, jossa asui muun muassa voutikunnan vouti. Vertailtaessa koko Pohjanmaan pitäjiä erilaisin verotuksellisin tunnusluvuin Limingan pitäjä sijoittui vuonna 1575 – Henrik Laurinpojan astuessaan virkaansa – pitäjien vauraudessa Mustasaaren, Kyrön, Pietarsaaren ja Kokkolan jälkeen (liite 2.). Liminka oli laajimmillaan 1500-luvun puolivälissä, kunnes Oulujärven erämaapitäjä erosi siitä. (kartta 3. ja liite 3.) Limingan pitäjän maille 1600-luvun alussa perustettu Oulun kaupunki tarjosi talonpojille mahdollisuuden käydä kauppaa porvariston kanssa, mutta samalla uusi kaupunki rajoitti säännöksillään vastaavasti papiston omaa tavaraluontoisten tulojen kauppaa.⁸

⁸ Virrankoski 1973, 387–394, 750–756; Vahtola 1991, 77, 151.

Kartta 3. Limingan pitäjä laajimmillaan keskiajalla ja 1500-luvulla

Piirros: Markku Kuorilehto 2013

Luonnonolosuhteet ja niiden hyödyntäminen peltoviljelyssä ja karjanhoidossa nostivat Limingan koko Pohjanmaalla kirkkopitäjien kärkijoukkoon, koska pitäjässä asuvien talollisten tulotaso oli korkeampi kuin monissa muissa pohjoisissa pitäjissä. Limingan kirkkoherra oli 1500-luvulla Pohjanmaan pohjoisosan parhaiten palkattu kirkkoherra, mikä nosti myös hänen arvoasemaansa. Tämä näkyy muun muassa siitä, että pitäjän kirkkoherra Tuomas Ingonpoika kohosi lääninrovastiksi, kuten myös hänen seuraajansa Henrik Laurinpoika, Lithoviuksien kantaisä. Henrik Laurinpojan suvun kiinnittyminen Liminkaan merkitsi, että seurakunta sai Lithoviuksien suvusta lähes kaksikymmentä pappia sielunpaimenik-

seen. Heistä seitsemän oli Henrik Laurinpojasta lähtien kirkkoherrana. Tämän lisäksi seurakuntaa palvelivat pappeina useat suvun vävyt tai tyttärien jälkeläiset.⁹

Lithoviuksien mahdollisuus hankkia omistukseensa suuria ja tuottavia talonpoikaistaloja vahvisti heidän arvoaltaansa pitäjässä ja sen ulkopuolella. Papiston palkkauksen ja virkatalojen rinnalla myös tuottava yksityisomaisuus lisäsi heidän tulojaan ja vaikutusvaltaa. Vauraus ja valta tekivät Lithoviuksista verkostoituneimman pappissuvun Pohjanmaalla 1600-luvulla.¹⁰

Lithoviuksien valtakausi vaikutti seurakunnan arvovallan ja palkkauksen kehitykseen myös myöhemmin. Esimerkiksi 1870-luvulla Limingan kirkkoherran vuotuinen palkkaus oli 18 660 markkaa. Yksikään muu kirkkoherra tai piispa ei yltänyt tähän tulotasoon Suomessa. Liminka kohosi halutuksi virkapaikaksi useaksi vuosisadaksi talonpoikaisyhteisön takaaman korkean tulotason vuoksi. Lisäksi pitäjän kirkkoherranvirasta tuli arvostettu papintehtävä koko maassa. Liminkaan hakeutui kirkkoherraksi muun muassa Helsingin yliopiston teologian professori Aron Gustaf Borg vuonna 1845. Runsaskätisestä palkkapitäjästä kertoo myös kirkkoherrojen pysyvyys seurakunnassa. Kuopion hiippakunnan piispanvirkaa hakenut Aron Gustaf Borg oli vasta ensimmäinen, joka siirtyi kirkkoherranvirasta toiseen virkaan vuonna 1857 eli Kuopion tuomiorovastiksi. Seuraavat virasta eroamiset toista virkaa varten tapahtuivat vasta vuoden 1955 jälkeen.¹¹

3. Lähteet

Kymmenysviljat muodostivat osan papiston palkasta ja olivat samalla kymmenysten runko. Kymmenysluettelot kuuluvat voudin- ja läänintileihin, joita laadittiin kuningas Kustaa Vaasan hallituskaudelta (1523–1560) lähtien. Nämä papiston laatimat luettelot ovat säilyneet lähes kaikilta vuosilta 1500-luvun puolivälistä voudintilien loppumiseen, vuoteen 1634 asti. Sen sijaan vuodesta 1635 alkaviin läänintileihin kymmenysluetteloita sisälly kaikkiin tositekiriin, koska osa aineistosta on tuhoutunut tai jätetty laatimatta. Tämän vuoksi eri vuosia ei pystytä tutki-
maan kattavasti ja tutkimuksessa joudutaan turvautumaan luetteloiden hajavuosiin. Kymmenysluetteloihin on merkitty talokohtaisesti vuotuisia ruis- ja ohramääriä. Kyvystä maksaa kymmenysviljaa kertovat myös vuotuisiin veroluetteloihin

⁹ Ks. esimerkiksi Vahtola 1991; Kotivuori 2005. Hakusanana on käytetty Lithovius- ja Limingius -nimisiä ylioppilaita.

¹⁰ Vahtola 1977, 216–218.

¹¹ Erikson 1877, passim.; Vahtola 1977, 216–219, 222–223.

sekä kylvö- ja karjaveroluetteloihin sisältyvät kylvö- ja peltopinta-alat. Pitäjäkoh-
taisista kymmenysviljoista on saatavissa tietoa myös voudintilien päätilikirjoista,
joihin kirjattiin papistolle kuuluvat viljaerät. Kymmenysveroluettelot ovat lähde-
kriittisesti arvioituna kohtuullisen luotettavia asiakirjoja, koska kysymyksessä on
toteutunut verotus. Niistä pyritään kokoamaan tiedot eri vuosien palkkausta kos-
kevat tunnusluvut. Ne vuodet, joilla on erityistä merkitystä esimerkiksi kymme-
nysviljamääriin, pyritään huomioimaan erikseen, esimerkkinä isonvihan jälkeinen
aika. Kymmenyksien lisäksi käytetään erilaisia verotietoja muiden tunnuslukujen
selvittämiseen. Usein luvut eivät kerro sellaisenaan tietoja palkkauksesta, vaan ai-
neistoa tutkittaessa joudutaan nojautumaan erilaisiin laskelmiin ja arvioihin.¹²

Limingan kirkonarkistossa on säilynyt 1500-luvun lopulta alkaen sel-
laisia asiakirjoja, joiden avulla voidaan pohtia useita tutkimuskysymyksiä. Seura-
kunnan tilikirjat ovat säilyneet vuodesta 1654 alkaen. Niihin on liitetty seurakun-
nan pääasiallinen kirjanpito tuloineen ja menoineen, mutta tilikirjasta ei voida tut-
kia juurikaan papiston palkkauskysymystä.¹³ Ehdottomasti keskeisintä lähdeai-
neistoa on hallinto- ja talousarkiston muut iältään vanhemmat asiakirjat. Niihin
kuuluu hallinnollisia päätöksiä, tarkastuskertomuksia ja muita yksittäisiä asiakir-
joja, jotka kuvaavat palkkausasioita ja pappilaa virkatalona. Pappilan katselmuk-
set ovat säilyneet vuosilta 1648, 1682, 1688, 1704 ja 1732.¹⁴ Limingan kirkonar-
kistoa täydentää Pyhäjoen kirkonarkisto. Siihen sisältyy Liminkaa koskevia piis-
pan- ja rovastintarkastuspöytäkirjoja sekä pappilan katselmuksia vuodelta 1688.
Näistä katselmuksista voidaan muodostaa vertaileva ja johdonmukainen kuva
Limingan pappilasta osana kirkkoherran palkkausta.¹⁵

Kansallisarkiston Turun hovioikeuden arkistoon kuuluvat Pohjanmaan
ja Pohjanmaan Pohjoisen tuomiokuntien renovoidut tuomiokirjat muodostavat
vuodesta 1626 alkaen päälähteen varsinkin papiston ja seurakuntalaisten välisten
suhteiden tarkastelussa. Käräjillä käsiteltiin useimmiten riita-asioita, jotka koski-
vat sekä papiston palkkausta että virkataloja.¹⁶ Tuomiokirjat ovat säilyneet lähes
kaikilta vuosilta, lukuun ottamatta isonvihan aikaa, jolloin sääntömääräisiä käräjiä

¹² Ks. esimerkiksi Luukko 1953 ja Virrankoski 1973.

¹³ OMA LKA III Gla 1 Kirkonkassan tilikirja 1654–1750.

¹⁴ Limingan kirkonarkiston arkistoluettelo vakka-arkistotietokannassa, hakusanana Limingan seurakunta, <www.arkisto.fi>, luettu 7.10.2010.

¹⁵ OMA PKA II Cg 1 Rovastintarkastuspöytäkirjoja ym. 1593–1703.

¹⁶ Ks. esimerkiksi Saarenheimo 1994, 151–163 ja Kokkonen 2008, 98–99.

ei venäläismiehityksen vuoksi pidetty.¹⁷ Tuomiokirjat antavat parhaimmillaan runsaasti erilaista tietoa esitettyihin kysymyksiin. Tuomiokirjojen käsiteltävät asiat kohdistuvat enimmäkseen papiston ja seurakunnan välisiin riitatilanteisiin. Asiakirjat eivät välttämättä kuvaa niiden väliin jääviä ajanjaksoja, jolloin asiat olivat osapuolten välillä tasapainossa.

Ruotsin Riksarkivetin Komitea-arkistoon sisältyy Pohjanmaan papiston palkkauskiistaa koskeva komitea-arkisto, *Kommissioner angående prästerskapets avlöning 1687–1692*, joka antaa selvityksen papiston palkkauksen osista ja rakenteesta varsin pitkällisenä kehityskaarena.¹⁸ Tätä arkistoa täydentää *Acta Ecclesiastica* -kokoelma. Se sisältää Limingan seurakuntaa ja Lithoviuksen pappissuokua koskevia erilaisia hallinnollisia ja yksityisluontoisia asiakirjoja, kuten myös tuomiokapitulien lähettämät kirjeet Kuninkaalliselle Majesteetille. Näiden molempien asiakirjakokonaisuuksien asiakirjat on laadittu 1600- ja 1700-luvuilla.¹⁹ Nämä asiakirjaryhmät ovat syntyneet satunnaisesti jonkin yksittäisen asian ympärille, kuvaavat hyvin perusteellisesti käsiteltäviä prosesseja. Turun tuomiokapitulien arkistot tuhoutuivat vanhimmilta osiltaan tulipaloissa vuosina 1681 ja 1827.²⁰ Turun tuomiokapitulissa käsiteltyjä asioita valaisevat muihin arkistoihin päätyneet asiakirjat. Nämä asiakirjat eivät anna täysin kattavaa tietoa tuomiokapitulien Limingan seurakuntaa koskevissa palkkauskysymyksissä..

4. Aiempi tutkimus

Tämän tutkimusaikakauden keskeisin kirkkohistoriallinen yleisesitys on Kauko Pirisen Suomen kirkon historia 1, keskiaika ja uskonpuhdistuksen aika (1991), ja Pentti Laasonen Suomen kirkon historia 2, vuodet 1593-1808 (1991). Teokset muodostavat koko Suomen kirkollista kehitystä koskevan kirkkohistoriallisen kontekstin tutkimusajanjaksolla, mutta eivät kuvaa kovin yksityiskohtaisesti papiston palkkaussasioita. Laasonen tutkimuksessa käsitellään reformaation jälkeistä ja luterilaisen ortodoksian aikaa, jolloin Lithoviuksien valtakausi Limingassa oli suurimmillaan. Jukka Paarman väitöskirja Turun hiippakunnan hallinto Suomessa 1554–1604 (1980) käsittelee hiippakuntaorganisaation toimintaa Henrik Laurinpojan virkakaudella. Pentti Laasonen on tutkinut syvällisesti myöhemmän ajan

¹⁷ Ks. lähemmin Vakka-arkistotietokanta.

¹⁸ RA KoAE Kommissioner angående prästerskapets avlöning 1687–1692. Vol. 1, Finland.

¹⁹ RA AE, Åbo stift, vol. 80; RA Konsistoriernas skrivelser till KM –(1693) –1737. Vol. 1–7.

²⁰ Viikki, 1994, 181.

erityiskysymyksiä, esimerkiksi seurakuntien taloudenpitoa, monografiassaan Johannes Gezelius vanhempi ja suomalainen täysortodoksia (1977). Laajimmat kymmenysverotusta käsittelevät tutkimukset ovat Kauko Pirisen Kymmenysverotus Suomessa ennen kirkkoreduktiota (1962) ja Hannu Välimäen Kymmenyksistä kirkollisveroon (2002).²¹ Lisäksi tutkimuskysymyksiä on tarkasteltu lukuisissa artikkeleissa ja monografioissa useista näkökulmista yleisellä ja suppealla tavalla.

Pohjois-Pohjanmaata ja Liminkaa koskevana tutkimuskirjallisuutena käytetään lähinnä Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia -sarjaan kuuluvia teoksia sekä Jouko Vahtolan kirjoittamia tutkimuksia Oulujokilaakson historia (1991) ja Liminka 1477–1977 (1977). Muiden pitäjien ja seurakuntien historiat ovat tarpeellisia, kun verrataan Limingan kehitystä naapuriseurakuntien vastaaviin kehitysprosesseihin.

Limingan pappilasta on kirjoitettu muun muassa kansatieteen alalta Eero Sappisen Pohjois–Pohjanmaan maaseutupappiloiden rakennukset 1600-luvun lopulla (1985). Se kuvaa lähinnä alueen pappiloiden rakennushistoriallista kehitystä. Sappisen näkökulma pappiloihin on rakennuksien käyttötarkoituksia tarkasteleva, mutta hän käsittelee myös papiston palkkausta ja pappilan taloutta.

²¹ Virrankoski 1973, 750–756.

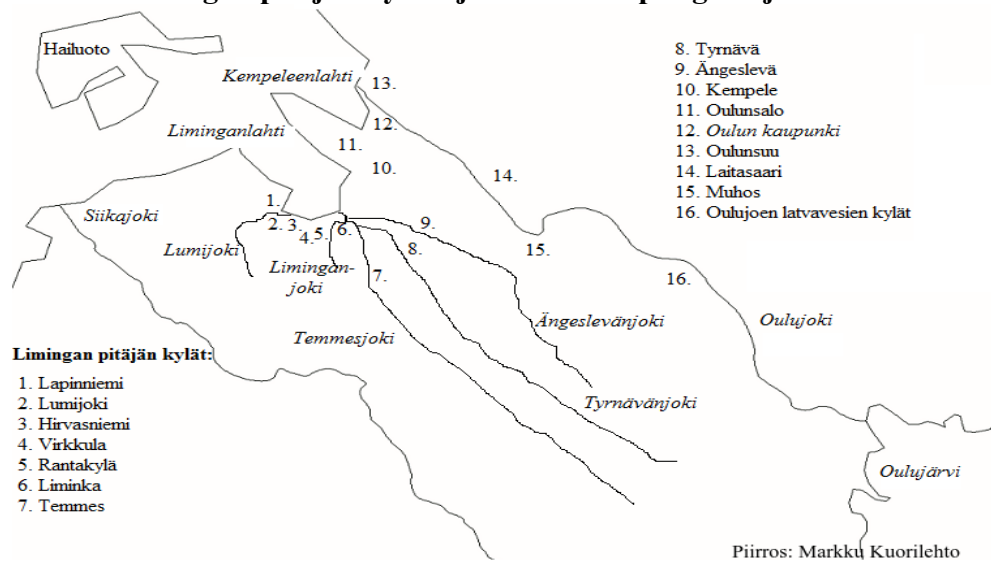
II Talonpojan pelloilta pappilan aittaan

1. Limingan niityt talonpoikien ja papiston vaurauden perusta

Limingan pitäjä syntyi Pohjanlahden rannikkoalueelle Oulujoen varteen ja sen eteläpuolisille alueille. Seutu muodostaa maantieteellisesti ja luonnonolosuhteiltaan erityisen viljavan ja karjataloudelle edullisen tasangon. Se rajoittui idässä ja etelässä laajoihin erämaa-alueisiin sekä itäisessä suunnassa myös Oulujärven vesistöihin (kartta 3). Ennen Oulujärven asuttamista Limingan pitäjän rannikon asukkaat harjoittivat kalastusta ja eränkäyntiä Oulujärven ja sen latvavesien seuduilla. Tämän lisäksi liminkalaiset kalastivat merellä aina Kemin ja Iin pitäjän rajoilla asti. Liminkalaisten pääelinkeinoksi muodostui 1500-luvun kuluessa niitty- ja karjatalous sekä peltoviljely. Niityt olivat liminkalaisen talonpojan keskeisin luonnonvara. Ne perustuivat nopeaan meren maatumiseen alavilla ranta-alueilla. Nämä maatumaniityt eli vesijätöt voitiin ottaa talollisten käyttöön, tuottamaan karjalle heinää.²²

Limingan pitäjän kylät keskittyivät rannikolla laajalle niitylakeudelle, pienten jokien varteen tiiviinä ja nauhamaisina asutusketjuina, eikä tälle historialliselle asutukselle löydy laajuudessaan ja tiiveydessään vertailukohtaa muualta Suomesta (liite 3.).²³ Seuraavasta kartasta selviävät kylien sijaintipaikat.

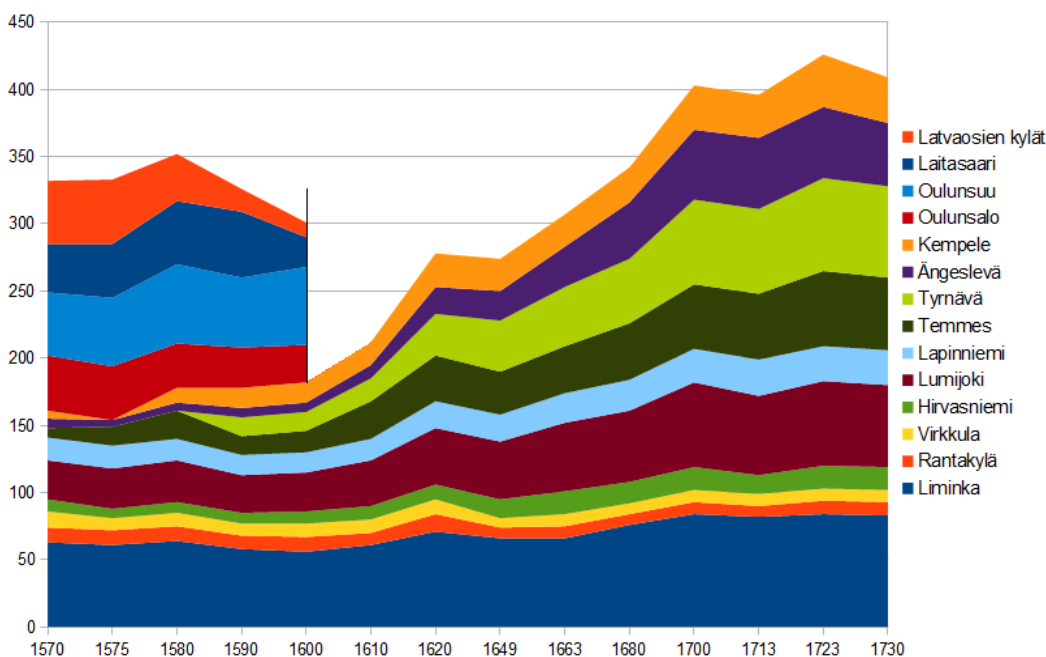
Kartta 4. Limingan pitäjän kylien ja Oulun kaupungin sijainti

²² Virrankoski 1973, 226–227; Kuorilehto 2013, 3–4.

²³ Kuorilehto 2013, 11.

Suurimman kylän, Limingan, taloluku kohosi 1700-luvun alkuun mennessä yli kahdeksaankymmeneen. Näistä taloista valtaosa sijoittui molemmin puolin joenvartta, noin neljän kilometrin matkalle. Limingan pitäjän kylät ja talot sijoittuivat paitsi Liminganjoen myös Lumijoen, Temmesjoen, Tyrnävänjoen, Ängeslevänjoen sekä Oulujoen rannoille, joissa uudisasutus oli kasvultaan suurinta. Näiden lisäksi kyliä muodostui merenrantaan ja järviolueille. Limingan pitäjä oli taloluvultaan nykyisen Pohjois-Pohjanmaan suurin pitäjä lähes koko Lithoviuk-sien valtakauden. Kylien talolukujen keskinäisiä kehityslinjoja voi hahmottaa seuraavasta, Limingan pitäjän kylien talolukuvertailua vuosina 1570–1730 osoittavasta kuviosta. Kantapitäjän lisäksi vaikutuspiiriin kuului koko Oulujärven seutu. Vaikka Oulujärvestä tehtiin oma pitäjänsä, liitettiin se väliaikaisesti Limingan kirkkoherrakunnan alaisuuteen vuonna 1580-luvun puolivälissä, koska Oulujärven pitäjä oli tuhoutunut 25-vuotisen sodan hävityksissä. Oulujärvi ei siten noussut merkittävään rooliin Limingan pitäjän osana, koska Oulujärven savolaisalue oli käytännössä tyhjentyneet asukkaista kokonaan.²⁴

²⁴ KA Voudin- ja läänintilit Limingan pitäjän kymmenys-, vuotuisvero- ja henkikirjat diagrammin esimerkkivuosilta niteissä KA 4718: 42–48v.; KA 4743: 72–77v. KA 4759: 77–82v.; KA 4790: 51–56v.; KA 4818: 61–66v.; KA 4869: 30–34v.; KA 9129: 529–530v.; KA 9267: 358–367v.; KA 9270: 69–78v, 579–586v.; KA 9296: 1201–1238; Virrankoski 1973, 750–756; Vahtola 1991, 302 sekä tekstissä Luukko 1954, 366, 370.

Kuten edellisestä kuviosta ja seuraavista kartoista voidaan havaita, Limingan pitäjää erotettiin 1600-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä Oulun kaupungin perustamisen yhteydessä Oulun pitäjää.

Kartta 4. Limingan pitäjä ennen ja jälkeen Oulun pitäjän eroamisen.

Piirros: Markku Kuorilehto 2013

Samalla Limingan pitäjä menetti taloluvustaan noin sata taloa eli koko pohjoisosan: Oulunsalon ja Oulujoen varren kylineen. (liite 3.). Tämä pitäjän jako pudotti pitäjän taloluvun lähelle kahdensadan talon. Menetyksellä tuntui myös väliaikaisesti Limingan kirkkoherran kukkarossa, sillä kului useita vuosikymmeniä, että palkkaustaso palasi ennalleen. Tähän vaikutti oman pitäjän taloluvun kasvu. 1600-luvun ensimmäisen vuosikymmenen tasolle Limingan pitäjä pääsi vasta 1660-luvulla. Oulun pitäjän talojen vaikutus kirkkoherran kymmenyksiin ja muihin tuloihin oli melko huomattava. Kirkkoherran palkkauksen kasvupotentiaalin menetys oli myös merkittävä, sillä melkein Oulujärvelle ulottuva harvaanasuttu Oulun pitäjä kasvoi vielä voimakkaasti pitäjän perustamisen jälkeisinä vuosikymmeninä. Oulun pitäjän ero merkitsi heti 1600-luvun toiselle vuosikymmenelle tultaessa 180 talon tulevaa menetystä ja tarkastelujakson lopulla se olisi merkinnyt 1700-luvun alussa laskennallisesti noin 250 talon ja niiden antamien tulojen menetystä Limingan papistolle. Toki on huomattava, etteivät tulot alkuvaiheessa päätyneet Lithovius-suvun ulkopuolelle, koska Oulun kaupungin ja pitäjän kirkkoherraksi (1609–1620) nimitettiin Johannes Henrikinpoika. Hän oli Lithoviuksien pappisuvun kantaisän, Limingan kirkkoherra Henrik Laurinpojan poika.²⁵

²⁵ Vahtola 1991, 190, 282; Nummela 2003, 138.

Suomalaisen maatalouden painopiste siirtyi etelästä kohti pohjoista 1560-luvulta aina 1600-luvun lopulle. Tästä kehityksestä huolimatta Limingan pitäjässä talojen pellot eivät olleet pinta-alaltaan kovinkaan suuria, sillä edes suurimmat talot eivät saavuttaneet kymmentä nykyhehtaaria. Jokaisessa kylässä oli varsin erikokoisia taloja. Joskus peltopinta-alan suuruuteen vaikuttivat talonisännän toimeliaisuus sekä talon asutushistoriallinen tausta: mihin ja milloin talo oli perustettu. Myöhemmin syntyneet talot saivat useimmiten kylän huonoimmat viljelysmaat. Kylien ahtaus ja talojen sijainti toisiinsa nähden liian lähekkäin estivät myös talojen peltojen pinta-alojen kasvun. Limingan kylä saavutti rajansa jo 1600-luvulla, jonka jälkeen taloja ainoastaan jaettiin, eikä uudistiloja syntynyt kuin muutamia.²⁶

Vielä Limingan pitäjään kuuluessaan Oulunsalo ja Oulujoen eivät olleet niin merkittäviä maanviljelyssä ja karjataloudessa kuin laajoista niitty- ja peltoalueistaan tunnettu Liminka ja sen lähikylät. Pellot antoivat talollisille viljatuoton, josta osa maksettiin kymmenyksinä eteenpäin muun muassa kirkkoherralle. Peltojen tuottavuudessa oli tärkeää niiden lannoittaminen. Koska Limingassa oli laajat niityt, ne tuottivat keskimääräistä enemmän lehmille heinää. Näin Limingassa voitiin pitää taloissa lehmiä myös lukumääräisesti enemmän kuin monissa naapuriseurakunnissa, kuten Salossa tai Oulussa. Tämän vuoksi Limingan pitäjässä myös suurempi lehmäluku varmistti runsaamman karjanlantamäärän naapureihinsa verrattuna. Juuri suurempi lantamäärä mahdollisti myös laajempien ja satoisampien peltojen ylläpidon ja sen seurauksena luonnollisesti muhkeammat kymmenystulot.²⁷ Talonpoikien kymmenyksien maksukyky ei ollut siis sidoksissa pelkääntään peltoon, vaan myös karja- ja niittytalouteen. Nopea maankohoaminen paransi jatkuvasti näiden talonpoikaiselinkeinojen harjoittamista. Useimmiten vesijätömaa otettiin niittykäyttöön ja laitumeksi heti kuin se vain oli mahdollista.

Menetetyn Oulun pitäjän tilalle nousi pitäjän laitaosiin uusia ja taloluvultaan lukumääräisesti suuria, useita kymmeniä taloja käsittäviä kyliä. Ne korvasivat pitäjän niitty- ja karjatalouden sekä peltoviljelyn kokonaistuottoa. Pitäjän länsipuolella kasvoi erityisesti Lumijoki, johon kuului 1600-luvun loppuun mennessä yli 60 taloa eli sen taloluku kaksinkertaistui 1600-luvun alusta lähtien. Itäpuolella pitäjää keskisuuriksi kyliksi nousivat Temmes, Tynävä ja Ängeslevä, joi-

²⁶ Vahtola 1991, 138–139, 183.

²⁷ Luukko 1954, 445–446, 458; Virrankoski 1973, 238; Vahtola 1991, 283.

den kasvu pääsi vauhtiin 1500-luvun loppulla. Ne kasvoivat suureen Pohjan sotaan mennessä moninkertaiseksi. Esimerkiksi Ängeslevä kohosi taloluvultaan lähes viisinkertaiseksi ja Tyrnävä peräti kuusinkertaiseksi sadassa vuodessa. Pohjoislaidan kylä Kempele vahvistui myös lähes kolminkertaiseksi, mutta Temmeksellä sekä pitäjän länsipuolen Lapinniemessä ja Hirvasniemellä taloluvun kasvu oli vähäisempää. Limingassa, Rantakylässä ja Virkkulassa taloluvut pysyivät varsin vakiintuneina. 1600-luvun loppua kohti pääkylä Liminka tavoitti kuitenkin yli 80 talon lukumäärän. Sen sijaan Rantakylän ja Virkkulan kylän talot jopa hiukan vähenivät vuosisadan loppua kohti.²⁸

Voimakas uudisasutus pitäjän laidoilla merkitsi myös uusien niittyjen valtaamista ja peltojen raivaamista melko kivettömään maahan sekä uusien lehmikarjojen perustamista. Useat kylät tavoittivat jo emäkylän pinta-aloja ja tuotantomääriä taloa kohti tarkasteltuna, kuten vuoden 1608 maantarkastuksen taulukkoluvut kertovat (vrt. myös liite 3.). 1500-luvun loppulla alkanut voimakas kehitys jatkui 1600-luvulla niittyaloissa, lehmäluvussa ja peltojen pinta-aloissa. Vuonna 1608 nuorempien kylien taloluku ei kivunnut kovin suureksi, mutta niittyjä niissä raivattiin voimaperäisesti. Sen sijaan pitäjän yläosassa maastoltaan karumpien kylien peltojen uudisraivaus ei välttämättä yltänyt määrällisesti jokivarsien alaosien talojen pinta-aloihin. Yläpitäjässä saatettiin turvautua myös huonotuottoisiin suoniittyihin.

Oulun pitäjän itsenäistymisen aikaan vuonna 1605 erot Limingan pitäjän etelä- ja pohjoisosan niitty- ja karjataloudessa olivat selkeät, jos tarkastellaan esimerkiksi niittyaloja ja lehmien lukumäärää (ks. taulukko 1.). Oulun pitäjän alue vastasi vajaata puolta Limingan pitäjän niittyjen ja lehmien määrästä taloa kohti keskiarvoiksi muutettuna. Sen sijaan peltoaloissa tämä ero ei ollut niin suuri, vaan keskiarvot olivat lähempänä toisiaan. Näiden lukujen keskiarvot eivät kuitenkaan kerro koko totuutta, sillä absoluuttisia määriä tarkastellessa pitäjän osien keskinäiset erot ehkä kasvoivat vielä suuremmiksi. On huomattava, että Oulujoki laakso ei tarjonnut sellaisia mahdollisuuksia niittyjen valtaamiseen kuin eteläisimmät osat. Yhteenvetona voi todeta, että joenrantaniityt olivat pinta-alaltaan useimmiten pienempiä. Suoniityt eivät olleet yhtä tuottoisia kuin etelämpänä olevien kylien maankohoamisen vaikutuksesta syntyneet merenrannan niittyalueet.

²⁸ Ks. taloluvun kehityksestä esimerkiksi Virrankoski 1973, Vahtola 1991; Kuorilehto 2013.

Taulukko 1. Limingan ja Oulun pitäjien niittyjen kuormanalat, lehmien ja peltojen pinta-alojen keskiarvot taloa kohti 1600-luvun vaihteessa²⁹

	1608	1622	1580	1608
	Niittyala (KA/talo)	Lehmät (kpl/talo)	Peltoala (PA/talo)	Peltoala (TA/talo)
Limingan pitäjän kylät				
Liminka	8,6	8,8	14,7	3,8
Rantakylä	7,9	8,5	15,2	2,5
Virkkula	11,6	11,5		4,3
Hirvasniemi	7,4	6,4	16,5	3,6
Lumijoki	7,3	6,1	15,8	3,4
Lapinniemi	6,5	6,7	11,7	3,3
Temmes	10	8,7	9,5	3,3
Tyrnävä	8,7	8,3	10,1	3,7
Ängeslevä	11,8	8,3		3
Kempele	13,9	11,8		3,5
Pitäjän keskiarvo	9,37	8,51	13,35	3,44
Oulun pitäjän kylät				
Oulunsuu	3	4,5	11,2	1,8
Oulunsalo	7,2	4,8	11,9	2,6
Laitasaari	3,1	3,8	12,3	3,1
Muhos	2,7	4,2		2,9
Latvaosien kylät	3,8	3,86	10,64	2,8
Pitäjän keskiarvo	3,96	4,23	12,6	2,64

KA = kuormanala, PA = panninmaa = 0,1296 hehtaaria, TA = tynnyrinala = 0,49 hehtaaria

Vaikka Oulujoen varrella sijainneet kylät eivät pärjänneet eteläisimmille kylille niitty- ja karjataloudessa, oli näiden kylien talonpojilla vahvuutenaan papiston palkkausta ajatellen lohikymmenykset. Limingan kirkkoherralle kuuluivat näiden lohiapajien kymmenystulot, kunnes ne siirtyivät Oulun kirkkoherralle. Joki tasoitti pitäjän sisällä niitty- ja karjatalouden aiheuttamaa epätasapainoa, kun vielä Oulujokilaakso ja Oulunsalo kuuluivat Limingan pitäjään.³⁰

Pitäjän talojen lukumäärään ja talonpoikien toimeentuloon vaikuttivat ennen Oulun pitäjän perustamista ja sen jälkeen monet vaikeat katovuodet ja kolmekymmenvuotisen (1618–1648) sodan raskas aika väenottoineen. Tämä merkitsi, ettei Limingan pitäjä palautunut heti taloluvultaan ja tuottokyvyltään entisiin

²⁹ KA Voudintilit 1608 Korsholman lääni KA 4861A Juhana Ottenpojan maantarkastus Limingan ja Oulun pitäjissä vuodelta fol. 39–73; KA Voudintilit 1622 Korsholman lääni KA 4944 Karjaveroluettelo Limingan ja Oulun pitäjissä; Vahtola 1991, 137, 219, 224, 226.

³⁰ Vahtola 1991, 133, 224–226, 234–235, 284.

mittoihin 1600-luvun alussa suoritetun pitäjäjaon jälkeen. 1600-luku oli poikkeuksellisen ankara vuosisata, sillä sadan vuoden aikana oli yli kolmekymmentä katovuotta, joista osa merkitsi täydellistä tuhoa sadolle. Katovuosien sarja oli jatkoa huono-onniselle 1500-luvun lopulle. Esimerkiksi vuonna 1609 todetaan Limingan pitäjässä olleen kokonaan satonsa menettäneitä taloja 61, mutta moniin muihin pitäjiin verrattuna Liminka kärsi vähäisemmät tulojen menetykset. Vuonna 1641 märkyys ja elokuun pakkanen vei koko sadon, eikä yhdestäkään pitäjästä Pohjanmaan pohjoisosissa pystytty kantamaan kymmenysviljaa. Sateet tuhosivat myös heinäsadon, koska heinät eivät kuivaneet niityillä vaan mätänivät. Heinien puute vaikutti monissa pitäjissä suoraan karjanpitoon ja maidon määrään, mutta myös peltojen lannoitukseen. Ankara vuosisata huipentui lopulta suuriin kuolonvuosiin ja sen tuhoihin, jotka verottivat säälimättömästi sekä ihmisiä että karjaa.³¹

Maakunnan pitäjien väliset erot olivat luonnonolosuhteiltaan, taloluvultaan ja muilta tekijöiltä varsin suuret. Sama koskee myös katovuosia, jotka eivät olleet yhtä tuhoisia kaikissa pitäjissä. Limingassa useat vuodet olivat hankalia, mutta se selvisi vaikeistakin vuosista usein vähin vaurioin tai ainakin kohtuullisesti. Suurina kuolonvuosina maaherra Ehrenskiöld puuttui vuonna 1696 liminkalaisien epäkristilliseen ja itsekkääseen tapaan suhtautua vähäosaisiin, jotka eivät saaneet liminkalaisilta edes rahalla viljaa. Maaherra totesi, että monilla liminkalaisilla isännillä oli kelpo varastot viljaa. Maaherra Ehrenskiöldin osoittelu saattoi johtua siitä, että liminkalaiset olivat pimittäneet kymmenysviljat kruunulta katovuonna 1695. Nimittäin vuoden 1695 kesä oli erittäin ankara viljanviljelylle, eikä Limingasta merkitty kymmenysluetteloihin yhtään viljakymmenyksiä. Liminkalaiset lautamiehet ja nimismies Kaarle Kranck olivat yksissä tuumin jättäneet merkitsemättä pitäjän eduksi 300 tynnyriä viljaa. Näin pitäjästä saatiin taloa kohti keskimäärin vajaa tynnyrillinen rukiita. Luetteloimattomalla viljalla oli pyritty tasoittamaan pitäjässä ollutta nälänhätää ja huomioimaan huonolaatuinen sato. Seurakunnista Liminka selvisikin Oulun pitäjän kanssa vuosisadan loppupuolen ankarista katovuosista parhaiten, koska Limingan manttaaleista vuonna 1698 ainoastaan 5–10 prosenttia oli autiona.³²

Manttaalien vähäinen autioitumisprosentti selvittää parhaiten pitäjän veronmaksukykyä, koska suurin osa seurakuntalaisista pystyi prosenttiluvun mu-

³¹ Virrankoski 1973, 207–214.

³² Virrankoski 1973, 215–216; Mäntylä 1988, 50, 52.

kaan selviytymään jollakin tavoin katovuosista. Tämä mahdollisti sen, että liminkalaiset saattoivat myös ehkä suoriutua pienellä määrällä papin kymmenysviljelmaksuista toisin kuin monet muut pitäjät. Kokonaisuudessaan vuoden 1695 kymmenystietojen vääristeleminen osoittaa, että liminkalaiset selvisivät varsin hyvin useista vuosista muihin pitäjiin nähden. Autioita manttaaleja oli vähän ja viljaa jäi merkitsemättä kymmenysluetteloihin kohtuullisen suuri määrä verrattuna muiden pitäjien kokonaan tuhoutuneisiin satoihin. Lautamiesten ja nimismiehen toiminta kuvastaakin Limingan pitäjän virkamiehistön mukaan lukien papiston ja talonpoikien keskinäistä yhteishenkeä ja suhdetta korkeampaa esivaltaan. Luultavimmin tässä kymmenysluetteloiden vääristelyssä mukana oli myös pitäjän papisto, koska papisto ei ottanut kantaa tai ei vaatinut ainakaan liian äänekkäästi omia osuuksiaan viljasta. Häden hetkellä tämä yhdessä sovittu käytäntö oli vahvempi sopimusoikeudellinen tapa hoitaa asioita kuin esivallan antamien määräysten noudattaminen. Paikallinen sopiminen mahdollisti sen, että liminkalaiset pystyivät luultavasti maksamaan jollakin tavalla myös papiston viljakymmenyksiä toisin kuin monien muiden pitäjien isännät. Vaikka lähteet eivät varsinaisesti vahvistaa tulkintaani, vaikuttaa siltä, että talonpojat oli halusivat edistää mieluummin oman pitäjänsä papiston ja nimismiehen hyvinvointia ja toimeentuloa kuin korkeampaa esivaltaa tai auttaa muiden pitäjien asukkaita pääsemään nälänhädästä.

Pelkästään kadot eivät rasittaneet talonpoikien elämää. Heti Limingan kirkkoherra Henrik Laurinpojan virkakauden (1575–1614) alusta lähtien myös Pohjanmaa joutui Ruotsin ja Venäjän välillä käytävää 25-vuotisen (1570–1595) sodan näyttämöksi. Liminkaa tämä sota kuritti eniten 1580- ja 1590-luvuilla. Silloin venäläiset polttivat useaan otteeseen Limingan pitäjää tai sen osia. Tämä ns. vanha viha vaikeutti talollisten karjanhoitoa ja viljelyä. Sen seurauksena papiston palkkaukseen kuuluvien verojen ja muut maksut vähenivät tai menetettiin kokonaan. Menetettyjä tuloja kuitenkin korvattiin muualta saaduilla kymmenyksillä.³³

1500-luvun sotiin liittyvä epävakaus jatkui 1600-luvulla. Kolmikymmenvuotisen sodan raskaat sotaväenotot yhdistettynä ankariin katovuosiin, aiheuttivat talonpoikaisyhteisössä suuria taloudellisia vaikeuksia. Sotarasitus koetteli erityisesti Kalajoen ja Kemin pitäjien välistä osaa Pohjanmaasta, joka kantoi suuremman vastuun sotaväenotosta kuin esimerkiksi Etelä-Pohjanmaa. On huomatta-

³³ Luukko 1954, 748–752, 761, 773, 775.

va myös, että Lappi säästyi kokonaan sotaväenotolta. Sotaväenotto aiheutti työvoimapulaa, mikä vaikutti niitty- ja karjatalouteen sekä peltoviljelyyn. Väenotot jatkuivat aina 1670-luvulle asti voimakkaina. Vuosisadan käännyttyä loppupuolelle ja sotaväenoton vähennyttyä pääsivät asutus ja väkiluku kasvamaan jonkin aikaa normaalisti. Tämä positiivinen kehityskulku katkesi kuitenkin nopeasti, kuten edellä on todettu: vuosisata päättyi ankariin kuolonvuosiin ja heti perään uuden vuosisadan aloitti suuri Pohjan sota ja isoviha, jotka pysäyttivät positiivisen kehityskulun täydellisesti. Isoviha lamaannutti ja autioitti pitäjän. Vain osa tiloista oli asuttuja ja kykeni suoriutumaan veroista.³⁴

Vaikka aikakausi 1570-luvulta isonvihan jälkeiselle ajalle asti oli leimallisesti katojen ja sotien aikaa, pystyivät Limingan pitäjän talolliset tästä huolimatta vähitellen kasvattamaan taloudellista vaurauttaan ja toimeentuloaan. Samalla koko pitäjä kokonaisuudessaan kasvoi taloluvultaan ja vauraudeltaan (liite 3.).³⁵ Liminkalaiset selvisivät näistä hankalista vuosista paremmin kuin monen muun pitäjän talolliset, koska liminkalaisilla oli elinturvanaan laajemmat niittyalueet lähipitäjiin nähden.

Talollisten hyvinvoinnilla oli myös suora vaikutus talollisten maksukykyyn ja sen seurauksena papiston palkkaukseen. Tämä tarkastelujakson epävakaa kehitys aiheutti myös papiston palkkaukseen vaihtelevuutta. Vaikka Liminka menettikin ison osan alueestaan Oulun pitäjässä, pystyi se siitä huolimatta palautumaan ja vähitellen kasvamaan taloluvultaan yli 400 talon pitäjäksi. Mitattaessa koko tarkastelujakson absoluuttisia lukuja Limingan pitäjäläiset omistivat ja hallitsivat lähes koko ajan yhteismäärältään suurinta niitty-, pelto- ja karjavarallisuutta kuin mikään muu pitäjä Pohjanmaan pohjoisosassa. Lisäksi on todettava, että maakunnan pohjoisosassa talokohtainen lehmämäärä oli suurempi kuin muissa maakunnissa lukuun ottamatta Ahvenanmaata ja Etelä-Pohjanmaata.³⁶ Näiden maantieteellisten ja taloudellisten tekijöiden yhteisvaikutus heijastui myös koko Limingan papiston palkkaukseen ja sen kehitykseen Lithoviuksien valtakaudella vuodesta 1575 alkaen aina 1700-luvun alkuun asti.

Taloudellisesti varsin vakaassa Limingan seurakunnassa Lithoviukset varmistivat oman asemansa ja viran siirtymisen sukupolvelta toiselle yli sadan

³⁴ Virrankoski 1973, 620–621; Vahtola 1991, 290, 292–294, 296.

³⁵ Vahtola 1991, 291.

³⁶ Virrankoski passim.

vuoden ajan. Monien vuosikymmenten aikana suvulle kertyneet ansiot olivat yksi mahdollinen valintaperuste, kun kirkkoherranvirkoja täytettiin. Ehkä myös Lithoviukset vetosivat myös sukunsa ansioihin seurakunnaltansa saamansa tuen ja kannatuksensa lisäksi. Tätä valintakriteeriä ei voida kuitenkaan varmistaa asiakirjoista, koska Limingan seurakunnasta Turun tuomiokapituliin lähetettyjä asiakirjoja ei ole säilynyt Lithovius-suvun valtakaudelta. Valintakriteereinä Lithoviuksien valinnassa saattoivat olla edellisten ohella nuhteettomuus, sosiaaliset perusteet ja edellisen kirkkoherran perheen huollon järjestäminen.³⁷ Joka tapauksessa Lithovius-suvun hyväksi tehdyt virkavalinnat johtivat suvun poikkeukselliseen asemaan Limingassa. Samanlaisia yhtäjaksoisesti jatkuvia saman seurakunnan sukuvirkoja ei Pohjois-Pohjanmaalta löydy vastaavia. Lähin vastaava tapaus oli Lohtajan pitäjässä, mutta sekin oli sukuverkostoltaan suppeampi kuin Limingassa.³⁸

Pitäjän talonpoikien vauraus, papiston korkeat tulot ja siitä seurannut Limingan kirkkoherranviran arvostus johti isonvihan jälkeen uudelleen tilanteeseen, kun kirkkoherranvirkaa täytettiin. Kun kirkkoherra Gustaf Lithoviuksen kuoleman jälkeen hänen vävynsä Christiern Gisselkors valittiin kirkkoherraksi, oli uuden kirkkoherran nostettava pitäjänsä uudelle kehitysuralle, koska pitäjä oli tuhoutunut isonvihan ankarissa olosuhteissa. Vaivalloisten vaiheiden jälkeen pitäjä oli noussut jo jaloilleen Christiern Gisselkorsin virkakauden loppupuolella. Hänen kuollessaan vuonna 1729 Limingan kirkkoherranvaalista tuli monien erittäin pätevien hakijoiden kilpa. Näin pätevien ja kokeneiden hakijoiden kirkkoherranvaalia ei ollut aiemmin nähty Pohjois-Pohjanmaalla.³⁹

Viran hakijoiden kärkiehdokkaina oli pitkän virkauran tehneitä suurten palkkapitäjien rovasteja ja kirkkoherroja Tornioista, Kemistä, Paltamosta, Kruunupyystä ja Kälviältä. Virkaa hakivat myös Turun tuomiokirkon arkkidiakoni, Oulun triviaalikoulun koulumestari ja kokemattomampia kappalaisia. Ainoa Lithovius-sukuinen hakija oli oman pitäjän kappalainen Isac Lithovius, joka jäi ansioituneimpien hakijoiden jalkoihin.⁴⁰

³⁷ RA KsKM 1728–1733, vol. 6. Limingan kirkkoherranvirantäyttöön liittyvät asiakirjat; Laasonen 1983, 71–73; Viikki 1994, 181.

³⁸ Luukko 1957, 436.

³⁹ RA KsKM 1728–1733, vol. 6. Limingan kirkkoherranvirantäyttöön liittyvät asiakirjat; Vahtola 1977, 216, 218.

⁴⁰ RA KsKM 1728–1733, vol. 6. Limingan kirkkoherranvirantäyttöön liittyvät asiakirjat.

Valituksi virkaan tuli Tornion (Alatornion) kirkkoherra Henric Forbus, joka ei ollut liminkalaisten suosikki. Hänellä oli kuitenkin sukuyhteys Lithoviukseen, sillä hän oli aikaisemman kirkkoherran Laurentius Josephinpojan tyttärenpoika ja kirkkoherra Laurentius Laurentiuksenpoika Limingiuksen, myöhemmän Lithoviuksen, sisarenpoika. Forbuksen valinta kirkkoherraksi ja siitä seurannut seurakuntaelämä eivät sujuneet enää 1730-luvulla yhtä mutkattomasti kuin Lithovius-ten aikana.⁴¹

2. Kymmenysverotus ja sen periaatteet

Mooseksen laissa mainitaan leviitoille maksetuista kymmenyksistä. Niistä tuli esikuva kirkon kymmenyksille, joita ryhdyttiin perimään 400-luvulla. 500-luvulla kymmenyksien maksuvelvoitetta tiukennettiin pannaan uhalla. Karolinkien valtakunnassa säädettiin maallinen laki kymmenyksistä vuonna 779. Laki määräsi kirkolle kymmenysverotusoikeuden, ja useilla alueilla verotuksesta tuli kymmenyspakko. Tämä laki oli pohjana monien eurooppalaisten valtakuntien myöhemmälle verolainsäädännölle. Kymmenystulo muutettiin seurakuntien eli pitäjien taloudelliseksi tueksi, joilla rakennettiin kirkkoja, elätettiin pappeja ja ylläpidettiin seurakuntaa. Kymmenyksien siirtyminen seurakunnan käyttöön ei ollut itsestään selvää, koska vanhemman kanonisen oikeuden perusteella kymmenykset kuuluivat ensisijaisesti piispalle. Hän saattoi jakaa niitä esimerkiksi nelijaon mukaan: itselleen, seurakunnalle, seurakuntapapille ja köyhille. Karolinkien valtakunnassa voimassa ollut kymmenyssääntö pohjautui agraariyhteiskunnan elinkeinorakenteeseen, jossa verotettiin viljelyn ja karjatalouden tuotteita. Aluksi kymmenysten edunsaaja itse keräsi verot, jotka kohdistuivat lähinnä yleisimpiin viljalajeihin. Karjakymmenyksinä voitiin kerätä nuoren karjan joka kymmenes pää. Kymmenysverotus sopi monenlaisiin talousmuotoihin, mutta sitä käytettiin ennen kaikkea talonpoikaisyhteisöissä maan ja veden tuoton verotukseen.⁴²

Skandinaviassa kirkollista kymmenysverotusta ei tunnettu vielä vuoden 1000 tienoilla, mutta 1100-luvulla tehtiin kymmenysverotuksesta päätöksiä Islannissa, Norjassa, Tanskassa ja Ruotsissa. Hampurin arkkipiispojen alaisuudes-

⁴¹ Vahtola 1977, 216, 218; Kotivuori 2005. Ylioppilasmatrikelista katsottu Lithovius- ja Forbus-sukujen genealogiset tiedot.

⁴² Pirinen 1962, 11–13; Välimäki 2002, 27.

sa Ruotsin kymmenysverotuksen toteutuminen tapahtui hitaammin kuin muissa maissa. Tertiaaliin eli kymmenysten kolmannekseen perustuva papiston palkkaus vahvistui koko keskiajan. Valtakunnassa vanha asutus tiivistyi, uusia alueita asutettiin, viljelytekniikka parantui ja karjatalous kasvoi. Samalla kirkollinen ja maallinen organisoituminen siirsi kymmenysvero-oikeuden laajamittaisesti koko valtakunnan alueelle.⁴³

Kymmenysverotus Pohjanmaalla oli piirteiltään samanlainen kuin ruotsalainen oikeus Suomen eteläisimmissä rannikkopitäjissä. Niiden verotus perustui rannikon karjatalouteen ja sisämaan erätalouteen poiketen vanhemmasta suomalaisesta oikeudesta. Ruotsalaisessa oikeudessa kilttiveron asemasta piispalle maksettiin nokkaverovoita karjatalouteen painottuvilla alueilla. Tämän oikeuden alueilla viljanviljely ja samalla myös viljakymmenykset olivat pienemmässä roolissa kuin suomalaisen oikeuden alueilla. Osa Pohjanmaasta kuului ruotsalaisen oikeuden piiriin ja se lähentyi verotuksellisesti Ruotsin Helsinglannin oikeutta. Pohjanmaan pohjoisosan pitäjät, toisin kuin eteläiset pitäjät, kuuluivat myöhemmin syntyneen pysyvän talonpoikaisasutuksen vuoksi kirkollisen vero-oikeutensa perusteella ruotsalais-länsisuomalaisen alueeseen. Etelä-Pohjanmaan sisämaan verotus perustui suomalaiseen oikeuteen, kuten Kemin ja Tornion pitäjätkin.⁴⁴

Kuningas Kustaa Vaasa (1523–1560) määräsi, että Pohjanmaalla ja muualla valtakunnassa viljakymmenykset kuuluvat kokonaan kruunulle, ja kymmenyksistä maksettaisiin osuus papille palkkana. Tämä osuus muuttui vuosittain kuninkaan päätöksien mukaan, kun papin saamaa palkkaosuutta vähennettiin tai lisättiin kruunun etujen mukaan. Sen vuoksi kirkkoherrojen kymmenysosuudet vaihtelevat vuosittain. Käytännössä tämä tarkoitti viljakymmenysten läänittämistä kirkkoherroille. Joka kerta hallitsijavaihdoksen yhteydessä piti hakea kymmenysosuudelle vahvistus uudelta hallitsijalta. Eerik XIV:n (1560–1567) aikana kirkkoherroilla oli pyrkimys saada viljapalkkansa mahdollisimman suureksi. Vuonna 1566 Pohjois-Pohjanmaan kirkkoherrat saivat täydet viljakymmenykset, mutta seuraavana vuonna tämä tavoite toteutui vain muutamilla. Limingan kirkkoherra Tuomas Ingonpoika (k. 1574) esimerkiksi sai puolet kymmenyksistä, ja hänelle kertyi ohria 80,5 tynnyriä (1 tn=n.146,5 litraa) ja rukiita 29 tynnyriä.⁴⁵

⁴³ Pirinen 1962, 18–20; Välimäki 2002, 31–35.

⁴⁴ Luukko 1953, 233; Pirinen 1962, 116, 173; Välimäki 2002, 42.

⁴⁵ Luukko 1953, 686–687.

Ruotsin kuningas Juhana III (1568–1592) oli valtakuntansa kuninkaita parhaiten perehtynyt teologisiin kysymyksiin. Hänen avioliittonsa katolisen Katarina Jagellonica kanssa ja kuninkaan oma kiinteä suhde katolisuutta kohtaan lisäsi hänen kiinnostustaan kirkonolojen kehittämiseen. Hän halusi edistää luterilaisen ja katolisen kirkon yhtenäistämistä seurakuntaelämässä. Kauko Pirinen on pitänyt Juhana III:n kirkkopoliittikkaa monella tavalla anteliaana ja suopeana.⁴⁶

Juhana III:n hallituskauden kirkolliset näkemykset vaikuttivat myös pohjalaisten pappien palkkana saamiin vuotuisiin viljakymmenyksiin ja niiden määrälliseen kehitykseen. Kauko Pirinen on nähnyt kuningas Juhana III:n anteliaana hallitsijana, mutta tämä näkemys on kuitenkin Pohjois-Pohjanmaan papiston kohdalla varsin ristiriitainen tulkinta.

Kuningas määräsi 5. marraskuuta 1569 runsasmääräisen ja kiinteän viljapalkkauksen. Papistolla näitä runsaita vuosia ei ehtinyt kulua kuin pari, kun hallitsija leikkasi jo tästä määräämistään viljapalkkauksesta puolet pois käskykirjeellään 20. marraskuuta 1571. Myöhemmin vuonna 1584 hallitsija määräsi viljapalkkaukseen neljänneksen peruutuksen vuodeksi 1585, jolloin papistolle jäi $\frac{3}{4}$ aikaisemmista vuotuisista tuloista. Papistolle Juhanan hallituskausi merkitsi melko tasaista tulonsaantia, mutta välillä palkkaus koki myös nopeita käännteitä. Etuutena kiinteässä kymmenysviljapalkkauksessa oli myös turva huonoina vuosina, jolloin papiston tulo ei ollut sidottu huonoon satoon, vaan siitä huolimatta pysyi samana.⁴⁷

Ruotsin valtakunta ryhtyi yhtenäistämään verotusta kuningas Kaarle IX:n (1604–1611) hallituskaudella. Tässä yhteydessä luovuttiin talonpoikaisista veronkantomiehistä, ja virkamiehet tulivat entistä tiukemmin kuninkaan valvonnan alle. Verouudistus liittyi valtakunnan tavoitteisiin yhdenmukaistaa esimerkiksi suomalaiset tavat ja laitoksiin liittyvät toiminnot. Kirkko kuului saman yhtenäistämispoliittikan piiriin, koska vuoden 1593 Uppsalan kokouksen jälkeen varsinkin Suomea kohtaan tunnettiin suurta epäluuloa. Yhtenäistämispoliittikka tasoitti myös tietä luterilaiselle ortodoksialle. Uudistuksella haluttiin luoda tasainen tulokehitys papistolle. Samalla luovuttiin keskiajalta periytyneistä vaihtelevista verotusmuo-

⁴⁶ Pirinen 1991, 322.

⁴⁷ KA Voudintilit Pohjanmaan tilit 1569 KA 4710: 25v.–26; KA 4738: 34; KA Voudintilit Pohjanmaan tilit 1574; KA Voudintilit Pohjanmaan tilit 1575 KA 4741: 32–33; KA Voudintilit Pohjanmaan tilit 1576 KA 4745: 27; KA Voudintilit Pohjanmaan tilit 1584 KA 4772: 37v.

doista esimerkiksi kymmenysten kohdalla. Muut maakunnat Pohjanmaata lukuun ottamatta siirtyivät uuteen järjestelmään vuodesta 1602 alkaen. Pohjanmaalle jäi edelleenkin satoon perustuva kymmenysverotus, kun muualla vero perittiin kylvömäärään perusteella.⁴⁸ Pohjanmaan papisto oli ollut vanhastaan erityisoikeuden piirissä, toisin kuin muiden maakuntien papit.⁴⁹ Tähän oli syynä muun muassa 1600-luvun alussa saatujen satojen pienikokoisuus, joten viljakymmenyksistä jätettiin kirkkoherralle valtaosa.⁵⁰ Toinen syy oli kuningas Kaarle IX:n henkilökohtainen tutustuminen maakunnan oloihin. Valtakunnassa tämä vanha kymmenysjärjestelmä oli koettu herkäksi vuotuisille vaihteluille, joihin olivat syynä varsinkin kadot. Vaihtelun tasaamiseksi hallitus määräsi kirkkoherroille 70 tynnyrin kiinteän viljapalkan vuodessa. Kruunu halusi myös korottaa omia tulojaan kymmenyksistä. Tämä määräys ei kuitenkaan toteutunut suurimmissa seurakunnissa.⁵¹

Kokonaisuudessaan papiston tyytymättömyys vuoden 1608 kiinteään kymmenyspalkkaukseen johti uuden Örebron säännön antamiseen vuonna 1617. Vaikka palkkoja maksettiin papeille yhtenäisin perustein vuoden 1617 Örebron säännön mukaan, pitäjätasolla verotuksen yksityiskohdat vaihtelivat. Säännön pohjana oli vuoden 1571 kirkkojärjestys ja maanlain kirkkokaari. Örebron säännöllä varsinaisena puuhamiehenä oli kuningas Kustaa II Aadolf, jonka uudistuksena palkkausasetus syntyi. Kuninkaan tavoitteena oli hävittää epäjärjestys suomalaisesta papiston palkkauksesta ja yhdenmukaistaa se samanlaiseksi kuin Ruotsisakin. Muista maakunnista poiketen Pohjanmaalla ja Ahvenanmaalla ei tätä ruotsalaista yhtenäistämispolitiikkaa noudatettu täysin, koska pohjalaiset papit saivat itselleen viljakymmenyksensä suoraan lyhteinä pelloilta. Tämä menettely oli myös papiston etu, sillä näin vältettiin mahdollisia kiistoja kruunuvirkamiesten kanssa toisin kuin muissa maakunnissa. Pohjalaiset papit saivat kolmanneksen ja ahvenanmaalaiset puolet viljakymmenyksistä, joten kirkkoherranvirat näissä maakunnissa olivat viljakymmenyksien osalta tuottoisampia kuin muissa maakunnissa. Örebron sääntöön kuuluivat myös vähäisemmistä tulonlähteistä muodostuneet pikkukymmenykset, mutta Pohjanmaa jätettiin niiden ulkopuolelle, koska alueella ei viljelty esimerkiksi vehnää tai herneitä.⁵² Kuitenkin vehnänviljelystäkin on

⁴⁸ Lehtinen 1961, 37; Laasonen 1991, 23, 105–107; Mäkelä-Alitalo 2003, 195–196.

⁴⁹ Välimäki 2002, 103.

⁵⁰ Virrankoski 1973, 679.

⁵¹ Välimäki 2002, 99, 103–104.

⁵² Virrankoski 1973, 679; Sappinen 1985, 46; Laasonen 1991, 23; Välimäki 2002, 107, 109, 119.

merkkejä, koska sitä luettiin Limingan kirkkoherran tertiaaliin vuonna 1610 (liite 6.).

Pohjanmaalla pappien mielestä 70 tynnyriä kymmenysviljaa vuodessa ei riittänyt toimeentuloon, koska heillä oli esimerkiksi velvollisuutena kestitä pitäjän halki matkustavia pappeja. Toisena perusteena oli huonosatoisuus sekä viljelylajien vähäisyys tai viljelemättömyys. Kuningas Kustaa II Aadolf (1611–1632) huomioi tämän valituksen vuonna 1613 antamalla pohjalaisille papeille takaisin tertiaalinsa eli kolmanneksen kymmenyksistä ja lisäkorvauksen kestityksestä sekä pienistä tiluksista. Tämä aiheutti kuitenkin vielä närää papiston keskuudessa, ja he vetosivat uudestaan kuninkaaseen, että tämä palauttaisi entiset edut. Kuningas ei kuitenkaan suostunut papiston esittämiin vaatimuksiin. Lisäkorvaukset valtakunnan papisto menetti kruunulle kuningatar Kristiinan (1632–1654) hallituskaudella vuonna 1649, kun jälleen tehtiin uusia papiston palkkauksen yhtenäistämistoimenpiteitä. Pohjanmaa sai kuitenkin nämä korvaukset jälleen takaisin Pehr Brahen välityksellä vuonna 1651. Välityshaluun saattoi vaikuttaa myös Pehr Brahelle läänitetty Kajaanin vapaaherrakunta ja siitä johtuvat tiiviit yhteydet maakuntaan sekä hänen kiinnostuksensa Pohjois-Pohjanmaan oloja kohtaan.⁵³

Vuonna 1651 yhdeksi vallankäyttäjäksi Limingan pitäjässä tuli myös ruotsalainen ylhäisaateliin kuulunut Soop-suku (Soop af Limingo), joka sai kuningatar Kristiinan antamalla läänityksellä kruunun vero-oikeuksista merkittävän osan. Tämä merkitsi, että Limingan papiston tuli ottaa huomioon omassa toiminnassaan Limingan vapaaherra ja hänen virkamiehensä, koska veroja oli jakamasakin kruunun sijasta vapaaherra Mathias Soop ja myöhemmin Gustaf Soop aina vuoden 1675 reduktioon asti.⁵⁴

1600-luvun loppua kohti papinpalkkaukseen kuuluvat kymmenysperiaatteet tulivat ongelmallisiksi toteuttaa, koska elinkeinoissa ja yhteiskuntarakenteessa tapahtui melko suuria muutoksia. Kuitenkin rahvas piti entistä ja hyväksi havaittua järjestelmää luonnollisena, vaikka välillä ilmeni ristiriitoja verovelvollisten ja verottajan välillä. Kuningas Kaarle XI (1655–1697) piti koko papiston palkkausta epätasemmalla ja sekavana. Vuonna 1681 säädettiin uusi papiston palkkausasetus, jossa säänneltiin kymmenykseen liittyviä periaatteita. Käytännössä

⁵³ Virrankoski 1973, 171; Välimäki 2002, 105, 120.

⁵⁴ Vahtola 1991, 256–258.

tämä uudistus tarkoitti siirtymistä luontaisuuorituksista rahapalkkaan. Palkkausasetuksella määriteltiin edelleen, että vanhat kymmenysmuodot, kuten karja-, voi-, ja viljakymmenykset säilyivät. Säännöksissä todettiin, että tertiaali eli kolmannes tuli maksaa kymmenyksinä vehnästä, rukiista, ohrasta ja kaurasta sekä muista vähemmän merkittävimmistä viljelykasveista. Liminkaa ajatellen ainoastaan rukiilla ja ohralla oli viljakymmenyksinä merkitystä, sillä vehnä ja kaura olivat harvinaisempia tai kokonaan viljelemättömiä. Kymmenyksistä jätettiin pois myös kaskimailla kasvatettu vilja.⁵⁵

Vuosisadan loppupuolella, esimerkiksi hyvinä vuosina 1688–1690, maksettiin Pyhäjoella 98 ja Limingassa 114 tynnyriä viljaa. Talomäärien perusteella Limingassa toteutettiin viljakymmenyksistä säädettyjä jakoperusteita: papiston sai viljan kolmasosan ja kruunun kaksi kolmas osaa.⁵⁶ Tutkimusajanjaksolla näyttäisi siltä, että papiston saama kymmenyksien kokonaismäärä ei ollut tasainen Pohjanmaalla, vaan papiston saamissa kymmenysviljamäärissä oli suuria eroja pitäjien välillä ja tarkastelujakson eri vuosina. Tämä tarkoittaa myös sitä, että yksittäisten vuosien perusteella voidaan määrittellä viljakymmenysten yleistä tasoa eikä tehdä päätelmiä papiston palkkauksesta.

Viljakymmenysten ohella toisena kymmenyslajina olivat voikymmenykset. Tämä vero perittiin myös vaihtelevasti, sillä kymmenys oli yksi naula (=n. 425 g) lehmältä, ja joskus huonojen lehmien kohdalla tuli antaa kymmenyksinä vain puoli naulaa voita. Örebron säännösten hyväksyttiin vuonna 1617. Varsinainen täytäntöönpano astui voimaan vasta vuodesta 1630 lähtien. Samaan aikaan myönnettiin myös uudet voikymmenykset. Nämä voikymmenykset vakinaistettiin vasta vuonna 1681.⁵⁷ Karjatalouden kymmenyksiä säätelivät niityiltä saadut heinä määrät. Heinäsadot vaikuttivat karjamääriin ja lehmien ravitsemustilaan sekä maidontuotantokykyyn. Karjaa verottivat myös useat karjataudit, jotka saattoivat hävittää pitäjistä suuriakin karjoja. Jos talollista koettelivat hankalien katovuosien viljamenetykset viljelyssä, jouduttiin karjaa teurastamaan ruokatarpeiksi. Nämä hankaluudet vaikuttivat voi- ja karjakymmenyksiin, koska esimerkiksi täysikasvuisten lehmien vähentyessä myös karjakymmenyksissä maksuperusteena käytettyjen uusien vasikoiden syntyminen väheni. Näiden verotuskohteiden alenema

⁵⁵ Virrankoski 1973, 685; Välimäki 2002, 122–123.

⁵⁶ Sappinen 1985, 46.

⁵⁷ Virrankoski 1973, 680. Välimäki 2002, 109.

saattoi olla merkittävä varsinkin pitkään jatkuvina katoaikoina, koska karjanmäärä nousi hitaasti entisiin lukumääriin. Tämä vaikutti välittömästi papiston palkkaukseen alentavasti.⁵⁸

Voi- ja karjakymmenyksien vaihtelevuutta pyrittiin ehkäisemään uudella asetuksella. Karjakymmenyksistä säänneltiin vuoden 1681 palkkausasetuksessa, jossa määrättiin maksettavaksi Laurinmessuun mennessä kymmenykset kaikista siitoksesta: vasikoista, varsoista, karitsoista, kileistä, hanhista ja porsaista. Jos kymmenysvelvolliselta vaadittu määrä ei täytynyt, piti hänen korvata puuttuva osuus eläimistä riippuen määrättyllä hopeaäyrimäärällä. Vaihtoehtoisesti, jos maksajalla ei ollut rahaa, hän saattoi tehdä suorituksensa viljana. Voikymmenykset voitiin maksaa rahalla, jonka suuruus oli markka lehmältä. Se oli suoritettava entiseen tapaan Olavinmessuun mennessä. Voikymmenyksiä ei voinut kuitenkaan vaatia niiltä, joilla ei ollut lehmiä. Kaikkien kymmenyksien piti olla suoritettuna pyhäinpäivään mennessä.⁵⁹

Talollisten vilja- ja karjatalouden ohella kalakymmenykset olivat useissa pitäjässä merkittävä kymmenysverotuksen muoto. Pohjanmaa jakaantui kalavesistöjensä osalta kahtia, sillä maakunnan pohjoisosissa oli suuria lohijokia sekä latvavesillä huomattavia järvikalastusalueita, suurimpana Oulujärven vesistöt. Kalakymmenyksillä oli rannikkopitäjäläisille merkitystä vielä 1500-luvulla, mutta 1600-luvulla tämä eräjärvillä kalastaminen käytännössä loppui. Järvikalojen kymmenysverotulo siirtyi Limingan kirkkoherralta luonnollisesti Kajaanin pitäjän, myöhempien Sotkamon ja Paltamon kirkkoherroille.⁶⁰

Pohjanmaan pohjoisosan useissa pitäjissä oli huomattava lohijoki. Nämä pitäjät olivat Tornio, Kemi, Ii ja Liminka. Oulun pitäjän irtaannuttua Limingasta 1600-luvun alussa Oulujoen kymmenystulo siirtyi luontevasti Limingan kirkkoherralta Oulun kirkkoherran palkanosaksi. Lohikymmenykset vastasivat vuoden 1617 Örebron säännön perusteella lähes todellisia kymmenyksiä, koska pappien saama tulo vastasi ainakin isojen lohipatojen kohdalla kymmenysverotuksen periaatteita ja määriä. Pitäjien kymmenyskäytännöt olivat kuitenkin keskenään veronkantomenettelyiltään ja kokonaislukumääriltään erilaisia. Kirkkoherrat saivat nauttia ikivanhoja ja tuottoisia lohikymmenyksiä Pohjois-Pohjanmaan ran-

⁵⁸ Vahtola 1994, 226–227.

⁵⁹ Välimäki 2002, 123.

⁶⁰ Keränen 1986, 265–266, 277.

nikkopitäjissä, kun he ottivat apajilta joka kymmenennen vuorokauden lohisaiiin.⁶¹

Erilaiset kymmenyksiin ja palkkaukseen liittyvät uudet säännökset aiheuttivat kiistoja koko valtakunnan papiston että verotettavien välille. Uudet säännöt koituivat aina jonkun tappioksi. Koko tarkastelujaksoa leimaa palkkauksen ja kymmenysverotuksen yhtenäistäminen, mutta tässä työssä ei 1700-luvun alkuun mennessä Pohjanmaalla onnistuttu. Palkkaussasiat hautautuivat 1600-luvun lopun nälkävuosien ja seuraavan vuosisadan alun pitkän sotajakson jalkoihin. Esimerkkinä tästä päätöksenteon hankaluudesta on uusi palkkaussäännös vuodelta 1681. Tätä palkkaussäännöstä ei Limingan pitäjän rahvas ei hyväksynyt, kuten eivät asukkaat muuallakaan hiippakunnassa. Täytäntöönpanoa lykättiin ja asiaa käsiteltiin hallituksen piirissä useampaan kertaan, ja lopulta palkkaussasia jätettiin melkein ennalleen. Liminkalaiset kuitenkin ehtivät tämän jälkeen muuttaa mieltään. He vaativat vuoden 1681 palkkaussäännön voimaantuloa. Pentti Virrankoski pitää tätä kiistaa virheellisesti vain harvojen liminkalaisten vaatimuksena. Tuomiokirjoissa Virrankosken mukaan mainitaan kantajina vain muutamia talollisia, vaikka asiakirjojen mukaan pitäjäläiset valittivat asiasta yhtenä rintamana konsistoriin. Sieltä valitusasia siirtyi lopulta kuninkaalle.⁶²

Papiston oikeus kymmenyksiin vahvistettiin yksittäisillä palkkauskirjeillä varsinkin virkanimitysten yhteydessä. Vuoden 1571 kirkkojärjestyksestä lähtien papiston yhtenäisyyttä osana ruotsalaista yhtenäistämispolitiikkaa ajettiin erilaisin keinoin. Monilla toimilla pyrittiin yhdenmukaistamaan papiston palkkaus ja sen perustana oleva kymmenysverotus. Kuningas Kaarle XI vahvisti vuonna 1675 uudet papistoa koskevat privilegit, joihin sisältyivät jo vuonna 1607 kuningas Kaarle IX:n antamat papiston oikeudet. Nämä papiston asemaa vahvistavat privilegit totesivat kymmenysvero-oikeuden kuuluvan edelleenkin papistolle, kuten aikaisemminkin oli ollut.⁶³

Jos kirkkoherroilla oli jatkuvia kiistoja tuloistaan korkeamman esivalan kanssa, tätä kymmenystulopohjaa nakerrettiin myös toisaalla. 1600-luvulla perustettiin uusia seurakuntia, ja pappien määrä kasvoi vuosisadalla melkein kaksinkertaiseksi. Nämä kappalaiset ja apulaiset olivat myös haluamassa itselleen suu-

⁶¹ Luukko 1953, 688–689; Virrankoski 1973, 681. Välimäki 2002, 109.

⁶² RA KsKM 1695–1696 Åbo Stift, vol. 2; Virrankoski 1973, 685.

⁶³ Välimäki 2002, 121.

rempaa palkkausta. Alemman papiston osuus kymmenyksiin oli pitkälti kirkkoherran päätäntävällän alla, kunnes kappalaisille turvattiin omat virkatalot vuoden 1686 kirkkolaissa. Lopulta alemman papiston vahvistaminen lisäsi pappissäädyn painoarvoa koko valtakunnassa ja sen päätöksenteossa.⁶⁴

3. Papiston viljakymmenykset Limingassa

Juhana III (1568–1592) määräsi kiinteän viljapalkkauksen suuruuden Pohjanmaan pitäjien kirkkoherroille 5. maaliskuuta 1569. Limingan kirkkoherra Tuomas Ingonpoika sai kuninkaan antamalla käskykirjeellä nauttia neljän lästin vuotuista kymmenysviljamäärää. Tämä kiinteä kymmenysviljapalkkauksenmuutos tarkoitti, että Pohjanmaan pohjoisista pitäjistä Limingan ja Salon kirkkoherrat saivat tässä uudistuksessa palkkseen 192 tynnyriä vuodessa, kun Kemin, In ja Kalajoen kirkkoherroille jäi kullekin 96 tynnyriä ja Pyhäjoella 48 tynnyriä. Kuningas vähensi vielä tätä vuoden 1569 pohjalaispappien viljapalkkausta uudella määräyksellään 20. marraskuuta 1571, jolloin hän puolitti monen kirkkoherran viljakymmenykset. Seuraavissa diagrammeissa (ks. myös liite 4.) on vertailtu koko Pohjanmaan kirkkoherrojen kymmenyksien prosentuaaliset osuudet vuonna 1575.⁶⁵

Lithoviuksien pappissuvun kantaisä Henrik Laurinpoika nimitettiin Juhana III:n käskykirjeellä Limingan kirkkoherraksi 10. huhtikuuta 1575 edellisellä vuonna kuolleen Tuomas Ingonpojan jälkeen. Kuningas määräsi uudelle kirkkoherralle kaksi lästiä eli 96 tynnyriä (14 064 litraa)⁶⁶ vuotuisena kymmenysviljana eli saman määrän, jonka hän oli määrännyt vuonna 1571.⁶⁷ Jo Tuomas Ingonpojan virkakauden loppuaikana annetut kymmenyspalkkaehdot säilyivät melkein koko Henrik Laurinpojan virkakauden. Vuonna 1569 annetut uudet kymmenyspalkkaehtojen muutokset koskivat useiden seurakuntien kirkkoherroja eivätkä pel-

⁶⁴ Vahtola 2003, 132.

⁶⁵ KA Voudintilit Korsholman lääni 1569 KA 4737 kuningas Juhana III:n käskykirje 5.3.1569 Limingan kirkkoherra Tuomas Ingonpojalle 89v.KA Voudintilit Pohjanmaan tilit 1569 KA 4710: 25v.–26; KA 4738: 34; KA Voudintilit Pohjanmaan tilit 1574; KAVoudintilit Pohjanmaan tilit 1575 KA 4741: 32–33; KA Voudintilit Pohjanmaan tilit 1576 KA 4745: 27.

⁶⁶ Tilavuutena 1 tynnyri vastaa 146,5 litraa.

⁶⁷ KA Voudintilit Korsholman lääni 1575 KA 4781 kuningas Juhana III:n käskykirje 10.4.1575 Pohjanmaan voudille Erik Nikunpojalle 94.

kästään Limingan kirkkoherraa. Kaksi vuotta myöhemmin tämä Limingan kirkkoherran neljän lästin viljakymmenysmäärä puolitettiin kahdeksi lästiksi.⁶⁸

Henrikin ensimmäisenä virkavuonna 1575 Limingan kirkkoherran kiinteä viljapalkkaus oli noin kahdeksan prosenttia koko Pohjanmaan kirkkoherrojen viljakymmenyksistä. Hänen viljapalkkauksensa oli melkein 25 prosenttia kaikista maakunnan pohjoisosien kirkkoherroille maksetuista viljakymmenyksistä, kuten seuraavista diagrammeista voidaan nähdä. Limingan kirkkoherra kuului tulojensa mukaan koko Pohjanmaan keskituloisiin pappeihin. Pienintä tulotaso edustivat Pohjanmaan pohjoiset seurakunnat Pyhäjoki, Salo ja Ii. Näissä pitäjissä oli peltopinta-alat luontaisesti pienempiä. Näiden kolmen pitäjän yhteinen osuus koko maakunnan viljakymmenyksistä oli ainoastaan noin 12 prosenttia.⁶⁹

Suurimpia palkkapitäjiä edustivat Etelä-Pohjanmaan vanhat keskiaikaiset pitäjät Mustasaari, Kyrö, Pietarsaari sekä nuorempi Vöyrin pitäjä. Etenkin eteläisempien vanhojen pitäjien kymmenysten suuruuksissa voidaan nähdä näissä pitäjissä harjoitetun peltoviljelyn merkittävyys ja pitempään kestänyt viljelykulttuuri.⁷⁰

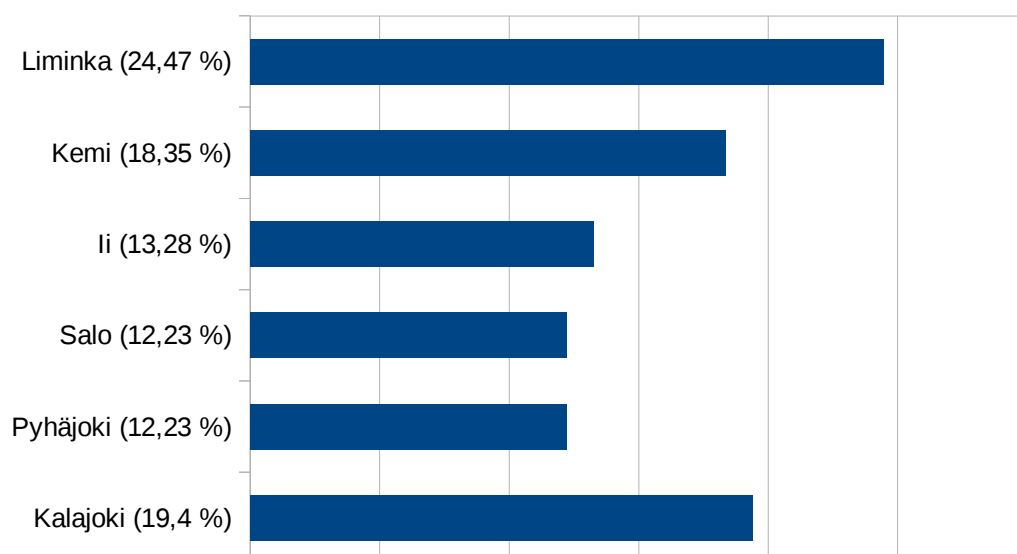
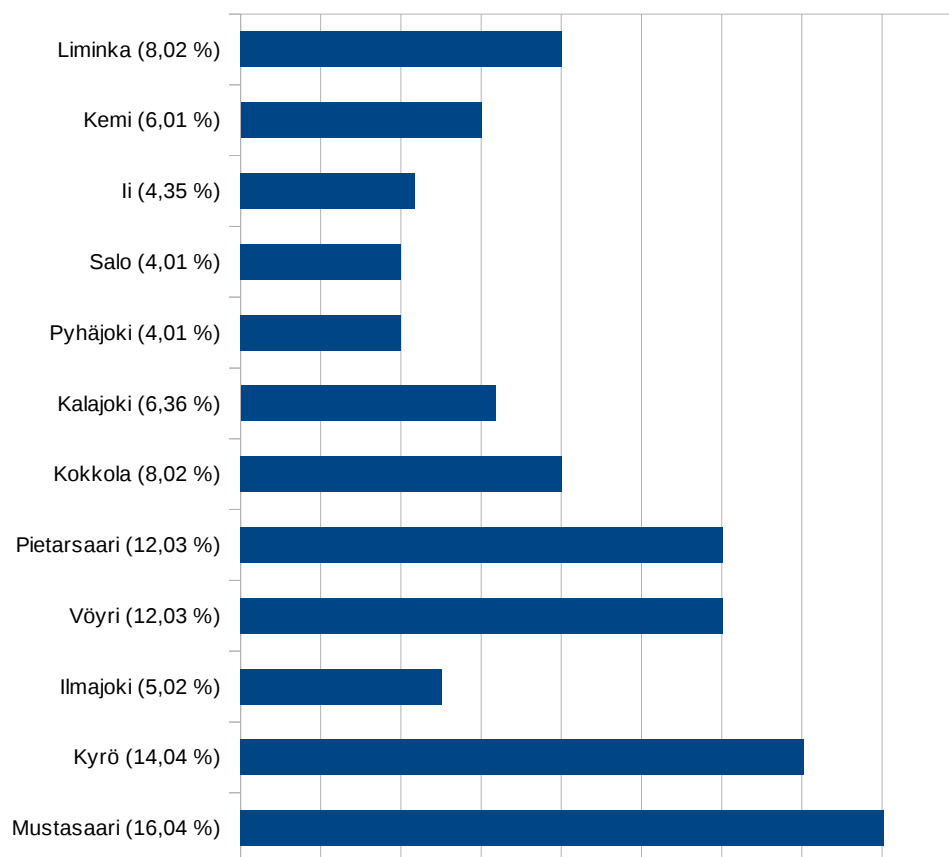
Henrik Laurinpojan palkkapitäjään saatettiin vielä vuonna 1575 lukea Oulujärven erämaa savolaistalonpoikineen, mutta seurakunta saattoi olla jo itsenäinenkin 1550-luvulta lähtien, koska sillä oli oma kirkkonsa. Kysymys jää avoimeksi, koska voudintilit eivät ole kattavia Oulujärven erämaasta näiltä vuosilta. Lisäksi pitäjän Pohjanmaan tileissä mainitaan, että Oulujärven kirkkoherrana oli vuonna 1576 herra Olavi. Tämä tarkoitti, ettei Henrik Laurinpoika edeltäjiensä tavoin päässyt kirkkoherrana osalliseksi ainakaan pitempiaikaisesti Oulujärven muistakaan parseleista eli verotuotoista. Kirkkoherra Olavi sai samansuuruisia tuloja Pohjanmaan pohjoisosien kirkkoherrat, mikä oli kuitenkin vain puolet Limingan kymmenyksien määrästä. Oulujärven kirkkoherran kymmenysviljaksi määriteltiin 46 tynnyriä.⁷¹

⁶⁸ KA Voudintilit Korsholman lääni 1571 KA 4742 kuningas Juhana III:n käskykirje 20.11.1571 Pohjanmaan voudille Niku Ollinpojalle 95v.

⁶⁹ KA Voudintilit Pohjanmaan tilit vuonna 1575 KA 4741: 32–33.

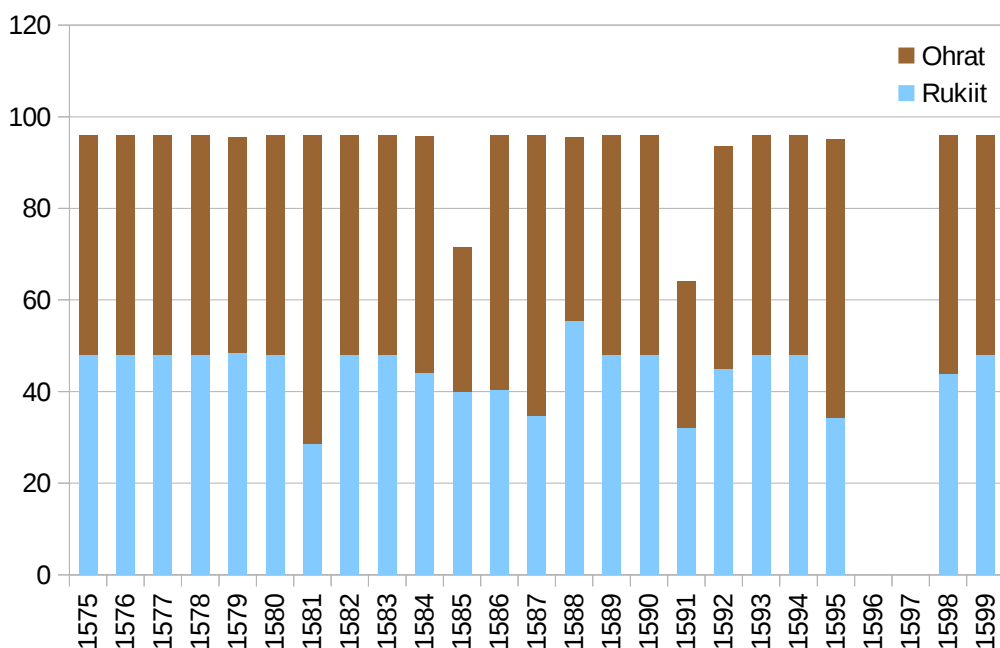
⁷⁰ KA Voudintilit Pohjanmaan tilit vuonna 1575 KA 4741: 32–33.

⁷¹ KA Voudintilit Pohjanmaan tilit 1575 KA 4741: 32–33; KA Voudintilit Pohjanmaan tilit 1576 KA 4745: 27; Keränen 1984, 263.

Limingan kirkkoherran kymmenensviljapalkkaus noudatteli pitkälti 1500-luvun lopulla kiinteää viljapalkkausta. Seuraava diagrammi (ks. myös liite 5.) havainnollistaa Limingan kirkkoherran viljapalkkauksen rukiin ja ohran välistä suhdetta tynnyreinä vuosina 1575–1599, mutta kuviossa näkyvät myös tuloiltaan poikkeavat vuodet:⁷²

⁷² KA Voudintilit Pohjanmaan tilit vuosilta 1575–1599 niteissä KA 4741: 32v.; KA 4745: 27; KA

Kuten kuviosta voidaan havaita papiston palkkausta saatettiin vähentää vakiintuneesta määrästä tilapäisesti, jos kruunu halusi. Tämänkaltaisen kymmenysleikkaus tehtiin esimerkiksi 25. marraskuuta 1584 annetulla määräyksellä. Siinä viljakymmenyksiin kohdistunut neljännesperuutus koski muitakin pappeja eikä pelkästään Limingan papinkymmenyksiä. Limingan kirkkoherralle tämä neljännesperuutus merkitsi kuuden punnan eli 24 tynnyrin (3 516 litraa) vuotuista menetystä vuonna 1585. Peruutus oli vain yhden vuoden mittainen ja seuraavana vuonna palattiin normaaliin palkkausjärjestykseen.⁷³

Henrik Laurinpojan virkakauden ensi vuosikymmeniä varjosti 25-vuotinen sota. Venäläisten sotajoukot hävittivät pitäjää raskaalla kädellä jouluna 1589, mikä vahingoitti Limingan kirkkoherran taloudellista tulokehitystä. Henrik Laurinpoika lähestyi kuningas Juhanaa valituskirjeellään, koska muun muassa hänen pappilansa ja kirkko oli poltettu. Samalla tulen ruuaksi joutuivat kymmenysviljaaitta viljoineen. 25-vuotisen sodan tuhoissa hävisi myös kalastuksessa käytettäviä pyyntivälineitä, mikä vaikeutti esimerkiksi kymmenyslohen tai muiden kalojen

4748: 43; KA 4751: 31; KA 4754: 31; KA 4757: 31; KA 4760: 38; KA 4763: 33v.; KA 4766: 41; KA 4769: 31; KA 4772: 37v.; KA 4775: 35v.; KA 4779: 35; KA 4782: 35; KA 4785: 34v.; KA 4789: 35v.; KA 4792: 32; KA 4795: 39v.; KA 4799: 32v.; KA 4803: 33v.; KA 4807: 36v.; KA 4810: 36; KA 4813: 35v.

⁷³ KA Voudintilit Korsholman lääni 1585 KA 4772 Pohjanmaan voutikunnan tilikirja 37v.

pyyntiä. Kuningas määräsi korvauksena sodan menetyksistä kaksi lästiä (96 tynnyriä) viljaa Pietarsaaren ja Kokkolan pitäjistä.⁷⁴

Limingan pitäjän viereisten seurakuntien elämä saattoi olla sota-aikoina vielä hankalampaa kuin Limingassa. Pitkällisten sotavuosien aikana vihollinen hävitti Oulujärven erämaan asutuksen. Oulujärven pappi Olavi ei saanut esimerkiksi vuonna 1578 kymmenysviljaa kuin vaivaiset 9,5 tynnyriä koko pitäjästään. Lopulta venäläisten hävitysten seurauksena Oulujärven seutu liitettiin takaisin Liminkaan, entiseen emäpitäjäänsä. Hävitetty uusi pitäjän osa ei tuonut kuitenkaan lisätuloja Henrik Laurinpojalle, koska koko Oulujärven seutu oli autiona eikä veroja kannettu vuosina 1586–1604.⁷⁵

Vuosisadan loppupuolta kohden pienintä viljapalkkausta sai nauttia Hailuodon kirkkoherra, jonka palkka oli esimerkiksi vuonna 1587 ainoastaan 7 tynnyriä. Vaikeista ajoista huolimatta eri seurakuntien kirkkoherrojen viljapalkkaus pieneni vuonna 1590. Joissakin pitäjissä kymmenyksien lopulliset määrät jopa jonkin verran kohosivat: Kemi 22, Ii 24, Hailuoto 16, Salo 64, Pyhäjoki 52 tynnyriä. Suurimman lisän sai Limingan kanssa tasalukuun päässyt Kalajoki yhteensä 96 tynnyrillä. Tämän perusteella kirkkoherrojen viljapalkkauksen kokonaisuudesta arvioiden palkkauksen taso oli varsin vaihteleva. Ainoastaan Limingan ja Kalajoen pitäjien palkkaus nousi määrältään varsin korkeaksi. Näissä pitäjissä palkkaus läheni esimerkiksi Satakunnan ja Hämeen kirkkoherrojen kymmenysviljapalkkaa eli noin 100–160 tynnyrin palkkaustason.⁷⁶ Tämä ei kuitenkaan anna kirkkoherran palkkauksesta kokonaiskuvaa, koska palkkaukseen kuului viljakymmenyksien lisäksi myös muita tulonlähteitä. Varsinkin Pohjanmaan pohjoisosassa erityisesti karjataloudella ja kalastuksella oli merkitystä kymmenysverotuksessa. Niiden merkitys saattoi olla joissakin eteläisimmässä maakunnissa hyvin vähäistä.

Limingan kirkkoherra Henrik Laurinpoika ei saavuttanut hänelle määrättyä kymmenysviljapalkkausta Hän pyysi vielä lisää taloudellista apua kuninkaalta vuonna 1590. Kuningas Juhana III myöntyi tähän pyyntöön 12. lokakuuta 1592. Kirkkoherra Henrik Laurinpoika sai apuna verovaroista 32 tynnyriä (4 688

⁷⁴ Kuningas Juhana III:n avoin kirje Limingan kirkkoherralle Henrik Laurinpojalle 21.2.1590. LBG I, 247; Luukko 1953, 752, 761.

⁷⁵ Luukko 1953, 687; Keränen 1986, 391–392.

⁷⁶ Luukko 1953, 687–688.

litraa) viljaa, koska hänellä oli elätettävänäan itsensä lisäksi köyhä vaimo ja lapset. Tämän lisäksi hän sai kärsimiinsä vahinkoihin kuusi puntaa (3 516 litraa) viljaa. Venäläisten sotatoimet hävittivät Liminkaa raskaasti ja aiheuttivat suurta aineellista vahinkoa kirkkoherralle, mutta hänen viljakymmenystensä osuus kasvoi vain hetkellisesti, koska huonot ajat jatkuivat. Tässä tapauksessa kruunu kärsi nämä kymmenysviljasta tehdyt avustukset omana verotulojensa menetyksenä.⁷⁷

Epävakaat ajat vähensivät kymmenysviljojen saantia ja antoivat kirkkoherralle mahdollisuuden anoa henkilökohtaisia avustuksia tai helpotuksia kuninkaalta. Samalla kirkkoherra saattoi pyytää varsinaisen kymmenysviljamääräänsä korottamista. Valituskirjeenä tehty avunpyyntö suoraan kuninkaalle toi ainakin Juhana III:n kaudella kohtuullisen tuloksen, koska Henrikin avunpyyntöihin suostuttiin. Papin omalla aktiivisuudella oli suuri merkitys. Päätöksenteossa kuninkaan ei kuitenkaan tarvinnut luottaa pelkästään kirkkoherraan, vaan hän sai tietoa paikallisista oloista omalta voudiltaan. Jos kuningas ei olisi suostunut pappien yksittäisiin avustusanomuksiin, olisi tilanne saattanut johtaa sodan runtelemassa Pohjanmaan pohjoisessa rovastikunnassa papiston joukkoliikkeeseen omien palkkakymmenystensä lisäämisessä. Väliaikaisella kymmenysten korotuksella papisto voitiin pitää kohtuullisen tyytyväisenä Juhana III:n kaudella, eikä suurempiin muutoksiin tullut tarvetta.

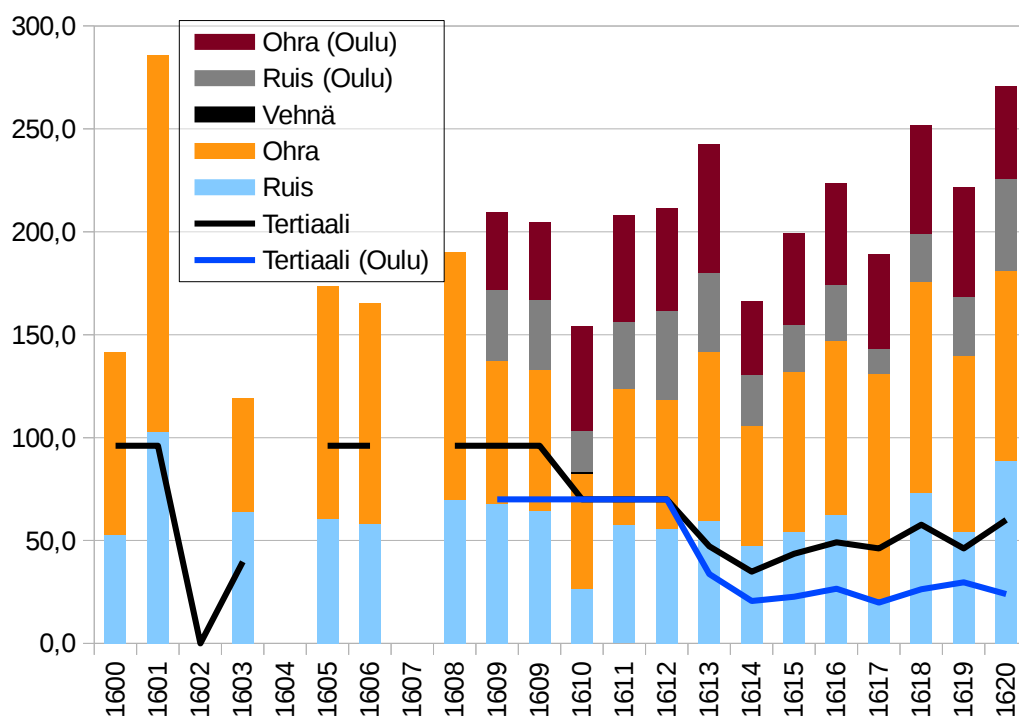
Limingan kirkkoherra ei ollut välttämättä seurakuntansa ainoa pappi. Kirkkoherran rinnalla toimi ilmeisesti muutakin papistoa, mutta seurakunnasta tunnetaan nimeltä ainoastaan yksi kappalainen 1500-luvulta. Herra Gregorius toimi kappalaisena Henrik Laurinpojan kirkkoherrakaudella ainakin 25-vuotisen sodan loppupuolella. Kappalainen sai kuninkaalta hävityksien tuhoista korvausapuna viisi tynnyriä viljaa (732,5 litraa), jonka kuningas määräsi hänelle 10. syyskuuta 1591.⁷⁸ Kappalaisen heikosta asemasta kertoo se, että Gregoriuksen saama vilja-apu oli huomattavasti pienempi kuin kirkkoherralle myönnetyt suoritukset ja avustukset. Limingan seurakunnan kappalaisten saamista viljapalkoista ei ole saatavissa tämän tarkempia tietoja. Seurakunnan palkallisessa keskiössä oli kirkkoherra. Hän maksoi suoraan omille apulaisilleen kuuluvan palkan. Kappalaisen kymmenysviljapalkka oli yleensä kirkkoherraan verrattuna huomattavasti pienem-

⁷⁷ Kuningas Juhana III:n käskykirje Pohjanmaan vouti Tuomas Yrjönpojalle 12.10.1592. LBG I, 269.

⁷⁸ KA Voudintilit Korsholman lääni 1591 KA 4797 kuningas Juhana III:n käskykirje 10.9.1591 Limingan kappalainen Gregoriukselle 131.

pi. Koko kappalaisen palkkaus siirtyi suoraan seurakuntalaisten maksettavaksi 1600-luvulla.⁷⁹

Kuningas Kaarle IX:n (1604–1611) hallituskaudella papiston palkkauksen yhtenäistäminen vaikutti koko maakunnan papiston palkkaukseen. Suurempien pitäjien kohdalla tämä tarkoitti maksettujen viljamäärien alenemista. Uusi palkkaus tasoitti kuitenkin seurakuntien keskinäisiä eroja viljapalkkauksessa. Limingan kirkkoherralle, samoin kuin useamman muun seurakunnan kirkkoherralle määrättiin 14. joulukuuta 1608 vuotuisena kymmenysviljana 70 tynnyriä (10 255 litraa) viljaa (liite 6.).⁸⁰ Vuoden 1609 kymmenysluettelon loppulausumassa kirkkoherra Henrik Laurinpoika viittaa vielä kahden lästin viljakymmenysmäärään eli laskennallisesti 96 viljatynnyriin. Sen sijaan vuoden 1610 kymmenystileissä tämä 70 tynnyrin kymmenysviljamäärä näyttää jo toteutuneen, kuten seuraavasta kuviosta voidaan nähdä. Diagrammista voidaan vertailla Limingan ja Oulun pitäjien kymmenysviljapalkkauksen eroja muutettuna tynnyreiksi vuosina 1600–1620:⁸¹

⁷⁹ Vahtola 1991, 284.

⁸⁰ KA Voudintilit Yleisiä asiakirjoja 1610 KA 317 Suomen kymmenystili 7v.

⁸¹ KA Voudintilit Korsholman lääni 1609 KA 4863 Limingan pitäjän kymmenysluettelo 81; KA Voudintilit, yleisiä asiakirjoja 1610 KA 317 Suomen kymmenystili 7v.; Diagrammin tiedot perustuvat seuraaviin asiakirjalähteisiin: KA Voudintilien kymmenysluettelot Limingan ja Oulun pitäjät KA 4819: 73; KA 4822: 78, KA 4832: 39v.; KA 4844: 18; KA 4850: 94v.; KA 4861: 95v.; 4863: 81, 84v.; 4865A: 16v., 21; KA 4870: 17, 26v.; KA 317: 7v., KA 4878: 14v., 19v.; KA 319: 6; KA 4883: 50v., 53v.; KA 4891: 188v., 197; KA 4896: 83–83v., 87v.; KA 4908: 82v., 93v.; KA 4914: 67v., 78v.; KA 4929: 143v., 146v.–147; KA 4935: 82, 102v.

Tyytymättömyys palkanalennukseen johti papiston valitukseen kuningas Kustaa Aadolfille (1611–1632). Valituksessa yritettiin palauttaa entinen tertiaaliin perustuva viljapalkkaus. Armas Luukko on väittänyt, että kiinteää viljapalkkausta edeltävässä järjestelmässä tulot muuttuivat vuosittain. Toisin kuin Luukko toteaa papisto oli jo käytännössä kiinteän viljapalkkauksen piirissä ennen 70 tynnyrin viljapalkkausta, kuten Limingan kirkkoherra 96 tynnyrin palkkauksellaan.⁸² Pohjalaisten pappien osalta 70 tynnyrin kiinteä viljapalkkaus ei ollut voimassa pitkään, sillä kuningas teki uuden päätöksen palkkauksesta 15. syyskuuta 1612. Uusi viljakymmenysjärjestelmä perustui vuosittain vaihtelevaan tertiaaliin, kuten kuvasta voidaan todeta. Papisto sai palkkansa vuodentulosta, josta kruunu vei kaksi kolmasosaa ja papisto sai yhden kolmasosan. Uusi palkkausjärjestelmä pudotti entisestään papiston viljapalkkoja. Limingan kirkkoherran viljakymmenyspalkka putosi 70 tynnyristä noin 20–30 tynnyrillä. Kuitenkin tämän lisäksi kirkkoherra sai 16 tynnyrin erän kiinteää tukea kuluihin. Kirkon viini- ja öylättihankintoihin tarkoitettu viljamäärä oli Limingassa kahdeksan tynnyriä.⁸³ Uuteen järjestelmään siirtyminen merkitsi sitä, että katovuodet vaikuttivat papiston viljatuloihin. Suurimmissakaan seurakunnissa ei tavoitettu edes 70 tynnyriä kaikkina vuosina. Isonkyrön kirkkoherran kymmenysvilja jäi esimerkiksi vuonna 1615 vajaaseen 57 tynnyriin. Limingassa kirkkoherra sai vastaavana vuonna 43 tynnyriä viljaa.⁸⁴

Kuningas Kaarle IX perusti Limingan pitäjän pohjoisosaan Oulun kaupungin ja erotti Oulunsalon sekä Oulujoen varren Oulun pitäjäksi. Alkuvaiheessa uuden pitäjän perustaminen ei tuntunut käytännössä Limingan kirkkoherran viljakymmenysten määrässä, koska samanaikaisesti siirryttiin kiinteään 70 tynnyrin vuotuisen viljapalkkaukseen (ks. liite 4). Pohjoisen jokilaakson menettäminen tuntui vasta kun siirryttiin tuotantoperustaiseen kymmenysten tulouttamiseen. Tässä järjestelmässä pappi sai itselleen todellisen tertiaalin koko kymmenyksistä vuoden 1612 kuninkaallisen käskykirjeen perusteella. Tällöin menetyllä pitäjänosalla olisi ollut merkitystä, koska Oulun pitäjän tertiaali oli noin 20–30 tynnyriä. Tämä olisi nostanut kirkkoherran tulotason lähelle 70 tynnyriä, jota ei tavoitettu palkkauksessa vuosisadan alun huonojen satovuosien vuoksi.⁸⁵

⁸² Luukko 1945, 714–715.

⁸³ KA Voudintilit Korsholman lääni 1613–1614 KA 4888 Pohjanmaan Pohjoisen rovastikunnan kymmenystili 49.

⁸⁴ KA Voudintilit Korsholman lääni 1615 KA 4903 Limingan pitäjän kymmenysluettelo 114v.–115; Luukko 1945, 715.

⁸⁵ KA Voudintilit Korsholman lääni 1614 KA 4896 Oulun pitäjän kymmenysluettelot 87v.; KA

1600-luvun kahdella viimeisellä vuosikymmenellä syntynyt papiston palkkauskiista selvitti perusteellisesti myös Limingan kirkkoherran ja muun papiston palkkauksen. Kirkkoherralle kuului edelleen kymmenyksinä tertiaali kylvöstä. Tämä kylvö laskettiin sekä kaskimaalta että peltokylvöstä.⁸⁶ Vuoden 1687 selvitys osoittaa, että vuonna 1612 annetun kuninkaallisen päätöksen mukaan kymmenyksiä perittiin pääosin samalla periaatteella melkein koko vuosisadan ajan. Vuoden 1687 selvitys erosi siltä osin, että siinä puhuttiin kylvöstä eikä sadosta. Ilmeisesti kysymyksessä on kuitenkin satomääräinen perintä, vaikka kylvö viittaakin kasvukauden alkuvaiheeseen. Vuonna 1617 vielä vahvistettiin ja tarkennettiin entisiä kymmenyspalkkauskäytäntöjä, jotka tulivat voimaan vasta vuonna 1630. Tämä Örebron palkkaussääntö ei kuitenkaan muuttanut käytännössä mitään olennaisesti ainakaan Limingassa.⁸⁷

Papinkymmenysten määrä kasvoi vuosisadan puoliväliin mennessä 1600-luvun alun huonojen satovuosien jälkeen. Säilyneiden kymmenysluetteloiden perusteella voidaan laskea, että esimerkiksi vuonna 1651 Limingan kirkkoherra Isak Josephinpoika (1648–1652) tavoitti kymmenysviljallaan, 96 tynnyrillä ja 5,1 kapallaan jo isänsänsä Henrik Laurinpojan. Sen sijaan vuonna 1652 tämä kymmenyksien määrä jäi ainoastaan 78 tynnyriin.⁸⁸ Kolmantena tarkasteluvuonna 1653 viljakymmenykset nousivat 84,5 tynnyriin ja 10,5 kappaan.⁸⁹ Nämä vuosisadan puolivälin vuodet edustivat papin viljakymmenyksissä normaalivuosien alinta tulotasoa Limingassa. Korkeinta tulotasoa edusti vuosi 1686, jolloin kirkkoherra sai 136 tynnyriä (19 924 litraa) vuotuista viljapalkkaa, 16 tynnyrin korvausviljaa sekä 8 tynnyriä viljaa kirkkoviinin hankintaa varten.⁹⁰

Juuri ennen isonvihan ankaria vuosia Limingan kirkkoherra sai vuonna 1712 kymmenyksinä yhteensä 100 tynnyriä viljaa.⁹¹ Vuoden 1713 jälkeen veroasiakirjoja ei laadittu kymmeneen vuoteen. Autioituminen verotti pitäjää rankalla

Voudintilit Korsholman lääni 1619 KA 4929: Oulun pitäjän kymmenysluettelot 146v.–147.

⁸⁶ RA KoAE Kommissioner angående prästerskapets avlöning vol. Finland 1687–1692, Limingan pitäjän pöytäkirja 1.3.1687.

⁸⁷ Välimaa 2002, 106–107.

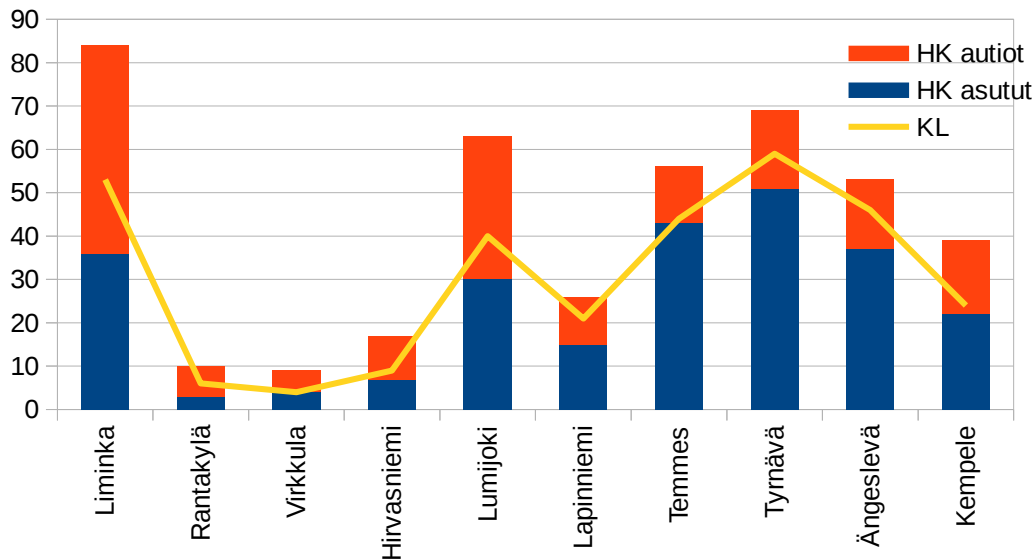
⁸⁸ KA Läänintilit Pohjanmaan lääni 1651 KA 9133 Limingan pitäjän kymmenysluettelo 477v.; KA Läänintilit Pohjanmaan lääni 1652 KA 9135 Limingan pitäjän kymmenysluettelo 324v.

⁸⁹ KA Läänintilit Pohjanmaan lääni 1653 KA 9137 Limingan pitäjän kymmenysluettelo 317v.

⁹⁰ KA Läänintilit Pohjanmaan lääni 1686 KA 9192 Limingan pitäjän kymmenysluettelo 231v.–232.

⁹¹ KA Läänintilit Pohjanmaan lääni 1712 KA 9262 Limingan pitäjän kymmenysluettelo 369.

kädellä ja autiutilojen asuttaminen alkoi jo ennen veroluetteloiden ensimmäisen vuoden 1723 laadintaa (ks. myös liite 3.).⁹²

On huomattava, että esimerkiksi Rantakylässä maksukyvyttöminä ja autioina taloina oli puolet kylän taloista. Autioiden asuttaminen johti myös talojen asukkaiden ja sukujen vaihtumiseen, koska entiset asukkaat olivat kuolleet isonvihan aikana. Veroluetteloista selviää, että ensimmäiset kymmenykset isonvihan jälkeen perittiin vuonna 1723. Tällöin viljaksi kelpasivat hallavaurioiset ohratkin. Silloin kymmenykset keräsi isonvihan aikana kuolleen kirkkoherran Gustaf Lithoviuksen (1703–1715) vävy, Limingan kirkkoherra Christian Gisselkors (1716–1729). Vaikka Limingan pitäjän moniin autioituneisiin taloihin etsittiin vielä uusia asukkaita, pystyi kirkkoherra keräämään kymmenyksinä hieman yli 90 tynnyriä viljaa. Ainakin jonkinlaiseen maksukykyyn yltävien talojen prosentuaalinen osuus oli 72 kaikista taloista. Tämä oli suuri saavutus olosuhteet huomioon ottaen. Jos verrataan tätä henkirahan maksaneiden osuuteen, 58 prosenttiin, tällä perusteella kruunun ja pitäjän papiston viljakymmenykset maksettiin ensisijaisesti ja toissijaisesti pelkästään kruunulle menevä henkiraha. Limingasta kerättyjen kymmenysten määrä oli Pohjanmaan pohjoisista pitäjistä ylivoimaisesti suurin, sillä seuraavaksi suurimmat kymmenykset voitiin kerätä Kemin ja Oulun pitäjistä, joissa kummasakaan ei saavutettu edes 50 tynnyrin määrää.⁹³

⁹² Diagrammissa on käytetty seuraavia asiakirjalähteitä ja tutkimuskirjallisuutta: KA Voudin- ja läänintilit Limingan pitäjän kymmenys-, vuotuisvero- ja henkikirjat taulukon esimerkkivuosilta niteissä KA 4718: 42–48v.; KA 4743: 72–77v. KA 4759: 77–82v.; KA 4790: 51–56v.; KA 4818: 61–66v.; KA 4869: 30–34v.; KA 9129: 529–530v.; KA 9267: 358–367v.; KA 9270: 69–78v, 579–586v.; KA 9296: 1201–1238; Virrankoski 1973, 750–756; Vahtola 1991, 302.

⁹³ KA Läänintilit Pohjanmaan lääni 1723 KA 9270 Limingan pitäjän kymmenysluettelo 586, 599.

Yhteenvetona voi todeta, että Lithoviuksen pappissuvun kymmenysviljapalkkauksen kokonaiskehitys jakaantui neljään merkittävään eri kehitysjaksoon. Ensimmäiseksi Henrik Laurinpoika sai virkakaudellaan nauttia enimmäkseen kahden lästin viljapalkkausta. Toiseksi virkakauden viimeisinä vuosina tullut 26 viljatynnyrin vähentäminen pudotti tulotasoa huomattavasti. Kuitenkin menetettyä osaa korvattiin 16 lisätynnyrillä. Tällä lisäyksellä voitiin hoitaa erilaisia menoja, joita piti tehdä kruunulle virkatoimen ohella. Tätä 70 tynnyrin kiinteän palkkauksen jaksoa ei kestänyt kuin muutaman vuoden. Kolmanneksi tämän jälkeen saadut viljamäärät jäivät melko kauas seitsemstäkymmenestä tynnyristäkin. Neljänneksi 1600-luvun edetessä papiston viljapalkkauksen määrät kasvoivat runsaasti ja Limingan kirkkoherra sai huomattavia viljakymmenysmääriä vuodessa muiden palkanosien lisäksi. Tällöin todellisuudessa voitiin puhua vuodentuloon sidotuista kymmenyksistä. Vaikka talonpojan arki pellolla tuotti tasaisen varman tulon papistolle, tarvittaessa kuningas antoi apua ja myönnytyksiä epävakaina aikoina.

Viljapalkkausta voidaan tulkita virheellisesti kylvöön tai vuodentuloon vuosittain mukautuvana vaihtelevana tulona. Reformaation jälkeen papiston viljakymmenykset eivät kuitenkaan aluksi toteutuneet tertiaaliin perustuvina viljakymmenyksinä, vaan kuningas Kustaa Vaasan ja hänen seuraajiensa määrääminä kiinteinä maksuina papistolle. Tässä mielessä varhaisempi palkkaustapa oli kirkkoherralle turvallisempi, koska se aina takasi minimitulot huonoista satovuosista huolimatta.

III Ei yksin viljasta

1. Vedenviljasta niityn talvikuormaan – kymmenyksien kirjava joukko

Erilaisissa suomalaisissa papistonpalkkausta koskevissa tutkimuksissa on painotettu eniten viljakymmenyksiä ja niiden kymmenysten historiallista kehitystä. Kuitenkin viljakymmenykset olivat ainoastaan yksi osa papin saamista kymmenyslajeista. Tämän lisäksi papisto sai erilaisia muita maksuja osana palkkaustaan. Syy muiden kymmenysten vähäiseen tarkasteluun lienee käytettävissä olevien lähteiden vajavaisuus ja vähäisyys sekä palkkauksen toteutumisen monimutkaisuus. Viljakymmenysten ulkopuolelle jäävien kymmenyksien kokonaiskuvan hahmottaminen vuositasolla voi olla joskus hankalaa, koska jälkipolville ei ole säilynyt välttämättä varsinaisia kantoluetteloita tai yhteenvetoja saaduista kymmenyksistä. Periaatteessa papiston palkkauksesta syntyneet asiakirjat eivät kuuluneet kruunulle, vaan ne olivat papin ja seurakuntalaisen välinen asia. Useisiin papiston kymmenykseen liittyviin kysymyksiin voidaan hakea vastauksia epäsuorasti kruunun ylläpitämistä veroluetteloista. Muiden kymmenysten ja maksujen maksuperiaatteena oli keskinäinen sopiminen, olosuhteet ja talonpojan tulotaso, joten nämä suoritukset vaihtelivat seurakunnittain.⁹⁴

Kustaa Vaasan hallituskauden (1523–1560) toistuvat verojen tarkastelut vaikuttivat myös papiston palkkauksen perustana oleviin kymmenykseen. Näistä kymmenyksistä yksi osa muodostui viljasta sekä muista erilaisista kymmenyslajeista. Kustaa Vaasan määräämät kirkonverojen peruutukset kohdistuivat juuri moniin papistolle aiemmin määrättyihin kymmenykseen. Nämä peruutetut kymmenykset liitettiin useimmiten kruununveroiksi.⁹⁵ Palkkaukseen kohdistuneet alennukset heikensivät tulotasoa, mutta nämä tulot saattoivat korvautua muilla parseleilla. Esimerkiksi pohjoisten lohijokien varsilla sijaitsevien ja karjatalousvaltaisten pitäjien kirkkoherrat saattoivat nauttia 1500-luvun puolivälin jälkeen jo runsaitakin tuloja erityisesti muista tulonlähteistä kuin viljakymmenyksistä.

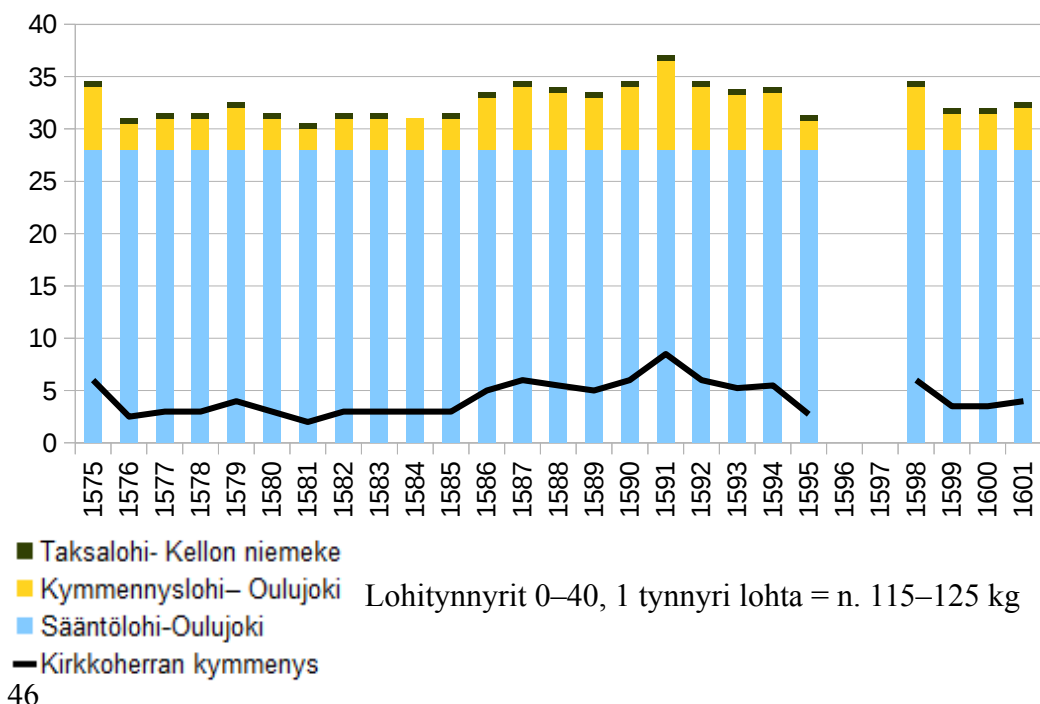
Kuningas Juhana III (1568–1592) määräsi vuonna 1575 Limingan kirkkoherra Henrik Laurinpojalle viljakymmenysten ohella puolet pitäjämästä saa-

⁹⁴ Luukko 1945, 715. Ks. tutkimuksista esimerkiksi Virrankoski 1973; Vahtola 1977; Vahtola 1991, Vahtola 1998; Palola 2000.

⁹⁵ Vahtola 1991, 156.

duista lohikymmenyksistä toisen puolen päätyessä kruunulle.⁹⁶ Kymmenyksien lisäksi kruunu sai keskiajalta periytyvät sääntölohen ja taksalohen, jotka olivat kiinteitä lohiveroja.⁹⁷

Pyytäjien vuotuiset lohisaaliit vaihtelivat. Esimerkiksi 1560-luvulla lohisaaliit olivat Oulujoella suuria, mutta kohti vuosisadan loppua saalismäärät pienenivät.⁹⁸ Saalisvaihtelut vaikuttivat suoraan lohikymmenysten määrään, joka oli kymmenesosa saaliista. Tästä kymmenysoasta kirkkoherra sai puolet. Kuten seuraavasta diagrammista selviää Henrik Laurinpojan virkakauden paras lohikymmenysvuosi 1500-luvun lopulla oli vuosi 1591. Tämä vuosi tuotti kymmenyslohta yhteensä 8,5 tynnyriä⁹⁹ eli vajaat tuhat kiloa lohta. Heikoimmillaan lohisaalis oli vuosina 1581 ja 1595. Nämä vuodet eivät tuottaneet kymmenyksiä kuin 2 tynnyriä eli yhteensä 230 kiloa lohta.¹⁰⁰ Lohikymmenysten määrä oli varsinkin 1570- ja 1580-luvun alkupuolella keskimääräistä heikompi, mutta vuosikymmenen loppua kohden saaliista saatavat tulot kaksinkertaistuvat. Kymmenyslohen keskiarvo oli 4,2 tynnyriä vuosina 1575–1601. Peräkkäisten vuosien saalismäärät saattoivat vaihdella vähenemällä yli puoleen tai kaksinkertaistumalla, kuten seuraavasta pittäjän lohiverotusta kuvaavasta diagrammista voidaan havaita. Oulujoen pyyntipaikkoja kohti suuntautuvan lohivaelluksen onnistuminen näkyi myös suoraan Limingan kirkkoherran palkkauksessa. Kuitenkin Henrik Laurinpoika sai ainoastaan osan siitä määrästä lohta, jonka hänen edeltäjänsä Tuomas Ingonpoika oli virkakautenaan lohikymmenyksinä tienannut.¹⁰¹

Kahdesta kiinteästä kruunun lohiverosta sääntö- ja taksalohesta luovuttiin vuonna 1602 Kaarle IX:n käskystä. Samalla Kaarle määräsi, että talonpoikien oli luovutettava kruunulle joka toisen päivän lohisaalis. Oulujoen alimman kosken, Merikosken, saalis jäi yksin kruunun oikeudeksi.¹⁰² Tämä uusi verotusjärjestelmä sai talonpojat valittamaan heidän saaliiseensa kohdistuneesta verokuormasta ja pyyntioikeuden menetyksistä. Liminkalaisilla talollisilla oli vielä 1600-luvun alussa pyyntioikeuksia esimerkiksi tuottoisimmassa Turkan lohivadossa. Nämä oikeudet olivat useimmilla pyytäjillä keskiajalta periytyviä, ja osa pyyntiosuuksista oli muodostunut panttauksen perusteella. Vielä Limingan ja Oulun pitäjän eroamisen jälkeen liminkalaiset maksoivat oman osuutensa lohikymmenyksistä, jotka olivat syntyneet Oulujoen lohenpyynnistä.¹⁰³ Tästä pyynnistä ja vuoden 1602 uudistuksien vaikutuksesta Limingan kirkkoherran vuotuisen kymmenyslohipalkkaukseen ei ole saatavissa tarkempia tietoja, koska verokirjanpito näiltä osin muuttui. Oulun pitäjän irtaantuminen Limingan pitäjän yhteydestä poisti Limingan kirkkoherralta suoran kymmenyslohista saatavan palkkauksen. Henrik Laurinpoika jäi sukunsa ainoaksi Limingan kirkkoherraksi, joka sai nauttia Oulujoen lohikymmenyksistä jokavuotisena tulonlähteenä. Sen sijaan hänen poikansa Oulun kirkkoherra, Johan Henrikinpoika (1608–1620) sai Oulujoen lohesta vakituisen kymmenystulon.¹⁰⁴

Limingan kirkkoherra nautti Oulujoen lohikymmenysten lisäksi myös muita kalakymmenyksiä. Liminka sijaitsi laajan Perämeren rantamalla, josta kalastusmatkoja tehtiin Liminganlahdelle ja kaukaisemmillekin kalavesille. Merilohivedet korvasivat Oulujärven menetettyjä haukivesiä, joista liminkalaiset joutuivat luopumaan Oulujärvelle suuntautuneen voimakkaan uudisasutuksen ja sitä tukevan kruunun toiminnan vuoksi.¹⁰⁵ Tämä oli omiaan vähentämään kirkkoherralle tulevia kalakymmenyksiä. Osa merilohenpyynnistä ulottui suurten lohijokien Tornion- ja Kemijokien suiden läheisille merialueille, kuten Koivuluodolle ja Montajanluodolle sekä Iin pitäjän saaristoon. Epäilemättä tämä kalastusoikeus oli voimassa vielä viimeisten Lithoviuksien ollessa viroissaan 1700-luvun alussa, koska esimerkiksi vuonna 1699 vahvistettiin yksittäisiä liminkalaisten kalastusoikeuk-

¹⁰² Vahtola 1991, 234.

¹⁰³ Vahtola 1991, 234.

¹⁰⁴ Virkkunen 1953, 462.

¹⁰⁵ Luukko 1953, 406.

sia.¹⁰⁶ Vuotuisia saalismääriä tästä kalastuksesta ei ole saatavissa, joten on vaikea arvioida merilohen vaikutusta papiston palkkaukseen.

Vielä vuonna 1687 Limingan tutkintakäräjillä todettiin kalakymmenyksistä, että papille oli maksettu totuttuun tapaan saadusta kalansaaliista ja eri kalalajeista kymmenykset, joita Jumala oli siunannut talonpojille.¹⁰⁷ Kalalajilla ei siis ollut meri- tai sisävesipyynnissä merkitystä, vaan kalansaaliin runsaudella. Papiston ja seurakuntalaisten käsityksenä oli, että saalis oli täysin Herran huomassa ja samaten se millaiset kymmenykset kirkkoherralle lankeaisivat.

Kalastus oli jakaantunut kylittäin sen mukaan, mitä kalalajia pyydettiin tai missä pyytäminen tapahtui. Pääasiallinen meriltä pyydettyä verotettava kala oli nuottakala jo ennen Oulun eroamista pitäjän yhteydestä. Limingan, Lapinniemen, Oulunsalon ja Oulunsuun kyläläiset kalastivat esimerkiksi vuonna 1576 norssia (kuore) ja ahventa 73 nuotalla. Vuotuinen kalansaalis edusti parhaimpia vuosia, sillä verottajan kalatynnyreihin tästä päätyi 103 leiviskää (17 510 kilogrammaa) norssia ja ahvenia 43 leiviskää (7 310 kilogrammaa). Voimakkaan uudisasutuksen kohteena olevan Temmeksen talonpojat pyydystivät samana vuonna vähäisempiä määriä säynävää ja maksoivat kalaveroa pyynnistään 10 leiviskää (85 kilogrammaa).¹⁰⁸ Liminkalaisten tiedetään pyytäneen ainakin vielä 1600-luvun lopulla Iin Iinkrunnissa eli nykyisessä Maakrunnissa silakkaa.¹⁰⁹

Kalakymmenyksien suuruuksista tai murto-osista ei kirkkoherran kohdalla ole tarkempaa tietoa. Joka tapauksessa hänellä oli vanhan säännön mukaan oikeus kalakymmenykseen. Kalamäärien perusteella Limingan kirkkoherran kalakymmenysten osuus oli varsin runsas, jos hän sai pyydetystä saaliista kymmenyksen tai murto-osan itselleen. Kalakymmenykset saattoivat nousta määriltään noin 1 000–2 000 kiloon. Edellisen tavan lisäksi yksi mahdollinen kalakymmenysten maksutapa oli kiinteä maksu esimerkiksi nuottaa kohden.

Papistolle maksettavat kymmenykset koostuivat kalakymmenyksien ohella erilaisista muista talonpoikaisen elinkeinon tuotteista ja niistä suoritettavista maksueristä. Muita kymmenyksiä olivat karjakymmenykset, heinävero, voi- ja

¹⁰⁶ Virrankoski 1973, 332–335.

¹⁰⁷ RA KoAE Kommissioner angående prästerskapets avlöning vol Finland 1687–1692 Limingan pitäjän tutkintakäräjät 1.3.1687.

¹⁰⁸ KA Voudintilit Korsholman linnalääni 1576 KA 4745: 14v. Pohjois-Pohjanmaan voutikunnan tilikirja.

¹⁰⁹ Virrankoski 1973, 337.

pikkukymmenykset. Näiden kymmenysten maksumäärät ja -tavat vaihtelivat pitäjittäin. Pohjanmaalla otettiin huomioon papiston kymmenyksiä sovittaessa pitäjäläisten maksukyky ja elinkeinorakenne. Limingan kirkkoherrakunnan kymmenyksissä näkyi suuntautuneisuus karja- ja niittytalouden tuottoihin.¹¹⁰

Papille voikymmenykset olivat tärkeä veroparseli varsinkin karjatalouteen nojautuvissa pitäjissä. Voikymmenykset perustuivat lehmälukuun ja Limingassa jokaiselta lehmältä oli maksettava yksi markka eli naula (noin 425 grammaa) voita. Talonpojan ei tarvinnut kuitenkaan maksaa papille maholehmistä tai hiehoista, kuten muualla valtakunnassa.¹¹¹ Limingassa voikymmenykset saattoivat taloa kohti nousta varsin korkealle, koska lehmien määrä oli taloa kohden verrattain suuri. Henrik Laurinpojan virkakaudella lehmäluku vaihteli aina sadasta melkein 1 900 lehmään vuoteen 1600 mennessä. Lehmälukuun vaikuttivat muun muassa 25-vuotisen sodan tuhot, jotka hävittivät karjaa myös Limingasta. Koska lehmälukuun saattoi kuulua myös nuoria nautaelämiä, ei tarkkaa lukumäärää välttämättä saada. Voikymmenysten määrän vaihtelu vaikutti kirkkoherran saamiin voinauloihin. Huonot vuodet eivät tuoneet papille voikymmenyksiä nykyisellä mittayksiköllä mitattaessa edes viittäkymmentä kiloa, mutta hyvinä vuosina tulot olivat sitäkin muhkeammat.¹¹²

1600-luvun alkuvuosikymmeninä Limingan pitäjän lehmäluku vakiintui yli 1 500 yksilöksi. Vuonna 1622 lehmiä oli pitäjässä 1 839 ja neljää vuotta myöhemmin 2 171. Nuori karja ei sisälly lukuun.¹¹³ Vuoden 1626 voikymmenysten laskennallinen määrä on siis noin 900 kiloa, koska tästä lehmäluvusta on vähennettävä jonkin verran maholehmiä. Lehmäluvut vaihtelivat eri vuosina useilla sadoilla, esimerkiksi vuonna 1629 pitäjässä oli 1 787 lehmää.¹¹⁴ Vuosisadan loppupuolelta ei ole säilynyt luetteloita, joista voitaisiin tehdä arvioita pitäjän lehmien määrästä. On kuitenkin otettava huomioon, että Limingan pitäjän taloluku kohosi yli neljänsadan, jolloin myös on oletettava, että lehmälukukin kasvoi pitä-

¹¹⁰ RA KoAE Kommissioner angående prästerskapets avlöning vol Finland 1687–1692 Limingan pitäjän tutkintakäräjät 1.3.1687.

¹¹¹ RA KoAE Kommissioner angående prästerskapets avlöning vol Finland 1687–1692 Limingan pitäjän tutkintakäräjät 1.3.1687.

¹¹² Luukko 1953, 464.

¹¹³ KA Voudintilit Korsholman linnalääni 1622 KA 4944a: 22–25v. Pohjois-Pohjanmaan voutikunta Limingan pitäjän karja- ja kylvöluettelo; Virrankoski 1973, 237.

¹¹⁴ KA Voudintilit Korsholman linnalääni 1629KA 4962: 100 Pohjois-Pohjanmaan voutikunta Limingan pitäjän karja- ja kylvöluettelo.

jässä.¹¹⁵ Kaikkea kymmenysvoita tuskin syötiin pappilassa, vaan se suurimmalta osaltaan myytiin eteenpäin, kuten monet muutkin parselit. Kesällä maksettavien voikymmenysten yhteydessä talonpojan oli maksettava papille myös yksi juusto.¹¹⁶

Kirkkoherralle piti maksaa karjakymmenykset voikymmenyksiensä ohella. Karjakymmenykset perustuivat siitoksesta syntyneeseen uuteen karjanosaan eli nautaeläimissä vasikoista perittyyn maksuun sekä muihin mahdollisiin eläimiin, kuten lampaisiin. 1620-luvulta on säilynyt useita karjalueteloita, joiden perusteella voidaan havainnollistaa juuri pitäjän eläinten siitoksesta saatua papiston tuloa karjamäärien lukumäärän mukaan.

Palkkausehtojen mukaan talon varsasta piti maksaa 15 markkaa kuparissa, joka olisi vuosittain taulukon varsoihin verrattuna tuonut tulona vaihtelevasti noin 1 000–2 000 markkaa kuparissa. Vasikoista maksettiin vasikannahka savulta, mutta tästä menettelystä luovuttiin kirkkoherra Gustaf Laurinpoika Lithoviuksen aikana (1668–1685). Muuten vasikoista maksettiin vuodessa 2 markkaa hopeassa, ja niiden määrän voidaan jo pelkästään pitäjän lehmäluvun perusteella arvioida vuotuisena tulona varsin korkeaksi. Taulukon hieholuvun perusteella vasikoiden määräksi voidaan arvioida 500–1 000 yksilöä, mutta mahdollisesti enemmänkin.¹¹⁷

Taulukko 2. Limingan pitäjän nuorten eläinten määrät 1620-luvulla¹¹⁸

Vuosi	Varsat	Hiehot	Nuoret naudat	Nuoret lampaat	Nuoret siat
1622	59	389	645	935	218
1626	129	467		711	149
1627	96			774	141
1629	106	295		635	102

¹¹⁵ Virrankoski 1973, 753.

¹¹⁶ RA KoAE Kommissioner angående prästerskapets avlöning vol Finland 1687–1692 Limingan pitäjän tutkintakäräjät 28.2.1684

¹¹⁷ RA KoAE Kommissioner angående prästerskapets avlöning vol Finland 1687–1692 Limingan pitäjän tutkintakäräjät 1.3.1687.

¹¹⁸ KA Voudintilit Pohjanmaan voutikunta karja- ja kylvöluettelo 1622 KA 4944a: 22–25v.; KA Voudintilit Pohjanmaan voutikunta karjaluetelo 1626 KA 4959b: 34–41.; KA Voudintilit Pohjanmaan voutikunta karjaluetelo 1627 KA 4962: 40–48. Vuoden 1627 karjaluetelosta ei voida hiehojen määriä määrittellä tarkasti, koska kyseinen rivi on asiakirjasidoksen taitoksessa; KA Voudintilit Pohjanmaan voutikunta karjaluetelo 1629 KA 4964a: 100.

Sen sijaan lampaista voitiin maksaa usealla eri tavalla: osa maksoi joka vuosi, osa taas joka toinen vuosi. Muut suorittivat maksunsa kolmen tai neljän vuoden välein. Jokainen teki suorituksensa kuitenkin oman kykynsä mukaan. Loput, jotka eivät antaneet mitään, antoivat papilleen yhden lampaan villat. Nuoristakin lampaista olisi pappi saanut millä tahansa maksutavalla huomattavat tulot, koska nuorten lampaiden määrä vaihteli 1620-luvulla suunnilleen 600–1 000 lampaan välillä. Lithoviukset eivät perineet karjakymmenyksiä vähäisemmistä eläimistä, kuten kilistä, porsaista ja kanoista. Näiden karjaveroläinten määristä voidaan nähdä, että esimerkiksi porsaiden määrä pitäjässä ei sekään ollut pieni.¹¹⁹

Limingassa varsinkin lammassiitos osoittaa karjakymmenysten sopimusluonteisuutta, missä huomioitiin talonpojan kyky antaa kirkkoherralle kymmenyksiä. Tämä osoittaa, että kirkkoherran ja seurakuntalaisten välillä oli palkkaukseen liittyvästä kohtuullisuudesta yksimielisyys. Kirkkoherra sai palkkaukseensa riittävästi erilaisia kymmenyksiä ja maksuja, joten hänen ei tarvinnut ottaa kymmenyksiä pienimmästä siitoksesta. Tämä turvasi myös talonpojan toimeentulon ja tulevien täysikasvuisten eläinten kehittymisen. Yksimielisyys ja kohtuus olivat Lithoviuksien ja seurakuntalaisten välisten suhteiden peruspilareita. Niillä Lithoviukset saivat pitää asemansa Limingan seurakunnan paimenina.

Palkkaukseen liittyvässä harmoniassa elävä Liminka erottui selkeästi esimerkiksi 1600-luvun nuoresta seurakunnasta Oulusta. Varsinkin Oulun seurakunnan alkuvuosikymmeninä kirkkoherrat joutuivat riitelemään omista saatavistaan seurakuntalaisten kanssa. Koska papilla näitä erilaisia saatavia oli melko kirjava joukko, niiden saaminen seurakuntalaisilta saattoi olla vaikeaa. Huonot palkkausolot näkyivät pappien siirtymisenä toisiin seurakuntiin. Esimerkiksi Limingan entinen kappalainen, Oulun kirkkoherra Johan Henrikinpoika ei ollut virassaan kuolemaansa asti, vaan siirtyi parempipalkkaiseen virkaan Iihin. Oulun kirkkoherranvirasta ei syntynyt laajaa yhden suvun perinnettä, kuten Limingassa, vaikka virka olikin enimmäkseen Lithoviuksien ja Frosteruksien hallussa.¹²⁰ Varsinkin pienimmissä kymmenyslajeissa tarvittiin papilta kohtuullisuutta ja seurakuntalaisilta anteliaisuutta, jotta tasapaino kymmenyksissä säilyi. Tämä saattoi ratkaista, tuliko paikkakunnan papinvirasta haluttu vai hyljeksitty.

¹¹⁹ RA KoAE Kommissioner angående prästerskapets avlöning vol Finland 1687–1692 Limingan pitäjän tutkintakäräjät 1.3.1687.

¹²⁰ Palola 2000, 30–31, 40.

Yksi merkittävä kirkkoherran palkkaukseen kuuluva maksu oli edellisten lisäksi heinävero. Talonpojat antoivat sovitun määrän heinäverona heiniä pappilaan. Limingassa heinien hankinta oli keskimääräistä helpompaa kuin muissa pitäjissä, koska lähellä oli laajat niittyalueet, eikä heiniä tarvinnut suurimmassa osassa taloja kerätä vähätuottoisilta suoniityiltä. 1600-luvun lopussa papille piti toimittaa pappilaan yksi talvikuorma heiniä talolta. Pitäjän taloluvun (liite 3.) perusteella heinien määrää on vaikea arvioida, koska lähteissä ei ilmoiteta, onko kysymyksessä iso vai pieni talvikuorma. Heinäkuormien määrä vaihteli kuitenkin taloluvun perusteella vaihteli noin 200:sta noin 400 kuormaan vuodessa. Talvikuormana kannettu heinävero osoittaa myös veronkannon rationaalisuutta. Limingassa kesäheiniä olisi ollut hankala kuljettaa niityiltä pappilaan. Talvella kuljetettavat heinät voitiin helpommin tuoda hevosreellä suoraan niityltä pappilaan kuin kesällä useimmiten märkien ja hankalien taipaleiden takaa. Vastineeksi tästä talonpojat saivat pappilan kestitymisenä ruokaa ja juomaa heinäntuontimatallaan. Toisin kuin Limingassa, Salon pitäjässä heinät voitiin korvata rahasuorituksena tai voina.¹²¹ Tämä kuvastaa pitäjien eroa ja kykyä elinkeinojen tuotoissa. Pienemmät Salon pitäjän niityt eivät välttämättä tarjonneet samanlaista heinä määrää, josta olisi voitu irrottaa vielä kirkkoherralle hänen palkkauksen osaksi, vaan talonpojat olivat itse pakotettuja käyttämään heinänsä omille eläimilleen. Koska Limingassa oli mahdollisesti heinästä jopa ylituotantoa, oli liminkalaisten järkevää toimittaa palkkaus heinäna, kun taas Salossa piti valita pitäjäläisille sopivampia maksutapoja.

Kymmenyksiin kuului lisäksi erilaisia muita kasvilajeja, jotka eivät olleet viljelymäärältään niin suuria kuin heinä tai vilja. Hannu Välimaan mukaan pikkukymmenyksiä ei peritty lainkaan Pohjanmaan pitäjistä. Limingan kirkkoherra sai kuitenkin pikkukymmenyksinä hampua ja naurista harkinnan mukaan. Kymmenysparseleihin kuului edellisten lisäksi humala, jota ei koko pitäjästä kasvanut kuin kaksi leiviskää (noin 17 kilogrammaa). Pitäjässä ei viljelty pellavaa eikä liioin kaaliakaan vuonna 1687, jolloin tarkasteltiin papiston palkkaukseen kuuluvia parseleita.¹²² Viimeksi mainitut olivat harvinaisia viljelykasveja Pohjois-Pohjanmaalla, kuten monet muutkin kasvit, jotka olivat jo yleisempiä eteläisempien maakuntien kirkkopitäjissä.

¹²¹ RA KoAE Kommissioner angående prästerskapets avlöning vol Finland 1687–1692 Limingan pitäjän tutkintakäräjät 1.3.1687 ja Salon pitäjän tutkintakäräjät 3.3.1687.

¹²² RA KoAE Kommissioner angående prästerskapets avlöning vol Finland 1687–1692 Limingan pitäjän tutkintakäräjät 1.3.1687; Välimaa 2002, 109.

Vuonna 1694 annettiin uusi asetus Turun hiippakunnassa papiston oikeuksista ja saatavista. Monet parselit pysyivät samoina, mutta asetuksella määrättiin papistonpalkkaukseen myös uusia menettelyitä. Ne koskivat erityisesti muita kuin viljakymmenyksiä. Tämä asetus ei kuitenkaan tullut voimaan Pohjanmaalla, jossa palkkausjärjestelmä säilyi ennallaan. 1680-luvulla tehty Limingan papiston palkkauksen tutkinta selvitti kaikki kymmenysverotukseen liittyvät kymmenykset ja maksutavat. Nämä säilyivät ilmeisesti lähes samoina aina Lithoviuksien kantasän, Limingan kirkkoherra Henrik Laurinpojan ajoista aina vuoteen 1743, jolloin annettiin uusi asetus Pohjanmaan pappien palkkauksesta. Näin erilaiset kymmenykset ja maksut nostivat koko Limingan kirkkoherran palkkauksen 1700-luvun puoliväliin mennessä arviolta 40 881 kuparitaalariin.¹²³ Eri aikoina kruunu yritti säännellä ja yhtenäistää erilaisin toimin papiston palkkaukseen kuuluvia kymmenyksiä. Varsinkin Pohjanmaan papistolla oli seurakuntalaisten kanssa vahva sopimusosoikeudellinen järjestelmä, joka meni lähes poikkeuksetta yli kruunun määräämien kymmenysasetusten. Tämä menettely tuki varsinkin 1600-luvun puolivälistä lähtien papiston omaa vaurastumista, joka toteutui erityisesti Limingassa.

2. Testamenttilehmiä, pääsiäisrahoja ja joulupaisteja pappilaan

Papiston palkkaukseen kuului monia erilaisia maksuja, jotka koostuivat kirkollisista toimituksista ja juhlapyhien yhteydessä saaduista suorituksista. Maksujen suuruus ja maksutapa vaihteli riippuen kirkollisesta toimituksesta tai kirkollisesta juhla-ajasta. Maksuissa otettiin huomioon myös paikalliset olosuhteet ja maksajan maksukyky.¹²⁴

Testamentti- tai ruumislehmäkäytäntö pohjautui ennen kristinuskon tuloa vallinneeseen kuolemaa seuranneeseen tapaan, jossa uhrattiin härkä isännän tai emännän kuoleman jälkeen. Tämä rituaali siirtyi myöhemmin kirkon käyttämäksi maksuksi papeille.¹²⁵ Testamenttilehmän antaminen papille osoittaa, että monet papiston palkkaukseen liittyvät maksut tai maksutavat olivat pitkäjäksoisen kehityksen tuloksia, jotka otettiin käyttöön kirkon piirissä. Lopulta nämä maksut

¹²³ Välimaa 2002, 139–140, 152–155.

¹²⁴ Virrankoski 1973, 680, 682.

¹²⁵ Virrankoski 1973, 682

muuttuivat pysyviksi ja arkipäiväisiksi. Niillä pyrittiin hyvittämään papiston raskain työtaakka pitäjäläisten paimenena.

Juhana III (1568–1592) määräsi ruumislehmistä (r. likstol, ruumistuoli, hautajaismaksu) hautauksien yhteydessä vuonna 1582. Kuninkaan määräys muutti testamenttikäytännön pakolliseksi suoritukseksi. Samassa uudistuksessa sen velvoittava rahallinen arvo kohosi. Ruumistuoliraha piti maksaa, jos talonpoika tai hänen vaimonsa kuoli. Papille piti antaa silloin yksi lehmä vähintään kuuden lehmän karjasta. Tämän lisäksi oli annettava ruumistuolirahana yksi markka. Jos kuolleen taloudessa ei ollut kuutta lehmää, piti jokaisesta lehmästä luovuttaa puoli markkaa. Kuolleesta lapsesta maksettiin papille ruumistuolimaksuna puoli markkaa. Perijälapsi rinnastettiin aikuiseen, jolloin hänestä maksuvelvollisuus oli yksi markka. Lasten osuus maksusta kohosi melkein aikaisemmin käytössä olleen aikuisten maksun suuruiseksi.¹²⁶

Juhanan määräyksen jälkeen testamenttilehmäasiaa käsiteltiin vielä useassa pappeinkokouksessa. Strängnäsissä vuonna 1585 oli esillä kielto, ettei ketään saanut pakottaa testamentintekoon. Muutamia vuosia myöhemmin, Linköpingin pappeinkokouksessa vuonna 1590 testamenttilehmän antamisen alarajana pidettiin jopa viiden lehmän omistamista. Puolen markan sijasta pienempikarjaisten talouksien olisi maksettava yksi markka lehmältä. Testamenttiasiaa käsiteltiin vielä vuoden 1593 Uppsalan kokouksessa, jolloin papisto halusi maksujen osalta yhdenmukaisen käytännön Ruotsissa ja Suomessa. Uppsalassa papisto halusi sen, mikä sille oli suotu ennenkin vanhojen tapojen ja lakien perusteella.¹²⁷

Kaarle IX (1604–1611) torjui testamenttilehmäkäytännön, jonka mukaan pappi vei talon parhaan lehmän, jos isäntä kuoli ja vaimo jäi lapsineen elämään köyhyydessä. Kuningas kirjoitti kirjeen Pohjanmaalle vuonna 1601 ja moitti pappien säälimättömyyttä. Vuonna 1617 annettiinkin uusi asetus, jossa poistettiin lehmiä antavilta ruumistuolimaksu rahana, mutta muilta summaa korotettiin. Vuosisadan lopulla maksut tulivat uudelleen tarkasteluun. Vuonna 1681 maksuja pienennettiin ja palattiin takaisin vuoden 1582 maksumääriin.¹²⁸

Käsitellessään Limingan testamenttilehmien määriä Olavi Rimpiläinen on nojautunut papiston vain palkkauskomitean vuodelta 1684 tekemään tutki-

¹²⁶ Rimpiläinen 1971, 168, 308.

¹²⁷ Rimpiläinen 1971, 169.

¹²⁸ Rimpiläinen 1971, 308, 314.

mukseen. Hän on selittänyt, että Limingasta annettiin vain lehmiä testamenttilehminä, mutta jos katsotaan vuoden 1687 palkkauskomitean selvitystä saadaan näiltä osin kuitenkin tarkempi selonteko Limingan papiston palkkauksesta. Vuoden 1687 tutkimuksen mukaan kirkkoherra sai periä talonisännän tai -emännän kuollessa testamenttilehmän jokaisesta talosta, jossa oli vähintään kuusi lehmää. Limingassa ei kirkkoherralle välttämättä tarvinnut antaa lehmää, vaan sen sijasta voitiin antaa myös sonni.¹²⁹ Tämä on sikäli merkittävä periaatteellinen ero, että Limingassa voitiin toteuttaa tapauskohtaista inhimillisyyttä vainajan omaisia kohtaan ja turvata heidän toimeentulonsa. Seurakuntalaisen tulevaisuuden kannalta maitoa ja vasikoita tuottava lehmä oli paljon tärkeämpi eläin kuin sonni. Mahdollisimman hyvin toimeentuleva seurakuntalainen oli kirkkoherran ja muun papiston kannalta järkevämpi vaihtoehto. Lehmä mahdollisti kirkkoherralle tulevien vuosien siitoksesta saatavat karjakymmenykset samasta talosta useampaan kertaan.

Testamenttilehmiin liittyvä tapaoikeus kuvastaa Lithoviuksien ja seurakuntalaisten välistä joustoa usein vaikeissa tilanteissa, joissa joko talonpoika tai hänen vaimonsa kuoli taloudesta. Lisäksi testamenttilehmäkäytäntö noudatteli myös kuningas Kaarle IX:n näkemystä siitä, ettei papin pitänyt olla ahne kuolleen omaisia kohtaan. Tietenkin lehmän säästyessä se tuotti myös kuninkaalle verotuloja, eikä pelkästään mennyt kirkkoherran omaisuudeksi.

Limingan pitäjässä taloudet, joilla ei ollut riittävää määrää lehmiä, saattoivat maksaa testamenttinsa rahana. Tämä perinne oli säilynyt ylimuistoisena tapana pitäjässä 1600-luvulle saakka. Maksun suuruutena voitiin maksaa kuusi, neljä tai kolme kuparitaalaria. Sellaisilta lapsilta, jotka olivat käyneet jo ehtoollisella, maksu oli kolme kuparitaalaria, ja vastaava summa maksettiin pojista, pojan vaimoista, vävyjen tyttäristä sekä palvelusväestä. Kappalaisille määriteltiin erikseen, että he saivat pienistä lapsista kaksi kuparitaalaria testamenttirahaa. Määriteltäessä testamenttirahoja oli huomioitava maksajan kyky maksusuoritukseen.¹³⁰ Rahasuorituksissa papistolla ja pitäjäläisillä oli samanlainen linja kuin lehmäasiasakin. Seurakuntalaisia ei saanut saattaa tietoisesti ahdinkoon testamentin vuoksi, sillä varaton ei välttämättä pystyisi tulevina vuosina suoriutumaan muistakaan pa-

¹²⁹ RA KoAE Kommissioner angående prästerskapets avlöning 1687–1692. Vol. 1, Finland; Rimpiläinen 1971, 392.

¹³⁰ RA KoAE Kommissioner angående prästerskapets avlöning 1687–1692. Vol. 1, Finland

pille tulevista maksuista, jos esimerkiksi kirkkoherra veisi pesän viimeiset käteisvarat.

1500- ja osin 1600-luvulta ei ole saatavissa tarkkoja tietoja Limingan pitäjässä kuolleista henkilöistä, joten luovutettujen testamenttilehmien tai saatujen ruumisrahojen määrää ei voida saada tarkasti selville. Vähintään kuuden lehmän talouksien määrää voidaan kuitenkin tarkastella ja arvioida säilyneistä voudintilien vuotuisista veroluetteloista (maakirjat) ja myöhemmistä karja- ja kylvölueteloista. Nämä luettelot on laadittu 1500-luvulta ainakin 1630-luvun taitteeseen asti.

Limingan pitäjässä talojen lehmäluvut vaihtelivat kylien ja eri vuosien välillä. Lehmien määrän vähenemiseen vaikuttivat 25-vuotinen sota ja sen hävitykset 1500-luvun lopulla. 1600-luvun alkupuolella vaivasivat pahat katovuodet sekä pitkälliset sotavuodet. Kirkkoherra ei voinut saada testamenttilehmiä varsinkaan 1500-luvun lopun sodan hävitysten jälkeen, koska Limingassa sota runteli asutusta ja hävitti karjaa. Useimmissa kylissä veroluetteloihin ei ollut kirjattavaksi yhtäkään lehmää.¹³¹

Potentiaalisia testamenttilehmätaloja voidaan arvioida seuraavanlaisesti prosentuaalisesti tarkastellen:

Taulukko 3. Potentiaalisten testamenttilehmätalojen prosentuaalinen osuus Limingan pitäjän taloista kylittäin 1575–1629¹³²

Vuosi	Liminka	Rantakylä	Virkkula	Hirvasniemi	Lumijoki	Lapinniemi	Kempele	Ängeslevä	Tyrnävä	Temmes	Oulunsalo	Oulunsuu	Laitasaari	Utajärven kylät
1575	42,6	11,1	55,6	28,6	25,8	17,6	0	0	0	28,6	26,7	58	42,6	26,2
1580	31,1	26,3	0	14,3	21,9	29,4	0	12,5	0	14,3	17	26,3	28	6,82
1590	0	0	0	0	0	0	0	10	0	9,5	0	0	0	0
1600	9,2	4,2	0	18,1	27,8	38,9	13	30	27,8	10,3	20	8	36,4	18,2
1622	83,8	66,7	90	43,8	51,9	45,8	90	59,3	80	70,2	0	0	0	0
1629	39,2	40	45,5	25	40	36,3	63,6	30,3	39,5	59,5	0	0	0	0

¹³¹ KA Voudintilit Korsholman linnalääni 1590 KA 4790: 50v–56 Pohjois-Pohjanmaan voutikunta Limingan pitäjän vuotuinen vero.

¹³² KA Voudintilit Pohjanmaan voutikunnan ja Oulun erämaan maakirja ja tilikirja 1575 KA 4742: 69v.–76; KA Voudintilit Pohjanmaan voutikunnan ja erämaan maakirja ja tilikirja 1580 KA 4758: 59v.–66; KA Voudintilit Pohjanmaan voutikunnan ja Oulun erämaan maakirja ja tilikirja 1600 KA 4818: 60v.–66v.; KA Voudintilit Pohjanmaan pohjoisen voutikunnan karja- ja kylvöluettelo 1622 KA 4944a: 22–25v. Vuoden 1622 ja 1629 kohdalla ei ole enää huomioitu prosentuaalista osuutta, koska kylät kuuluivat jo Oulun pitäjään; KA Voudintilit Pohjanmaan pohjoisen voutikunnan karjaluetelo 1629 KA 4964b: 95–100.

Lehmikarjoja pienensivät myös ajoittain erilaiset eläinsairaudet. Myöhemmältä ajalta karjavero- tai vuotuisveroluetteloita ei ole säilynyt tai laadittu, mutta nähtävästi 1600-luvun lopun suuret kuolonvuodet ja vuonna 1713 alkaneet isonvihan tapahtumat aiheuttivat lehmien lukumäärän vähenemisen pitäjässä. Isonvihan ajalla ei ollut juurikaan merkitystä, sillä suurimman osan aikakaudesta pitäjä oli ilman pappia.¹³³

Vähintään kuuden lehmän talouksia oli vuonna 1622 eniten Virkkulassa ja Kempeleessä vuonna 1622. Näiden kylien taloista 90%:n olisi pitänyt luovuttaa lehmä tai sonni kirkkoherralle, jos isäntä tai emäntä olisi kyseisenä vuonna kuollut. Pitäjän pääkylä Liminka saavutti samana vuonna prosentuaalisesti tarkasteltuna 83,8 prosentin tason. Talomäärältään suurella kylällä oli kirkkoherran testamenttilehmien määriin merkittävä osuus, koska isäntäpareja oli lukumääräisesti enemmän kuin pienemmissä kylissä. Vuonna 1622 kylässä oli 62 testamenttilehmän kriteerin täyttävää tilaa. Kun Limingan pitäjän talolukua verrataan eri vuosina vähintään kuuden lehmän talouksiin, voidaan arvioida kirkkoherran saaneen useita testamenttilehmiä varsinkin taloluvultaan suurista kylistä. Näiden kylien kaikissa taloissakaan ei välttämättä ollut paljon lehmiä. Tähän pienikarjaisuuteen vaikuttivat joissain taloissa vähäisemmät niityt, jolloin kerätyt heinät eivät riittäneet suuremman karjan elättämiseen. Ennen 1600-luvun alkua toteutunutta Oulun pitäjän irtaantumista tämä ero on havaittavissa esimerkiksi Limingan ympärillä olevien kylien ja Oulujokivarren kylien välillä. Oulujoen varrella ei ollut niin suuria niittyalueita kuin merenrannassa sijainneilla kylillä. Maankohoamisen seurauksena merenrantakylät saivat vallatuksi uusia niittyjä vesijättömailta ja samalla voitiin kasvattaa myös lehmien lukumäärää heinätuoton lisääntyessä.

Testamenttilehmien saanti turvasi Limingan kirkkoherran korkean lehmäluvun pappilassa sekä mahdollisesti hänen yksityistiloillaan. Limingan pitäjistä eronneen Oulun pitäjän lehmäluku oli esimerkiksi vuonna 1626 noin puolet Limingasta pitäjän vastaavasta luvusta. Lehmäluku merkitsi, ettei Oulun pitäjän irtottautuminen Limingasta vähentänyt testamenttilehmien määrää kovin merkittävästi.¹³⁴ Vähintään kuuden lehmän taloja Oulujoenvarren kylissä oli vähän. Sen sijaan muista perheenjäsenistä ja vainajista saatuihin maksuihin Oulun pitäjän itseinäistyminen vaikutti. Tähän oli syynä se, että Oulun talomäärä ja talokohtainen

¹³³ Vahtola 1991, 222–227, 297.

¹³⁴ Virrankoski 1973, 237

väkiluku kasvoivat merkittävästi 1600-luvulla (liite 3.). Joenvarren talojen kaskiviljely tarvitsi työvoimaa enemmän kuin esimerkiksi Limingan kylässä harjoitettu karjatalous ja länsisuomalainen peltoviljely. Kaskenpolttoa harjoittavien Oulujokilaakson verotettavien henkilöiden lukumäärä taloa kohden oli yleensä suurempi kuin Limingan lähikylien. Samalla Oulun erottua omaksi pitäjäkseen takasi 1600-luvun suuri kuolleisuus Oulun kirkkoherralle kohtuulliset tulot.¹³⁵ Tosin ihmisten maksukyky ei välttämättä muuten ollut paras mahdollinen papinmaksujen suorittamiseen. Kuolleisuus heijastui suoraan myös kirkkoherran muihin tulonlähteisiin ja niiden saantiin.

Testamenttilehmäkäytäntö ei ollut ainoa palkkaukseen kuuluva vuodentulosta riippumaton tasasuoritus. Keskiajalta lähtien oli ollut tapana, että kirkkoherra kiersi juhlapyhien aikaan pitäjää. Ripitysmatkoilla oli tapana kestitä kirkkoherraa, jolloin hän keräsi omia saataviaan. Limingassa pääsiäisen alla kerättiin pääsiäisrahoja ja niiden suuruudeksi oli määritelty yksi hopeaäyri jokaiselta rippiin osallistuvalla. Pappi sai myös pienen kappaleen voita ja juuston. Kirkkoherran palkkaukseen kuului mikkelinpäivän aikaan yksi tuore leipä ja joulunaikaan leipä ja paisti. Nämä parselit eivät koskaan jääneet rästiin. Jos kirkkoherra vieraili pitäjän jokaisessa talossa ripitysmatkoillaan, saattoi vuodesta 1575 lähtien kirkkoherran tehtäviä hoitanut Henrik Laurinpoika kerätä pitäjästään taloluvun (liite 3.) mukaan arviolta 330–390 leipää. Oulun pitäjän erottua Limingasta ja taloluvun pienentyessä noin kahteensataan taloon, merkitsi se, että kirkkoherralle jäi palkkauksen osana noin kaksisataa leipää. Vuosisadan lopulle tultaessa näiden ripitysmatkoilla saatujen leipien määrä olisi kohonnut taloluvun mukaan jo noin neljäänsataan. Muut papinparselit – voi, juustot ja liha – kertyivät samalla tavalla. Näiden laskelmien perusteella juhlapyhien yhteyteen sidotut ripitysmatkat olivat kirkkoherran saatavien osalta varsin tuottoisat. Saatujen parselien kokonaismäärää saattoivat heikentää välillä ainoastaan sota- ja katovuosien hankaluudet.¹³⁶

Kasvatetun liha- ja nautakarjan lisäksi Pohjanmaan seurakunnissa näyttäisikin olleen eroja riistanpyynnistä annettavissa papinmaksuissa, koska esimerkiksi Kalajoen pitäjässä papille piti antaa yksi jänis pääsiäisen aikaan. Sensijaan Limingassa talonpoikien ei tarvinnut maksaa papillensa riistaeläimistä. Li-

¹³⁵ Vahtola 1991, 139–140, 205, 219–220.

¹³⁶ RA KoAE Kommissioner angående prästerskapets avlöning 1687–1692. Vol. 1, Finland; Virrankoski 1973, 15; Luukko 1954, 359, 689.

mingassa asutus oli jo Lithoviuksien aikana runsaslukuinen ja tiivis, joten metsien riistakannat saattoivat olla liiallisen pyynnin vuoksi jo 1600-luvulla heikot. Syynä saattoi olla myös se, että riistaeläimiä ei ehkä pidetty tärkeänä papinpalkkauksen osana, koska kirkkoherra sai muutoinkin kohtuulliset tulot.¹³⁷

Kirkkoherra pääsi osalliseksi myös talonpoikaisista käsitöistä, sillä kihlautuneiden oli luovutettava sukat tai vanttut papillensa, mutta avioliittokuluuksista ei otettu mitään korvausta. Vihkimisestä perittiin yhteensä viisi markkaa. Käsitöiden luovuttaminen papille osoittaa palkkauksen moninaisuutta. Kirkkoherralle tuli luovuttaa sadonkorjuun tuotteita, eläimiä tai eläinten osia, valmistettua ruokaa, rahaa ja käsitöitä. Palkkausjärjestelmä takasi, että kirkkoherra sai osan omavaraistaloudesta syntyneistä hyödykkeistä itselleen. Näiden ulkopuolelle jäivät kuitenkin esimerkiksi miesten tekemät puhdetyöesineet, joista ei tarvinnut luovuttaa mitään vastikkeetta kirkkoherralle.¹³⁸

Talonpojat eivät olleet ainoita, jotka osallistuivat pitäjistä kirkkoherran palkkaukseen. Virkamiesten ja itsellisten tuli maksaa viisi markkaa avioliitostaan. Luonnollisesti virkamies joutui myös muiden talonpoikien tavoin papinpalkkauksen piiriin, jos hän esimerkiksi omisti yksityistalon pitäjän alueella ja harjoitti maanviljelyä.¹³⁹

Lapsen kasteesta ei kenenkään tarvinnut maksaa mitään, mutta äitien kirkkottamisesta papille tuli maksaa yksi kuparitaalari. Papin velvollisuuksiin kuuluivat myös sairasvuoteella käynnit, joista hänelle saatettiin maksaa yksi kuparimarkka tai kymmenen äyriä, mutta tätä eivät kaikki aina voineet suorittaa.¹⁴⁰

Pitäjän kappalaisten palkkaus oli huomattavasti vaatimattomampi kuin kirkkoherran. Alemmalle papistolle kuului pitää jumalanpalveluksia pitäjän kolmessa kirkossa, Limingassa, Lumijoella ja Tyrnävällä. Joka kolmas tai neljäs sunnuntai jumalanpalvelusvuoro oli edellisten kylien lisäksi Kempeleen kylässä, jossa ei ollut omaa kirkkoa kuin vasta 1690-luvulta lähtien. Kappalaiset saivat joulun alla kuusi kappaa kylvöstä ja joskus vähemmän, jos maksaja oli kyvytön suorittamaan osuuttansa. Joulun palkkauseriin kuuluivat tämän lisäksi leipä ja liha. Talonpoikien oli annettava kesällä voita ja juusto. Viljanpuinnin jälkeen mikkelinä kap-

¹³⁷ Virrankoski 1956, 364

¹³⁸ RA KoAE Kommissioner angående prästerskapets avlöning 1687–1692. Vol. 1, Finland.

¹³⁹ RA KoAE Kommissioner angående prästerskapets avlöning 1687–1692. Vol. 1, Finland.

¹⁴⁰ RA KoAE Kommissioner angående prästerskapets avlöning 1687–1692. Vol. 1, Finland.

palaiselle luovutettiin yksi leipä, mutta pääsiäisen aikaan palkkaukseen kuului yhteensä kolme leipää.¹⁴¹

Kappalaiset eivät tulleet toimeen pelkästään leivällä, vaan heille talonpojat saattoivat antaa vaihtoehtoisesti joko yhden halkokuorman tai vasikannahan yhdeltä savulta eli taloudelta sekä vähän villaa. Talonpojat oli vapautettu esimerkiksi hampun, kalan ja kynttilöiden toimittamisesta kappalaiselleen. Kalaa kappalainen ei saanut muuten kuin itse kalastamalla. Isännän tai emännän hautaustoimiuksista kappalainen sai yhteensä kuusi kuparimarkkaa. Kappalaisen taloudellinen asema varsinkin pienemmissä pitäjissä oli välillä surkea. Limingassa kappalainen sai kuitenkin kohtuulliset ja tasaiset tulot, koska pitäjän taloluku ja talonpoikien maksukyky oli enimmäkseen hyvä. Lithovius-sukuisten kappalaisten etuna olivat myös heidän laajat maanomistuksensa ja melko hyvä taloudenpito, jolloin he tuloillaan ja varallisuudellaan olivat paremmassa asemassa kuin monen pienemmän pitäjän kirkkoherrat. Kappalaisten taloudellinen asema muuttui 1600-luvun lopulla paremmaksi, koska he saivat palkkauksensa tueksi vielä omat virkatalot.¹⁴²

3. Kiistat saatavista

Papisto ei välttämättä saanut omia palkkasuorituksiaan seurakuntalaisiltaan normaalien vero- ja palkkaerien suoritusten yhteydessä, vaan papit joutuivat hakemaan saataviaan oikeusteitse. Esivalta muistutti papinmaksujen oikeista ajankohdista esimerkiksi julistamalla kuninkaallisia asetuksia ja määräyksiä rahvaalle käräjien yhteydessä. Lisäksi maaherra korosti lautamiesten ja kuudennusmiesten valan velvoittamaa asemaa ja oikeudenmukaisuutta kymmenyksien arvioinnissa. Näiden luottamusmiesten oli myös autettava kirkkoherraa palkkasaatavien keräämisessä.¹⁴³

Lithoviukset haastoivat seurakuntalaisiaan harvoin käräjille palkkasaatavistaan. Ensimmäinen tuomiokirjamerkintä perinnästä on vuodelta 1630. Elämänsä ehtopuolelle ehtinyt entinen nuijapäällikkö ja lohivouti Hannu Krankka (k. n. 1630) Limingasta kirkonkylästä kävi jonkinlaista arvovaltakamppailua Lithoviuksien kanssa. Hän ei suostunut maksamaan elinaikanaan kirkkoherra Joseph Henrikinpojalle tämän papinsaatavia. Koska kirkkoherralla oli oikeus saata-

¹⁴¹ RA KoAE Kommissioner angående prästerskapets avlöning 1687–1692. Vol. 1, Finland.

¹⁴² Virrankoski 1973, 683–684.

¹⁴³ KA PTKA KO a:6, 354 Limingan pitäjän kesäkäräjät 22–23.7.1648; KA PTKA KO a:11, 903 Limingan pitäjän kesäkäräjät 12., 14. ja 16.7.1666.

viinsa myös talollisen kuoleman jälkeen – vaikka kysymyksessä olikin yksi pitäjän arvovaltaisimmista talollisista – perittiin saatavia myöhemmin Hannu Krankan perillisiltä ulosottotoimilla.¹⁴⁴ Samanlainen vastahankaisuus papinmaksuja kohtaan ei koskenut pelkästään papistoa, vaan myös lukkari saattoi joskus joutua perimään saataviaan seurakuntalaisilta ulosottotoimin.¹⁴⁵ Suorituksissa ei maksamattomuus välttämättä johtunut niinkään varattomuudesta, vaan enimmäkseen yksittäisen seurakuntalaisen omapäisyydestä esivaltaa kohtaan.

Lumijoen, Tyrnävän ja Kempeleen alueilla asuneet seurakuntalaiset alkoivat esittää irtaantumishaluja Limingan kirkkopitäjästä 1600-luvun puolivälin jälkeen. 1660-luvulla esiintyneiden laajempien itsenäistymispyrkimysten yhteydessä muistutettiin pitäjäläisiä vanhasta, jo kuningas Maunu Ladonlukon antamasta käskystä, jonka perusteella piti maksaa kymmenykset kirkkoherralle. Vuoden 1667 talvikäräjillä tuomittiin lumijokiset Jaakko Jakku ja Lauri Prokko maksamaan kolmen markan sakot, koska he eivät olleet maksaneet papinheiniä. Heinät olisi voinut maksaa myös muina parseleina. Hinta olisi määräytynyt Kynttilämesunajan (2.2.) hinnan mukaan. Nimismies ja lautamiehet määrättiin oikeuden päätöksellä ulosmittaamaan Jakun ja Prokon heinärastit.¹⁴⁶ Kirkkoherrat ilmeisesti pyrkivät tarvittaessa sovittelemaan saataviaan, jos seurakuntalainen ei heti pystynyt maksamaan.

Vahvasta sopimusoikeudellisesta tilanteesta Limingassa kertoo kirkkoherran halukkuus sopia vaihtoehtoisia maksutapoja talollisten kanssa. Kirkkoherra Laurentius Josephinpoika Lithovius oli sopinut ruumisrahan maksamisessa Juho Matinpojan kanssa, jolloin kirkkoherra sai ruumisrahan sijasta Valnoran raivionniityn. Tämä sopimus ei kuitenkaan pitänyt, sillä Juho Matinpoika oli hajottanut kirkkoherran niityn ympärille rakennetun aidan. Juhoa harmitti jälkeensä tämä sopimus, koska hän menetti niitynsä. Lopputuloksena Juho Matinpoika joutui maksamaan ruumisrahansa kirkkoherralle rahana eli yhteensä kolme kuparitaalaria.¹⁴⁷ Pitemmällä aikavälillä tämä niityraivio olisi varmasti tuottanut kirkkoherra Lithoviukselle moninkertaisesti kolmen kuparitaalarin ruumisrahaan verrattuna. Koko Juho Matinpojan ruumisraha-asia käsiteltiin sovittelyssä, vaikka kirkkoherra menettikin niityraivionsa. Pahimmassa tapauksessa Juho Matinpoika

¹⁴⁴ KA PTKA KO a:1, 126v Limingan pitäjän talvikäräjät 28–29.2.1630, 126v.

¹⁴⁵ KA PTKA KO a:5, 19 Limingan pitäjän kesäkäräjät 25.7.1640, 19.

¹⁴⁶ KA PTKA KO a:12, 12v–13/106–107 Limingan pitäjän talvikäräjät 7–9.2.1667.

¹⁴⁷ KA PTKA KO a:10, 431v. Limingan pitäjän kesäkäräjät 24–26.7.1658.

olisi joutunut korvaamaan aiheuttamansa tuhotyön ja menettänyt lopullisesti niittynsä. Tässä menettelyssä erityisesti kirkkoherralla oli painava sana, kun asiasta tehtiin päätöstä Limingan kesäkäräjillä vuonna 1658.

Juho Matinpojan tapaus saattoi kieliä puhtaasti papistoon ja heidän palkkaukseensa sekä omaisuuteensa kohdistuneesta kateudesta. Tähän viittaa esimerkiksi se, että pitäjän kappalaisen Gabriel Laurentiuksenpojan (1671–1686) rakennettua oman tilansa Liminganjoen suulle teki hänelle kiusaa Heikki Antinpoika. Heikki yritti Gabrielin mielestä häätää häntä pois tilaltaan. Pitäjäläiset pitivät Heikin toimintaa tuomittavana ja hänen toimintaansa kateuden aiheuttamana.¹⁴⁸ Kateus sai varmasti sijansa joidenkin talollisten kohdalla, koska Lithovius-suvun miehet saivat parhaimmat uudisasutuspaikat perustamilleen taloille. Lithoviukset viljelivät näitä tilojansa pappilan ohella, mutta saivat tämän päälle varsinaisen palkkasaatavansa. Tyrnävällä kateus meni jopa niin pitkälle, että osa talollisista ei olisi halunnut antaa pappi Joseph Samuelinpoika Lithoviukselle niittyä maa-alueesta, joka ei kuulunut kenellekkään. Muutamat vastustivat niityn antamista Josephille, vaikka heille ei siitä vahinkoa ollutkaan.¹⁴⁹

1600-luvun ajoittain sekavat olot ja vajavaiset veronkertymät johtivat siihen, että verotuksen toimintatapoja yhdenmukaistettiin. Samalla esivalta kiinnostui kymmenyksien perinnästä. Maaherra teetti voudillaan Christian Willinghusenilla selvityksen Limingan seurakuntalaisilta kymmenyksien kantotavasta. Liminkalaisilta haluttiin tietää, oliko pitäjässä käytössä vanha kymmenysten kantotapa vai Örebron sääntöön perustuva papinvero. Rahvas totesi, että heillä oli pappinsa kanssa käytössä vanha tapa. Se oli talonpojille lievempi ja parempi kymmenysveroperiaate. Tämä verotustapa perustui pitäjäläisten ja heidän pappinsa keskinäiseen sopimukseen, eikä voimassaolevaan Örebron sääntöön.¹⁵⁰

1660-luvulla leimahtanut kappelien itsenäistymiskiista syveni myös ensimmäiseksi suuremmaksi palkkausriidaksi kirkkoherran ja seurakuntalaisten välillä. Lumijoen ja Tyrnävän kappelikirkkujen rakentajille oli annettu lupa tehdä oma kirkko, jos he sitoutuisivat edelleenkin vastaamaan emäkirkon ja sen kirkkomaan korjauksista, kuten oli määrätty. Kuningas ojensi kempeläläisiä, lumijokisia ja tyrnäväläisiä heidän vastahakoisuudestaan vuonna 1664. Tämän kirjeen henges-

¹⁴⁸ KA PTKA KO a:12, 677–677v. Limingan vapaaherrakunnan kesäkäräjät 29., 31.7. ja 1.8.1671.

¹⁴⁹ KA PTKA KO a:11, 131 Limingan pitäjän kesäkäräjät 12., 14.7.1662.

¹⁵⁰ KA PTKA KO a:15, 679v. Limingan pitäjän kesäkäräjät 26–27.7.1671.

sä piispa Johan Gezelius, maaherra Johan Graan sekä tuomari Munselius kehottivat talollisia osallistumaan velvollisuuksiinsa.¹⁵¹ Kappeliseurakuntalaisia ärsytti erityisesti emäkirkon korjaaminen Limingan kylässä, mihin kylien talonpojat oli velvoitettu edellisillä valtiopäivillä. Kirkkoherra Laurentius Josephinpoika Lithoviuksen valituksen kohteena olivat varsinkin saatavat, joita tyrnäväläiset ja lumijokiset eivät olleet suorittaneet, vaikka he olivat maksaneet papinmaksujaan jo yli 300 vuoden ajan. Kirkkoherralle suorittamatta olivat jääneet muun muassa papinheinät.¹⁵² Talviheinien maksurästit olivat merkittävä vähennys papintuloissa. Papilta jäi saamatta kylien talonluvun mukaan laskettuna noin 150 heinäkuormaa vuotuisena saatavana, mikä oli Limingan pappilalle tuntuva menetys.¹⁵³ Kirkkoherran heinämenetys oli yli kolmannes koko pitäjän heinäverosta. Riitaan kuningas ei ottanut kantaa, koska hänellä ei ollut kuin ainoastaan kirkkoherra Lithoviuksen näkemys tapahtumien kulusta. Kirkkoherra pyysi ojentamaan seurakuntalaisia, ja asia siirtyi lopulta maaherran käsiteltäväksi ja päätettäväksi.

Koko 1660-luvun jatkuneessa Limingan pitäjän kappeliseurakuntien niskoittelussa oli ilmeisesti halukkuus tehdä samanlaista vastarintaa emäseurakuntaa kohtaan. Kappeliseurakunnilla oli ehkä halu kokonaan erilleen Limingasta, kuten Muhos oli pyrkinyt aiemmin irti Oulun seurakunnasta. Oulun pitäjässä kiisteltiin samalla tavalla usean kymmenen vuoden ajan kappelin oikeuksista ja velvollisuuksista. Muhoslaiset yrittivät saada itselleen kirkkoherrakunnan oikeudet ja laininlöivät maksusuorituksensa Oulun kirkkoherralle.¹⁵⁴

Vuoden 1681 uuteen palkkausasetukseen liminkalaiset suhtautuivat rauhallisesti, mutta muutamien pitäjäläisten edusmiesten esityksestä toivottiin kuitenkin, että seurakunnassa pysyttäisiin entisissä palkkauskäytännöissä. Vanha käytäntö oli todettu hyväksi, eikä siitä kukaan ollut valittanut.¹⁵⁵ Koko hiippakunta oli ollut vastaan vuoden 1681 kuningas Kaarle XI:n säännöstä, jolla olisi yhtenäistetty papiston palkkausta ja luontaisuuksista olisi siirrytty rahapalkkaan. Vuosien 1684 ja 1687 tarkkojen tutkimusten jälkeen koko hankkeesta luovuttiin.¹⁵⁶

¹⁵¹ Matinolli 1989, 27.

¹⁵² KA Kaarle XI:n registratuura 1665–1666, 469–469v. Muistio kenraalikuvernöörille 31.7.1666.

¹⁵³ RA Läänintilit VÄ Limingan pitäjän henkirja 1667. Mikrofilmattu. Ei signumia.

¹⁵⁴ Vahtola 1986, 25–28.

¹⁵⁵ KA PPTKA KO a:1, 796–798. Limingan pitäjän kesäkäräjät 1–4.8.1681.

¹⁵⁶ Virrankoski 1973, 685.

Limingan pitäjän asukkaat lähestyivät vuonna 1686 kuningas Kaarle XI:ä rahvaanvalituksella. Kuningas antoi vastauksen rahvaan kysymykseen, jossa liminkalaiset halusivat vahvistuksen kappelikiistan aikana annettuun hallitsijan määräykseen elokuulta 1664. Hallitsija vahvisti uudestaan tämän päätöksen, että Lumijoki, Tyrnävä ja Kempele kuulusivat Limingan emäkirkkoon eli seurakuntaan.¹⁵⁷ Näin ollen myös Limingan kirkkoherralle piti maksaa hänelle kuuluvat suoritukset.

1600-luvun viimeisellä vuosikymmenellä pitäjässä syntyi erikoinen palkkauskiista. Kirkkoherra Laurentius Laurentiuksenpoika Lithovius peri kevätkalakymmenyksiään limingankyläläiseltä ja Lithoviuksen Ruotsinojan talon naapurilta Niku Nikunpoika Haaralta vuonna 1691. Niku oli jättänyt maksamatta kymmenykset ja Laurentius haastoi Nikun asiasta käräjille vaatiakseen itselleen saataviansa.¹⁵⁸ Kirkkoherran isän Laurentius Josephinpojan perustama Ruotsinojan talo sijaitsi Haaran talon naapurissa. Tämä talo ilmeisesti herätti kateutta Haaran sukukunnassa. Ruotsinoja oli perustettu kylän yhteiselle sikalaitumelle ja saanut pitkät verovapaudet.¹⁵⁹ Laurentiuksen ja Nikun välit kiristyivät lopullisesti näiden kalaverojen perimisen vuoksi. Laurentius ja Niku ehkä taistelivat myös samoista kala-apajapaikoista, koska talot sijaitsivat lähekkäin toisiaan Temmesjoen ja Ruotsinojan suupuolilla, jotka olivat merkittäviä kalapyyntipaikkoja. Tämä naapurussuhde ja kalaverojen perintä ajautui lopulta suuremmaksi kiistaksi, joka kosketti koko pitäjää ja hallintoporrasta kirkkoherrasta ylöspäin.

Maaherra Ehrenskiöld oli halukas sovittelemaan papin palkkausta Limingan pitäjän käräjillä vuonna 1695. Hän esitti, että liminkalaiset toisivat ylimuistoiseen tapaan savua kohden yhden heinäkuorman, koska papit eivät saaneet pitäjältä erillisiä olkikymmenyksiä. Heiniä ei enää uudessa palkkausasetuksessa määrättykään, mutta ilmeisimmin maaherra halusi soveltaa asetusta paikallisiin olosuhteisiin sopivaksi. Seurakuntalaiset myöntivät maaherran esitykseen.¹⁶⁰

Kaikki pitäjäläiset eivät suhtautuneet papiston palkkaukseen samantyyppisellä myöntävyydellä. Ilmeisesti keskenään sukulaiset Niku Haara, Kaarle Laaninen, Antti Moukka, Erkki ja Matti Pietilä sekä Juho Haara eli Teppo valittivat

¹⁵⁷ KA Kaarle XI registratuura 1686, 701–704 kuninkaallisen majesteetin vastaus Limingan pitäjän rahvaalle 9.11.1686.

¹⁵⁸ KA PPTKA KO a:11, 71 Limingan pitäjän talvikäräjät 29–30.1.1691.

¹⁵⁹ KA PTKA KO a:7 Limingan pitäjän talvikäräjät 22–23.3.1650, 22–23.

¹⁶⁰ KA PPTKA KO a:16, 112–113 Limingan pitäjän talvikäräjät 16–18.1.1695.

kirkkoherran palkasta aina kuninkaalle asti. Heidän mielestä paras tapa maksaa papinsaatavat oli suorittaa ne 8. helmikuuta 1681 annetun kuninkaallisen plakaatin mukaan. Haara kumppaneineen oli sitä mieltä, että kirkkoherra Laurentius Laurentiuksenpoika Lithovius olisi perinyt saataviaan epäoikeudenmukaisesti ja liikaa. Toisin kuin Haara väitti, seurakuntalaiset pitivät kirkkoherransa toimia saataviensa perinnässä päinvastoin jalomielisinä. Oikeudenkäynnissä todettiin, että heinäveroa oli kannettu olkikymmenysten sijaan. Heinäkuorman saattoi korvata nauhallalla voita. Maaherra vetosi pitäjäläisten pyytämään ja valtiopäivien antamaan vastaukseen vuodelta 1689, jossa nykyinen käytäntö oli vahvistettu. Tähän käytäntöön lähes koko pitäjä oli tyytyväinen ja valittajat Niku Haara ja hänen kanssatoverinsa edustivat vähäistä vähemmistöä. Maaherra paheksui valittajia erityisesti siitä, että he olivat menneet kuninkaan puheille. Asiaa ei viety eteenpäin virkatieitä, vaan asiankäsittelyssä ohitettiin lääninhallinto. Valittajat tulivat vetäneeksi kirkkoherra Lithoviukseen kohdistuneiden syytösten ohella myös maaherran arvovallan osaksi palkkauskiistaa.¹⁶¹

Kuningas määräsi lokakuussa vuonna 1695 tutkimaan Haaran ja hänen kumppaniensa syytöksistä. Konsistoria antoi puolestaan valtuutuksen asiassa maisteri ja Iin kirkkoherra Christopher Alanukselle 18. lokakuuta 1695. Pitäjäläiset totesivat, että Haara kumppaneineen oli toiminut ilman heidän suostumustaan. Niku Haaran kuninkaalle viemään asiakirjaan oli kirjoitettu viidenkymmenen pitäjäläisen nimet, mutta ilman puumerkkejä. Lisäksi valituksessa ei ollut pitäjän sinettiä. Pitäjäläiset ja kirkkoherra Lithovius lähestyivät tapahtuneen jälkeen kuningasta omalla kirjeellään, johon liitettiin koko pitäjän isäntien nimet puumerkkeineen lukuun ottamatta valittajia. Kirjeeseen otettiin kruununimismies Carl (Kaarle) Kranckin ja pitäjänkirjuri Daniel Arf(f)manin nimikirjoitukset sekä pitäjän sinetti. Tässä asiakirjassa seurakuntalaiset totesivat valittajien toimineen oikeudettomasti koko pitäjän nimissä. Kuninkaalle liitetyissä asiakirjoissa haluttiin oikaista väitteet ja tuoda esille asian todellinen tila.¹⁶²

Maaherra totesi kuninkaalle, että pitäjäläisten edusmiehinä esiintyvien syytökset Limingan papistoa kohtaan olivat kokonaan perättömiä. Hänen selvityksiensä mukaan papit eivät olleet perineet liikaa maksuja seurakuntalaisiltaan.

¹⁶¹ KA PPTKA KO a:17, 311–330 Limingan pitäjän talvikäräjät 27.2.1696.

¹⁶² KA PPTKA KO a:17, 313–315 Limingan pitäjän talvikäräjät 27.2.1696; RA KsKM Åbo stift vol. 2 vuodet 1695–1696 Turun hiippakunnan konsistorin asiakirja-akti 18.12.1695 KM:lle

Maaherran kertoi, että valittajat edustivat murto-osaa liminkalaisista talonpojista, vaikka olivatkin esiintyneet koko pitäjän valtuuttamia.¹⁶³ Haaran suvun taistelutahtoa osoitti myös Niku Haaran veli, irtolainen Juho Nikunpoika Haara, joka teki myös samanmuotoisen kantelun kuninkaalle kuin veljensä. Maaherra Ehrenskiöld kumosi nämäkin väitteet.¹⁶⁴

Niku Haaran omapäinen kuninkaissäkäynti ei johtanut lopulta rangastukseen, koska osasyynä olivat myös maaherran omat virkakiireet ja asian kiusallisuus. Niku oli valittanut asiassa kolme kertaa tuloksetta, mutta maaherra ei ollut ehtinyt Haaran ajamaan asiaan perehtyä. Maaherra Johan Ehrenskiöldille koko Limingan palkkariita oli siksi hankala, että hänen läänistään käytiin kuninkaissa laittomasti, vaikka se oli ankarasti kielletty. Palkkausta koskevassa tutkimuksessaan Pentti Virrankoski ei ole nähnyt kaikkia Niku Haaran johtaman riidan vivahteita. Hän on pitänyt sitä pelkästään palkkauksen ja Haaran kirkkoherraa kohtaan tunteesta inhosta.¹⁶⁵ Lithoviuksen ja Haaran riidoissa oli ilmeisesti kyse lähinaapureiden välisistä jännitteistä. Lopulta kiista laajeni koskettamaan myös kirkkoherran palkkasaatavia. Suurin osa seurakuntalaisista oli kuitenkin kirkkoherran puolella. Haaran suku piti yhtä ja yritti lietsoa epäluottamusta pitäjän kirkkoherraa kohtaan. Haaran ja hänen kanssatoveriensa omankädenoikeus johti lopulta pitäjän yksimielisyyden lujittumiseen, mikä vain vahvisti Lithoviusten asemaa pitäjässä.

Vuoden 1571 kirkkojärjestys kielsi perinnölliset papinvirat pitäjissä. Seurakuntalaisten tahdolla ja suopeudella oli sikäli merkitystä papinvirkojen täytössä, koska haluttiin määräyksestä huolimatta varmistaa oman pitäjän pojan pääsy kirkkoherraksi. Tuomiokapituli ja piispa korostivat myös hakijan uskollisuutta ja taitoa.¹⁶⁶ Koska Lithoviuksilla oli hyvät suhteet seurakuntalaisiin, voitto Niku Haaran ja Lithoviusten välisessä palkkauskiistassa kääntyi seuraavissa papinvaa-leissa Lithoviuksien parhaaksi.

1700-luvun alussa Liminka kärsi suuria vaikeuksia isonvihan aikana ja samalla se menetti kirkkoherransa Gustaf Lithoviuksen. Vielä sekavissa olosuhteissa hänen leskensä Margaretha Brenner joutui kyselemään miehensä kymme-

¹⁶³ RA Landshövdingarnas skrivelser till KM Österbotten 1695 – 1699 vol. 5 Maaherra Johan Ehrenskiöldin kirje KM:lle 26.5.1696

¹⁶⁴ RA RA Landshövdingarnas skrivelser till KM Österbotten 1695 – 1699 vol. 5 Maaherra Johan Ehrenskiöldin kirje KM:lle 15.6.1696.

¹⁶⁵ Virrankoski 1973, 685.

¹⁶⁶ Paarma 1980, 395.

nyksien ja muiden sellaisten palkkauserien perään, joita pitäjäläiset eivät olleet suorittaneet isonvihan ajalta, kuten vuodelta 1714. Kirkkoherran leski oli tarmokas muissakin toimissaan, sillä hän hoiti itse taloihinsa liittyviä asioita oikeudessa.¹⁶⁷ Margaretan vaatimus on ainoita papinlesken velkomuksia seurakuntalaisilta, joka päätyi käräjien käsiteltäväksi.

Lithovius-suvun vävy, maisteri ja Limingan kirkkoherra Christian Gisselkorsin (1716-1729) toteamus Limingan pitäjän kesä- ja syyskäräjillä vuonna 1725 kuvaa kirkkoherran suhtautumista omaan palkkaukseensa ja seurakuntalaisiin. Gisselkors kertoi olevansa kiinnostunut kirkkoherrana enemmän seurakuntalaistensa sieluista kuin leipäkakuista ja juustoista.¹⁶⁸ Ilmeisesti samanlainen suhtautuminen saataviin ja hengellisen elämän tärkeyden korostamiseen oli ohjenuorana myös aikaisemmilla Lithovius-sukuisilla kirkkoherroilla. Pitäjässä ei ollut toistuvia paimenen ja seurakuntalaisten välillä hiertäviä palkkausriitoja tai saatavien voimaperäisiä perintätoimia, kuten monissa muissa naapuripitäjissä.¹⁶⁹

Limingan kirkkoherra sai omat kymmenyksensä pitäjäläisiltä mutkattomasti, koska käräjille päätyneiden maksuvaatimusten käsittely oli koko 1600-luvun vähäistä. Nämä harvat oikeustoimiin johtaneet toimenpiteet hoidettiin lähinnä ulosoton kautta, ja niissä oli usein kysymys lähinnä periaatteellisesta valtakamppailusta enemmän kuin varsinaisesta maksukyvyistä.

Lithoviusten hyvät suhteet seurakuntalaisiin ja muuhun esivaltaan huipentuivat talvikäräjillä vuonna 1668. Pitäjän kirkkoherra Laurentius Josephinpoika Limingius pyysi koko seurakunnalta mainetodistusta, vaikka Tyrnävän, Ängeslevän ja Lumijoen irtiotot emäseurakunnan kirkollisesta yhteydestä repivät jonkin verran seurakunnan yhteneväisyyttä 1600-luvun puolenvälin jälkeen. Pitäjän kirkkoherra halusi suoriin kysymyksiin vastauksen seurakunnalta, joissa punnittiin uskollisuutta kuningasta ja vapaaherraa kohtaan. Vapaaherrakunnan vouti totesi kirkkoherran taivutelleen talonpoikia autiutiloille asumaan ja suostunut heistä osaa takaamaankin. Rahvas myönsi yksimielisesti kirkkoherran ajaneen myös pitäjänsä parasta. Erityisesti kirkkoherran palkkausta ajatellen on tärkeää huomata kirkkoherra Laurentius Josephinpojan armeliaisuus papinverojen kannossa. Seura-

¹⁶⁷ KA PPTKA KO a:39, 1127–1128, 1673–1673 Limingan pitäjän talvikäräjät 25. etc. 2.1723 ja Limingan pitäjän ylimääräiset käräjät 24. etc. 4.1723.

¹⁶⁸ KA PPTKA KO a :41 Limingan pitäjän kesä- ja syyskäräjät 4. etc. 10.1725.

¹⁶⁹ Ks. esimerkiksi Virrankoski 1973, 681, 684–685; Rytönen 1978, 404–405; Vahtola 1998, 74; Palola 2000, 40.

kuntalaiset totesivat, että heidän kirkkoherransa oli antanut joillekin puolet ja jopa enemmänkin anteeksi papinveroista.¹⁷⁰ Vaikka kysymys oli jo ilmeisesti sairaan ja kuolemaa lähellä olevan kirkkoherran mainetodistuksen pyynnöstä, epäilemättä pitäjäläiset olivat vastauksissaan vilpittömiä kirkkoherraansa kohtaan.

Toisaalta kirkkoherran todistuspyynnöllä saatettiin varmistaa Laurentiuksen seuraajan ja hänen poikansa Gustaf Lithoviuksen valinta kirkkoherraksi. Nimittäin Limingan vapaaherra Gustaf Soopilla saattoi olla keskeinen asema päätöksenteossa.¹⁷¹ Isän hyvä maine saattoi myös kantaa hedelmää poikansa valinnassa. Esille otetut asiat koskivat Lithoviuksien varsin mutkatonta yhteiseloa seurakuntalaisten kanssa, mutta ne myös korostivat hyvin toimineita suhteita vapaaherakuntaa ja kuninkaalliseen esivaltaan kohtaan. Viimeisin seikka olikin erittäin tärkeä Lithoviuksien kannalta. Jos ei valituksia kuulunut seurakunnalta, ei ollut esivallankaan syytä katsella muita pappeja suvun ulkopuolelta heidän tilalleen virkavaalien yhteydessä.

¹⁷⁰ KA PPTKA KO a:12, 101v.–102 Limingan pitäjän talvikäräjät 30.–31.1. ja 1.2.1668.

¹⁷¹ Jokipii 1960, 132.

IV Suurpitäjän pappilat

1. Virkatalot papiston palkkauksen osana

Erilaisten kymmenysten ja maksujen lisäksi papisto sai nauttia virkataloetuutta yhtenä palkkauksensa muotona. Kirkkoherran pappila oli pitäjän hallinnollinen keskipiste. Sieltä johdettiin pitäjän hengellisiä ja maallisia asioita. Pappilaan kuului tarpeellinen rakennuskanta, jota tarvittiin viranhoidossa, vieraiden kestityksessä sekä viljelyssä ja karjanhoidossa (liite 7.). Pappiloita koskeva sääntely pohjautui Ruotsin 1200- ja 1300-luvuilla voimassa olleisiin maakuntalakeihin, joissa määrättiin virkatalon ylläpidosta ja kunnostamisesta. Keskiaikaisiin, koko valtakuntaa koskeviin lakikokoelmiin pappiloita koskevaa sääntelyä ei sisällytetty, vaan seurakunnissa sovellettiin edelleenkin maakuntalakeja. Kustaa Vaasan (1523–1560) hallintokaudelta lähtien kuninkaalla oli suurempi valta antaa kirkkoa koskevia määräyksiä. Näiden määräysten laatimiseen osallistuivat myös valtiopäivät ja kirkolliskokous.¹⁷²

Merkittävin pappiloita koskeva määräys oli Juhana III:n (1568–1592) vuonna 1570 antama asetus, jolla keskiaikainen ”seitsemän laillisen huoneen” pappilamäärittelmä muuttui seitsemäksi rakennusryhmäksi. Katolisen perinteen pappilamuoto oli reformaation jälkeen riittämätön, sillä pappilasta tuli tällöin aktiivinen pitäjänhallinnon keskus ja samalla suuren perheen koti.¹⁷³ Juhana III:n antama asetus ilmensi hänen ajamaansa kirkkopoliittista linjaa nostaa kirkon ja papiston asemaa valtakunnassa. Uuden määräyksen mukaisesti pappiloista kasvoi rakennustavoiltaan pitäjien mallitaloja ja talonpoikaisrakentamisen esikuvia.

Pappiloita koskevassa lainsäädännössä, määräyksissä ja lainkäytössä oli yhtenä tarkoituksena korostaa pappissäädyn erioikeutta. Pappissäätö oli yksi neljästä säädystä, jonka piti erottautua muista säädystä. Kirkkoherroille ja myöhemmin kappalaisille oli annettava hallintaan toimintakykyinen pappila. Muilla säädysillä ei ollut etuoikeutena omia virkataloja, joten myös pappila oli muista säädystä erottava tekijä. Pohjanmaalla säätöjen väliset erot olivat kuitenkin vähäisempiä. Rahvas ja virkavalta näyttäytyivät homogeenisempänä joukkona.¹⁷⁴ Osin tämä johtuu myös siitä, ettei Pohjanmaalla ollut aatelistoa ja kartanoita, jotka oli-

¹⁷² Sappinen 1985, 24–25.

¹⁷³ Soikkeli 2000, 32.

¹⁷⁴ Sappinen 1985, 11, 15.

sivat muodostaneet voimakkaan eliitin. Papisto edusti täten korkeinta virkavaltaa ja eliittiä Pohjanmaalla.

Toinen tekijä, jolla papit poikkesivat muista säädyistä oli koulutus. Se takasi virkapaikan paikallisseurakunnan ja pitäjäläisten johtajana. Papiston keskinäinen järjestys seurakunnassa oli selkeä, sillä kirkkoherra nautti monimuotoista virkataloetuuutta. Sen sijaan kappalainen sai pitäjässä esimiestänsä vaatimattoman osan.¹⁷⁵

Limingassa kirkkoherran pappila sijaitsi keskellä Limingan kylää, Liminganjoen itäpuolella (liite 2.). Kylä oli taloluvultaan pitäjän suurin, ja pappila sijaitsi kohtuullisen matkan päässä emäseurakunnan kirkosta. Pappilan perustamisvuotta ei tiedetä, mutta luultavasti se perustettiin samoihin aikoihin kuin seurakuntakin eli viimeistään vuonna 1477.¹⁷⁶ Pappila oli sananmukaisesti suurpitäjän pappila, koska sen isäntä johdatti seurakuntaansa parhaimmillaan Pohjanlahdelta Oulujärven takamaille. Pappilan vaikutuspiiri supistui myöhemmin Oulujoen varteen ja sen eteläpuolella oleviin kyliin. 1600-luvun alussa Oulun kaupungin ja pitäjän irtaannuttua Limingasta pappila oli keskuksena Kempeleen, Tyrnävän ja Lumijoen kappeleille ja Limingalle. Pappilan keskeisyyttä Pohjanmaalla korosti myös Pohjanmaan hallinnollisen keskuspaikan sijainti Limingassa. Monet Pohjanmaan voudit hoitivat tehtäviään Limingasta pitäen ja Liminka oli samalla voudin asuinpaikka. Vielä 1600-luvulla lähellä pappilaa piti talouttaan Pohjanmaan manttaalikomissaari ja vapaaherrakunnan vouti. Koska Lithovius-pappissuvun jäsenet olivat pitkään Limingan kirkkoherroina, pappilasta tuli käytännössä heidän sukutalonsa. Pohjanmaan pappiloiden välillä oli tiiviit sukulaisverkostot, joiden avulla virat pyrittiin pitämään maakunnan omilla pappismiehillä.¹⁷⁷ Sukulaisuus peräkkäisten kirkkoherrojen välillä edesauttoi myös pappiloiden kokonaisvaltaista kehittämistä, kun siihen oli tarvetta. Pitäjäläiset saattoivat olla varmoja myös tulevaisuutensa työrasituksista, koska oli opittu ”suvun tavoille”.

Kirkkoherra Henrik Laurinpojan (1575–1614) aikakaudelta ei pappilasta ole montaakaan mainintaa. Se tiedetään, että pappila paloi 25-vuotisen sodan hävityksissä vuonna 1589.¹⁷⁸ Ilmeisesti varhaisimmista pappiloista ei laadittu var-

¹⁷⁵ Laasonen 1991, 120.

¹⁷⁶ Ks. esimerkiksi Vahtola 1977.

¹⁷⁷ Virrankoski 1973, 358; Laasonen 1991, 120; Vahtola 1991, 257.

¹⁷⁸ Kuningas Juhana III:n avoin kirje Limingan kirkkoherra Henrik Laurinpojalle 21.2.1590. LBG I, 247.

sinaisia katselmuksia 1600-luvun loppupuolen tapaan. Joka tapauksessa Limingan kirkkoherran pappila oli Lithovius-suvun virkatalo koko ajan. Lithoviuksilla oli myös pappilan ohella useita yksityistaloja (ks. kartta 2.).¹⁷⁹ Näitä taloja papit viljelivät yksityisluontoisesti, eivätkä ne olleet sidoksissa papiston palkkaukseen tai pappilaan.

Pappilaan kuului seurakunnasta riippuen maa- ja vesialueita sekä muita nautintaoikeuksia. Huonoina vuosina niillä voitiin säilyttää pappilan elinkelpoisuus. Virkatalosta saadut tulot vaikuttivat myös muuhun palkkaukseen, koska paraseleissa piti ottaa huomioon pappilan elinkelpoisuus. Huonosti tuottava pappila kompensoitiin muilla maksuilla, kuten heinäverolla. Pappilan rakennukset, viljelykset ja muut oikeudet tarkastettiin yleensä jokaisen viranhoitajan vaihdoksen yhteydessä, jolloin virkatalosta laadittiin katselmus. Tämä pitäjän luottamushenkilöiden ja virkamiesten laatima katselmus sisälsi varsin tarkkaan laaditun luettelon koko pappilan kiinteästä omaisuudesta, ylläpidosta ja korjaustarpeista. Myöhemmältä ajalta on säilynyt melko yhtenäinen katselmuksien sarja. Limingassa kirkkoherran pappilan katselmuksia pidettiin Lithoviuksien aikana ainakin vuosina 1648, 1654, 1682, 1688 ja 1704 sekä Christiern Gisselkorsin (1716–1729) jälkeen vuonna 1732.¹⁸⁰

Peltoaloiltaan pappila vastasi tavanomaista talonpoikaistaloa. Sen pellot erkanivat Liminganjoesta kohti itää leveähkönä maasarkana, jossa lähimpänä jokea oli pappilan tontti rakennuksineen. Viljelysalue jakaantui kolmeen peltokappaleeseen ja päättyi peltojen takamailla olevalle Sudenojalle.¹⁸¹ Vielä vuonna 1665 pitäjän kirkkoherra Laurentius Josephinpoika (1652–1665) valitti, että pappilan pellot ja niityt olivat niin huonoja, ettei niistä saanut riittävästi tuottoa pappilan tarpeisiin. Hän ei voinut kylvää kuin kaksi tynnyrinalaa (noin 1,0 ha) ruista ja neljä tynnyrinalaa (noin 2,0 ha) ohraa.¹⁸² Peltoalaan ei tullut parannusta vielä vuoteen 1681 mennessä, koska pappilassa oli edelleen sama vähäinen määrä peltoa eikä niityiltäkään saanut heinää kuin korkeintaan kolme kuormaa.¹⁸³ Vuonna 1688

¹⁷⁹ Vahtola 1977, 217.

¹⁸⁰ OMA LKA Virkataloja koskevat asiakirjat 1648–1891 IIIHb:3; Kalusto- kirjasto- ym. omaisuusluettelot ja inventoimispöytäkirjat 1688–1878 IIBe:1; Virkatalojen katselmukset 1682 – 1819 IIICc:1Limingan pappilan katselmuspöytäkirja 12.–13.6.1732.

¹⁸¹ OMA LKA Kalusto- kirjasto- ym. omaisuusluettelot ja inventoimispöytäkirjat 1688–1878 IIBe:1 Limingan pappilan katselmuspöytäkirja 10.5.1688.

¹⁸² KA PTKA KO a:11, 654/126 Limingan vapaaherrakunnan talvikäräjät 16.–18.1.1665

¹⁸³ KA PPTKA KO a:1, 797–798 Limingan pitäjän kesäkäräjät 1–4.8.1681.

nämä pellot olivat kasvaneet pinta-alaltaan yhteensä jo 13 ohratynnyrinalaan (noin 6,5 ha). Ilmeisesti tämä kasvu perustuu yleensäkin pappilan moninaiisiin rakennus- ja korjaustöihin, joita tehtiin pappilassa 1670- ja 1680-luvuilla.¹⁸⁴ Pappilaan alettiin kiinnittämään entistä enemmän huomiota, koska kirkkoherran taloudenpito keskittyi yhä enemmän pappilan ympärille omien yksityistalojen sijasta. Kirkkoherra oli itse parantanut peltojansa raivaamalla uutta viljelysmaata neljä kapanalaa (0,06 ha). Kirkkoherra Christiern Gisselkorsin virkakaudella vuosina 1716–1729, pappilan Koti-, Keski-, Perä- ja Kuokkavainioiden yhteispinta-ala 8,5 tynnyrinalaa (noin 4,1 ha) oli pienempi kuin isoavihaa edeltävänä aikana.¹⁸⁵ Ilmeisesti tämä aiheutui siitä, että peltoja ei moniin vuosiin viljelty ja ne metsittyivät uudelleen.

Limingan kirkkoherran pappilan niittyalat olivat vähäiset. Pappilaan kuului Matalan kolmen suovanalan niitty Korteperällä, Ruohokarin laajan niittyalueen takana. Toinen, viiden suovanalan niittyalue sijaitsi Temmeksenpartaalla Vehkahaarassa. Näiden lisäksi Ruohokarissa oli vielä aitaamaton niittysarka.¹⁸⁶ Vuonna 1678 kirkkoherra Gustaf Laurentiuksenpoika (1666–1685) selitti, että hän oli joutunut käyttämään Lumijoen kylässä olevan Kamulan autiotilan maita pappilan toimeentuloon pitkän aikaa, koska pappilan niityt olivat niin pienet.¹⁸⁷ Vaikka papisto sai suuren määrän talviheiniä seurakuntalaisilta, oli ajoittain varmasti heinästä puutettakin, koska välttämättä kaikki vuodet eivät tuottaneet heinää tasaisesti. Parempina vuosina ei ollut intoa lähteä raivaamaan uusia niittyjä, kun heinätuoloa oli riittävästi. Tämä innottomuus johti lopulta siihen, että pappilan niityt eivät tuottaneet riittävästi heinää huonoina vuosina.

Limingassa viljelyksien aitaamistehtävät oli vaikea toteuttaa, koska 1600-luvulla talonpoikien omissa viljelyksissä oli suuria aitaamisvelvoitteita. Myös aitojen pystyttäminen ja korjaaminen oli hankalaa, koska niihin käytettävien puiden vähyys pitäjässä häiritsi aitaamista. Nimittäin alavaluontoinen Liminka

¹⁸⁴ OMA LKA Kalusto- kirjasto- ym. omaisuusluettelot ja inventoimispöytäkirjat 1688–1878 IIBe:1 Limingan pappilan katselmuspöytäkirja 10.5.1688.

¹⁸⁵ OMA LKA Virkatalojen katselmuksset 1682 – 1819 IIICc:1 Limingan pappilan katselmuspöytäkirja 12.–13.6.1732.

¹⁸⁶ OMA LKA Kalusto- kirjasto- ym. omaisuusluettelot ja inventoimispöytäkirjat 1688–1878 IIBe:1 Limingan pappilan katselmuspöytäkirja 10.5.1688; OMA LKA Virkatalojen katselmuksset 1682–1819 IIICc:1 Limingan pappilan katselmuspöytäkirja 28.4.1704 ja 12.–13.1732.

¹⁸⁷ KA PTKA KO a:19, 190v. Limingan pitäjän kesäkäräjät 18–20.7.1678.

kärsi jo 1600-luvulla metsänpuutteesta.¹⁸⁸ Tämä merkitsi, etteivät talonpojat suoriutuneet välttämättä pappilan peltojen, niittyjen sekä muiden pappilaan kuuluvien alueiden aitaamisesta ja aitojen kunnossapidosta, vaikka se oli myös yksi papiston palkkauksen osa. Velvoitteesta huolimatta 1600-luvun lopulla nämä aidat olivat joka katselmuksessa huonokuntoisia. Christiern Gisselkorsin virkakauden jälkeen pitäjäläiset rakensivat ja kunnostivat suuren määrän aitoja uudelle kirkkoherralleen, koska aidat olivat vielä Gisselkorsin aikanakin 1700-luvun alkuvuosikymmeninä huonolla pidolla.¹⁸⁹

Virkataloon ei kuulunut omaa laidunta tai metsää, vaan molemmat olivat yhteisiä Limingan kyläläisten kanssa. Pappilalla oli muiden talojen tapaan karjatieoikeus yhteen kirkkotiehen eli kujaan, joka vei yhteislaitumelle. Karjalle oli tarkoitettu myös tienvarrella yksi kaivo, mutta se oli jo 1730-luvulle tultaessa täytynyt liasta. Hevoshaka muutettiin viimeistään 1700-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä kappalaisen Michael Lithoviuksen (1696–1717) raivaamana pelloksi, johon hänellä oli mahdollisuus kylvää kahden tynnyrinalan (noin 1,0 ha) ohra-pelto.¹⁹⁰ Tämä hevoshasta raivattu pelto metsittyi kuitenkin isonvihan aikana.¹⁹¹

Pappilaan kuului myös sepän torppa, johon kuului 1,5 tynnyrinalan pelto.¹⁹² Vuonna 1654 pappilalla oli myllynpaikka Liminganjoen Ylipäässä Simo Matinpoika Kestilän mailla, jossa Simollakin oli oma myllynsä. Laurentius Josephinpoika halusi rakennuttaa omalla virkakaudellaan pappilalle myllyn Kestilän myllynpaikalle. Seurakuntalaiset lupasivatkin tehdä myllyn kirkkoherralleen. Pappilalla oli oma mylly 1600-luvun loppupuolelta lähtien.¹⁹³ Mylly oli välttämätön pappilan omavaraisuuden ylläpitämiseksi, koska papin oman perheen, palvelusväen ja kestittävien ruokkimiseen tarvittiin vuosittain jauhoja enemmän kuin tavanomaisessa talonpoikaisperheessä. Kirkkoherra saattoi myös jalostaa omia kymmenysviljojaan eteenpäin myytäväksi, jolloin hän sai korkeamman hinnan

¹⁸⁸ Vahtola 1977, 177.

¹⁸⁹ OMA LKA Virkatalojen katselmukset 1682–1819 IIICc:1 Limingan pappilan katselmuspöytäkirja 12.–13.1732.

¹⁹⁰ OMA LKA Virkatalojen katselmukset 1682–1819 IIICc:1 Limingan pappilan katselmuspöytäkirja 28.4.1704 ja 12.–13.1732.

¹⁹¹ OMA LKA Virkatalojen katselmukset 1682–1819 IIICc:1 Limingan pappilan katselmuspöytäkirja 12.–13.1732. IIICc:1

¹⁹² Ibidem.

¹⁹³ KA PTKA KO a:9, 253 Limingan pitäjän kesäkäräjät 24.–25.7.1654 ; OMA LKA Kalustokirjasto- ym. omaisuusluettelot ja inventoimispöytäkirjat 1688–1878 IIBe:1 Limingan pappilan katselmuspöytäkirja 10.5.1688.

viljanmyynnistä. Tästä kaupankäynnistä on merkkejä, sillä ainakin kaksi Limingan Lithovius-pappia omisti oman aluksen rahdinajoa varten.¹⁹⁴

Pappilaan kuului kalastusoikeus vanha kalastusnautintaoikeus Liminganjärvessä. Kirkkoherran virkatalon muut kalastusnautinnat sijoituivat jokisuille Pikarissa ja Karihaarassa.¹⁹⁵ Limingan kylässä sisävedet olivat pinta-alaltaan vähäiset. Seurakunnan pappilalle antamat sisävesioikeudet olivat alkuaan ehkä seurakunnan perustamisen ajoilta periytyviä. Erityisesti ison Liminganjärven kalastusoikeus todistaa papiston ja pappilan keskeistä asemaa pitäjässä. Useat talolliset saivat tyytyä pienempien järvien kalastukseen tai heidän oli kalastettava merellä. Kalastusoikeus hyvinä saalisvuosina saattoi tuottaa papinpalkkaukseen hyvän liisan. Tätä nautintaoikeutta ei voinut rajoittaa kruunukaan.

Kappalaiset saivat asua ensin kirkkoherran pappilassa kunnes heille kruunu määräsi omat kappalaisen virkatalot. Yleensä kappalaiset yleensä elivät ja asuivat 1600-luvulla köyhydessä toisin kuin kirkkoherransa. Virkatalokysymyksen ratkaisu sai kappalaisten elinolot kohoamaan parempaan suuntaan eikä heidän perheensä tarvinnut elää huonomassa taloudellisessa asemassa esimerkiksi talonpoikiin verrattuna. Kappalaisten virkatalot perustettiin kruunutiloille, jotka olivat jääneet autioiksi tai soveltuivat käyttöön muusta syystä. Nämä kruunun luovuttamat kappalaisten virkatalot olivat manttaaliluvultaan yleensä samankokoisia kuin talonpoikaistalotkin.¹⁹⁶

Lithovius-sukuisten kappalaisen yksityistaloutta tai heidän asumistaan kirkkoherran pappilassa on hankala tutkia ennen kappalaisten virkatalojen perustamista. Kappalaisella saattoi olla oma yksityistalo, josta hän hoiti tehtäviensä. Hän saattoi asua myös kirkkoherran virkatalossa. Seurakuntalaiset saattoivat antaa papilleen vapaaehtoisesti omista maistaan tai yhteismaista niittyjä tai muuta maata. Pitäjäläiset pitivät usein pappinsa puolta maanhankinnassa tai mahdollisissa riitatilanteissa, kuten käy ilmi Limingan kappalaisen Isak Josephinpojan (1626–1648) niittyasiassa. Nimittäin vuonna 1627 Niku Ollinpoika yritti anastaa Isakin puustelliin kuuluvan niityn, mutta lautakunta totesi, että niitty kuului Isakille eikä Nikulle.¹⁹⁷ Samaan tapaan seurakuntalaiset asettuivat pappinsa taakse Tyrnävällä.

¹⁹⁴ Virrankoski 1973, 687.

¹⁹⁵ OMA LKA Kalusto- kirjasto- ym. omaisuusluettelot ja inventoimispöytäkirjat 1688–1878 IIBe:1 Limingan pappilan katselmuspöytäkirja 10.5.1688.

¹⁹⁶ Virrankoski 1973, 683–684.

¹⁹⁷ KA PTKA KO a:1, 37v. Limingan talvikäräjät 22.1.1627.

Kylään asettuva kappalainen Joseph Samuelinpoika (1655–1692) osti 1650-luvun loppupuolella verolle panemattoman Liisa Eskontytär Hutun torpanpaikan ja aikoi rakentaa itselleen talon tälle paikalle. Liisa yritti kumota tämän kaupan, mutta ei onnistunut, koska seurakuntalaiset asettuivat asiassa Josephin taakse.¹⁹⁸

Kappalainen Joseph Samuelinpoika sai 1660-luvun alkupuoleen mennessä ainakin viisi yksittäisten seurakuntalaisen antamaa niittyä tai raiviota seurakuntalaisiltaan. Hän sai näiden alueiden lisäksi kylän yhteismaista niittyalueen. Maanhankinnassa hän vetosi asettuvansa asumaan pitäjän itälaidalle palvellakseen pappina Tyrnävän ja Ängeslevän asukkaita. Lisäksi Joseph osti muita niittyjä liittääkseen ne maittensa yhteyteen.¹⁹⁹ Papinmaksut saatettiin korvata vapaaehtoisesti lahjoitetuilla maa-alueilla. Joka tapauksessa kappalaiset joutuivat itse olemaan aktiivisia oman asumisensa ja viljelyksiensä hankinnassa ennen kuin heille osoitettiin lakisääteisesti virkataloja. Papin oma aktiivisuus maiden hankinnassa ja asettumisessa seurakuntalaisten keskuudessa palkittiin seurakuntalaisten myötämielisyydellä papin oman talouden järjestämisessä.

Lumijoen asukkaat halusivat auttaa kappalaista saamaan asuinpaikan vuonna 1668. Kappalainen Gabriel Laurentiuksenpoika halusi asettua asumaan perheineen Lumijoelle seurakuntalaistensa luo, jos hän saisi itselleen asuinpaikan. Lumijokiset eivät olleet asialla ensimmäistä kertaa. Lapinniemen 16 talollista olikin myötämielisiä ajatukselle, ja he lupasivatkin kappalaiselleen Selkämatalan saaren. Ilmeisesti Gabrielilla oli pyrkimys saada lumijokiset vain anteliaaksi, koska hänellä oli myös uudistalon perustaminen vireillä Limingan kylässä, Liminganjoen länsipuolella, jokisuussa. Jos Gabriel asettuisi Liminkaan pysyvämmiin, olisivat lumijokiset joutuneet tyytymään siihen, että pappi on kappelissaan vähemmän.²⁰⁰ Vaikka lumijokiset halusivatkin järjestää kappalaisen virkataloasian, ei Lumijoen kappalainen lopulta saanut omaa pappilaansa vasta kuin vuosisadan lopulla.

Kappalaisten asumiskysymys ja virkataloasia ratkaistiin vasta 1600-luvun loppupuolella, jolloin yhtenäistettiin papiston virkatalo-oikeutta. Kappalaisten virkatalojen perustamisesta annettiin kuninkaallinen määräys vuonna 1680. Se

¹⁹⁸ KA PTKA KO a:10, 102 Limingan vapaaherrakunnan talvikäräjät 12.2.1657.

¹⁹⁹ KA PTKA KO a:11, 131 Limingan pitäjän kesäkäräjät 12., 14.7.1662; KA PTKA KO a:11, 391v.–392v. Limingan vapaaherrakunnan talvikäräjät 6.2.1664

²⁰⁰ KA PTKA KO a:12, 98v./214–99/215 Limingan talvikäräjät 30.–31.1. ja 1.2.1668; KA PTKA KO a:12, 677 Limingan vapaaherrakunnan kesäkäräjät 29.–31.7. ja 1.8.1671.

määräsi, että virkatalot piti perustaa kruunun autioiloille, joiden tulisi mieluiten sijaita kirkkojen läheisyydessä. Kappalaisten pappiloiden manttaaliluku sai kohota enintään yhteen manttaaliin. Pitäjäläisten tehtäväksi annettiin huolehtia pappilan viljelyksistä ja rakentamisesta. Kappalaisen virkataloja ryhdyttiin järjestelemään Pohjanmaan pohjoisosissa kuitenkin vasta 1690-luvulla. Maaherra Grass kävi määräyksen vaatiman virkatalokysymyksen läpi pitäjä pitäjältä.²⁰¹ Kuningas oli päättänyt ennen maaherran kärjäkierrosta 26. joulukuuta 1689 antamalla määräyksellään, että kappalainen saa ajaa pois talossa asuvan talonpojan. Muutoksena aikaisempaan määräykseen tuli lisäyksenä, että kappalaisen tuli itse tehdä tarvittavat rakennukset. Maaherra antoi päätöksensä kappalaisten virkataloasiassa. Tyrnävän kappalaiselle Joseph Samuelinpoika Lithoviukselle tuli hänen verolle pane-maton torpanpaikkansa ja Samuel Herrasen verotusarvoltaan ¼ manttaalin talo. Tyrnävällä maat tuli panna verolle pappilana. Lithovius-suvun vävyille, Lumijoen kappalaiselle Erik Tarvoniukselle (1690–1695) (liite 1.) lankesi Erkki Tuomaanpoika Räinän ½ manttaalin talo Lapinniementä, josta oli alennettu ¼ manttaalia. Liminkalaiset saivat myös omalle kappalaiselleen Gustaf Gustafinpoika Lithoviukselle virkatalon. Se oli manttaaliluvultaan suuri, yhden manttaalin kruununtila Pleisula Rantakylästä. Talon manttaalilukua oli alennettu neljänneksellä vapaaherakunta-aikana, kuten Räinänkin.²⁰²

Pappiloiden määrittäminen ei kuitenkaan onnistunut ensimmäisellä kerralla, sillä Tyrnävän ja Lumijoen aiotut pappilat eivät soveltuneet lopulta virkataloksi. Herrasen tilalle määrättiin Nissi Pikan neljännesmanttaalin talo, koska se sijaitsi lähempänä kirkkoa. Räinän sijasta kappalainen sai Lumijoen kylässä sijainneen Juusolan ½ manttaalin talon.²⁰³

Ainoastaan Tyrnävän kappalaisen pappilasta on säilynyt katselmuksia sen varhaisvaiheista, mutta nämäkin asiakirjat on laadittu vasta Lithoviuksien jälkeiseltä ajalta. Katselmukset antavat suuntaa Tyrnävän pappilan pelto- ja niittymääristä, joita siihen kuului virkataloa perustettaessa. Pappilassa tiluksiin luettiin kahdeksan peltokappaletta: Kirkko- ja Kartanopellot, Keski-, Ala-, Navettavainiot sekä kaksi Kotivainiota. Näiden lisäksi peltoalueisiin kuului raiviomaa eli peltoa pappilassa oli yhteensä 22,5 tynnyrinalaa (noin 11 ha). Tyrnävän kappalaiselle

²⁰¹ Sappinen 1985, 29; Soikkeli 2000, 33.

²⁰² KA PPTKA KO a:10, 92 Limingan talvikäräjät 20.–21.1.1690.

²⁰³ KA PPTKA KO a:11, 55 Limingan talvikäräjät 29.–30.1.1691.

kuului virkataloetuutena niittyjä kolmessatoista eri lohossa melkein 49 verokuor-
maa. Nämä niityt sijaitsivat hajallaan toisistaan. Niityt olivat enimmäkseen huo-
notuottoisia, mutta muutama niistä tuotti enemmän heinää.²⁰⁴

Limingan pitäjän kirkkoherran pappila oli pelto- ja niittyaloitansa
varsin pieni, kun ajatellaan itse pitäjän kokoa. Sen rinnalla esimerkiksi uuden Tyr-
nävän kappalaisen pappilan pellot ja niityt olivat suuremmat. Kirkkoherran pappi-
lan niitty- ja peltoalueiden pienuuden selittäjänä on ehkä Lithoviuksien panostus
omiin yksityistaloihin ja niiden raivaustoimintaan. Pappilan kehittäminen jäi vä-
hemmälle, koska välillä siihen ei ollut tarvetta eivätkä kirkkoherrat ilmeisesti ha-
lunneet turhaan asiasta valittaa. Valitukset olisivat saattaneet aiheuttaa vain turhia
ristiriitoja. Pappila toimi vähäisellä pelto- ja niitymäärällä, koska kirkkoherra sai
huomattavat tulot pitäjästä, esimerkiksi heinäverona. Joinakin vuosina oli puutetta
näistäkin parseleista. Pappila toimi ensisijaisesti talonpoikien tuottamalla parseleil-
la eikä niinkään omalla viljalla tai heinällä. Koska kappalaisen palkkaus oli huo-
mattavasti pienempi kuin kirkkoherran, kappalaisen täytyi viljellä maata ja hoitaa
karjaa, jotta hän olisi saavuttanut riittävän toimeentulon.

2. ”Seitsemän laillista huonetta” – yksinäistuvista karoliinihenkeen

Keskiajalta periytyvä lainsäädäntö määritteli pappilan rakennuskannan ”seitse-
mäksi lailliseksi huoneeksi”. Nämä säännökset tulkittiin alkuun sananmukaisesti
seitsemäksi huoneeksi. Juhana III:n hallituskaudella tämä rakennusperiaate laajeni
käsittämään seitsemän rakennusryhmää. Näiden ryhmien piti olla aina oman kat-
tonsa alla. Kuningas Kaarle IX lievensi määräyksiä vuonna 1607, koska talonpojat
vastustivat tätä rakennusjärjestystä. Kuningatar Kristiina (1632–1654) määräsi jäl-
leen takaisin käyttöön Juhana III:n antamat määräykset. Mainituista säännöistä
pappiloiden rakennuskannan muotoutumiseen vaikuttivatkin eniten Juhana III:n
säännökset. Ne ohjasivat pappilarakentamista Lithoviuksienkin aikana Limingas-
sa. Juhana III:n määräykset paransivat ja vakiinnuttivat kirkkoherrojen virkatalo-
etuutta palkkauksen osana. Sääntely vakiinnutti pappilan rakennuksien määrän

²⁰⁴ OMA TKA Kirkkoherran virkataloa koskevia erilaisia asiakirjoja 1607–1921 IIIHb:1 Tyrnävän
kappalaisen pappilan katselmukset 6.5.1709 ja 9.8.1712.

tarpeelliselle tasolle, jolloin pappi sai kymmenyspalkkauksen ja muiden tulojensa ohella entiseen nähden paremmat puitteet harjoittamiseen virkaansa.²⁰⁵

Vuonna 1681 annettua uutta talonkatselmusasetusta on pidetty ratkaisevana kulmakivenä koko valtakunnan rakennuskulttuurissa, eikä vain pappiloissa tai muissa saman asetuksen määräämissä rakennuksissa. Asetuksen antamat lievennykset helpottivat Juhana III:n määräyksiä rakennuksien määrästä, mutta vasta vuonna 1720 valtiopäivien päätös muutti pappiloiden rakentamista ja rasi- tusta. Pappien vastustama, mutta talonpoikien mielestä onnistunut päätös ohjasi pappila- rakentamisen kohti niin sanottua karoliinista pohjakaavaa päärakennuksessa. Tämä pohjakaava määritteli, että rakennuksen keskellä tuli olla sali, jonka edessä oli samanmittainen eteishuone. Toisessa päässä rakennusta oli kaksi kamaria ja vastakkaisessa päässä rakennuksen levyinen keittiö. Tämä pohjakaava oli lähes identtinen vuonna 1730 käyttöön otettujen everstilutnantin ja majurin puustellien kanssa.²⁰⁶

Virkatalon pihapiiri jakaantui mies- ja karjapihaan, jonka ympärille tehtiin pappilalle tarpeelliset rakennukset.²⁰⁷ Varmasti näiden kahden pihan ympärille pelloille, niityille ja vesistöjen tuntumaan tehtiin pappilan toimintoihin liittyviä rakennuksia, kuten aittoja, riisiä ja mylly. Vuodesta 1648 lähtien on säilynyt luetteloita Limingan kirkkoherran pappilan rakennuskannasta (liite 7.). Tästä lähtien voidaan seurata koko pappilamiljöön kehittymistä eri kirkkoherrojen aikana. 1600-luvun lopun katselmuksista voidaan arvioida myös erilaisia rakenteellisia osia, kuten ikkunoita, lukkoja ja kiinteäluonteisia kalusteita, jotka kuuluivat osaksi huonetilaa.²⁰⁸

Kirkkoherra Isak Josephinpoika (1648–1652) astui virkaansa vuonna 1648. Limingan pappilassa pidettiin tulokatselmus koko virkatalon rakennuskannasta. Rakennusten sijaintia ei jaoteltu mies- ja karjapihojen mukaan, vaan rakennukset ryhmiteltiin niiden ylläpitäjäkyläen mukaisesti. Laadinta-ajaltaan vanhempien katselmuksien perusteella ei voida täysin varmasti päätellä katselmuksissa lueteltujen huonetilojen keskinäistä suhdetta; ovatko peräkkäiset huonetilat kuuluneet samaan rakennukseen vai olivatko kysymyksessä erilliset rakennukset? Var-

²⁰⁵ Sappinen 1985, 25–26.

²⁰⁶ Sappinen 1985, 28–29.

²⁰⁷ Sappinen 1985, 27.

²⁰⁸ OMA LKA Tässä on vertailtu eri vuosina laadittuja virkatalojen katselmuspöytäkirjoja, jotka sisältyvät Limingan kirkonarkiston eri arkistoyksiköihin.

haisemmissa pihapiireissä suosittiin yksihuoneisia rakennuksia, mutta 1600-luvun loppua kohden rakennuksiin ryhdyttiin yhdistelemään useita yksihuoneisia rakennuksia toisiinsa. Miespihan rakennuksina oli yksitoista erilaista tupaa, joiden käyttötarkoitus vaihteli. Pihapiirissä olivat muun muassa kellari-, etu-, pakari-, linna-, ja maito- ja väentuvat sekä muita tupahuoneita. Näiden lisäksi oli yksi paritupa. Ruoka-aineiden käsittelyyn tai säilyttämiseen tarkoitettuja rakennuksia tai huoneita olivat keittiö, paistinhuone, mallaspirtti, panimuhuone, kappalaisen ruoka-aitta, ruoka-aitta, kymmenysaitta, riihi ja kellari.²⁰⁹

Pappilan rakennukset kertovat laajamittaisesta omavaraistaloudesta, mutta ne todistavat myös sen, että kappalainen asui pappilassa tai ainakin hän säilytti omia ruokatarpeitaan tai parseleitaan siellä. Seurakuntalaisten antamat rakennukset mahdollistivat esimerkiksi kymmenyksinä saatavien tulojen jalostamisen omaa käyttöä ja myyntiä varten. Rakennuksilla siis oli käyttöarvon lisäksi kirkkoherran ja muun papiston tulojen jalostusarvoa lisäävä funktio.

Pappilan taloudessa näkyvät hevosten ja lehmien keskeisyys. Karjapihassa oli kaksi navettaa, talli ja vanha lato. Jo 1600-luvun puolivälissä karjapihassa olleet kaksi navettaa ilmensivät papiston tulojen monipuolisuutta, kun pappi sai navettaansa pitäjältä muun muassa testamenttilehmiä. Pihapiirin läheisyydessä oli myös sauna, mutta tuulimylly oli luultavasti etäämmällä pappilasta. Mies- ja karjapihan rakennuksista ei tiedetä, kuinka paljon niissä oli ikkunoita. Näiden huone-tilojen lämmittäminen jää arvoitukseksi, koska katselmuksissa ei kerrota piipuista tai tulisijojen teknisistä ratkaisuksista. Rakennukset olivat todennäköisesti suurimmaksi osaksi hirsirakenteisia, koska pappila tuskin teki poikkeusta rakennusmateriaalinsa suhteen, jos ajatellaan koko alueen rakennushistoriaa.²¹⁰

Jos nämä edellä luetellut rakennukset olivat käytössä vuonna 1648, ei rakennuskanta Lithovius-suvun kantaisän Henrik Laurinpojan virkakauden päättyessä vuonna 1614 epäilemättä juuri poikennut tästä. Henrikin aikaisesta pappilasta lienee löytynyt yhtäläillä taloudenpidon kannalta välttämättömät rakennukset. Tupia oli luultavasti vähemmän, mutta muiden rakennusten määrä lienee ollut sama.

²⁰⁹ OMA LKA Virkataloja koskevat katselmuksset 1648–1890 IIIHb:3 Limingan pappilan katselmus 16.10.1648.

²¹⁰ OMA LKA Virkataloja koskevat katselmuksset 1648–1890 IIIHb:3 Limingan pappilan katselmus 16.10.1648.

Kirkkoherrat hyötyivät muun palkkansa lisäksi pappilan laajasta rakennuskannasta. Eri rakennuksissa tapahtuvat toiminnot kertovat, että pappi oli yhteisönsä johtohenkilönä erityisasemassa. Rakennuskanta poikkesi tavanomaisen talonpoikaistalon rakennuksista. Toisaalta tavallinen talonpoika ei elämässään tarvinnut sitä määrää rakennuksia kuin kirkkoherran omissa virkatoimissaan. Virkataloluonne korostuu erityisesti vieraiden kestitsemiseen liittyvissä huonetiloissa, koska pappilassa pidettiin erilaisia tilaisuuksia ja sinne majoittui joskus korkeita-kin arvovieraita, kuten piispa.²¹¹

Virkatalon rakennuksista tiedetään enemmän 1680-luvulta, jolloin pappilassa isännöi Gustaf Laurentiuksenpoika Lithovius (1666–1685). Hänen virkakaudeltaan on säilynyt kaksi katselmusta vuosilta 1682 ja 1688. Gustaf-kirkkoherran virkakaudella pappilan rakennuksia korjattiin ja uudistettiin siinä määrin, että noin puolet rakennuksista oli vuonna 1688 uusia. Vertailtaessa kirkkoherra Isak Josephinpojan aikaiseen pappilan pihapiiriin, Gustafin kaudella uusina rakennuksina oli kohonnut muun muassa vuonna 1682 rakennettu piispantupa ja vuotta myöhemmin tehty etutupa. Gustafin perhe oli saanut myös uuden keittiön, paistin- ja renkituvat, kaksi navettaa sekä riihen, ja uusi sauna oli rakenteilla. Kaikkia rakennuksia ei ollut vielä pystytty uudistamaan ja osa oli iältään vanhoja tai huonokuntoisia. Mies- ja karjapiha muodostivat yli kolmenkymmenen erilaisen huonetilan kokonaisuuden.²¹² Huonetilojen määrä ei ollut kasvanut neljässäkymmenessä vuodessa, vaan oli pysynyt samana. Tämä kertoo siitä, että käyttötarkoitukset olivat muuttuneet. Varsinkin piispantupa oli entistä tärkeämmässä roolissa. Vuosisadan loppua kohti erilaiset seurakuntaa koskevat tarkastukset ja kestitseminen lisääntyivät, koska pitäjä sijaitsi tärkeän kulkureitin varrella.

Kirkkoherra Christiern Gisselkors (1716–1729) ei pystynyt nauttimaan täysimääräistä virkataloetuuttaan virkakautensa alussa. Hänen pappilansa oli tuhoutunut isonvihan hävityksissä ja hän odotti, että seurakunta rakentaisi hänelle uuden virkatalon.²¹³ Gisselkors oli siten Lithovius-suvun kantaisän Henrik Laurinpojan jälkeen toinen suvun pappi, joka joutui järjestämään itselleen poikkeavan asumisen. Tavanomaisen pappila-asumisen sijasta hän asui omassa talossaan vuo-

²¹¹ Sappinen 1985, 61.

²¹² OMA LKA Virkatalojen katselmukset 1682–1819 IICc:1 Limingan pappilan katselmuspöytäkirja 3.9.1682; OMA LKA Kalusto- kirjasto- ym. omaisuusluettelot ja inventoimispöytäkirjat 1688–1878 IIBe:1 Limingan pappilan katselmuspöytäkirja 10.5.1688.

²¹³ KA PPTKA KO a:39, 1128 Limingan pitäjän talvikäräjät 25. etc..1723.

teen 1725 asti.²¹⁴ Tätä etuuden menetystä ei kompensoitu seurakunnassa mitenkään muuten kuin ainoastaan entistä uudenaikaisemman pappilan rakentamisella. Seurakunnan rakentama uusi pappila oli kirkkoherralle hänen suurin yksittäinen palkkauksen korotus, mitä hän saattoi etuutena saada.

Kun pitäjäläiset olivat saaneet omat taloutensa kelvolliseen kuntoon, rakennettiin Limingan pappilasta entistä uudenaikaisempi. Yhden huoneen rakennuksista oli yhä enemmän siirrytty useamman huoneen käsittäviin rakennuksiin. Kirkkoherra sai asumisessaan virkatoimiensa hoitamiselle vastinetta, kun asumisen taso sekä viljelyn ja karjanhoidon mahdollisuudet paranivat. Pappilassa oli ainakin 1680-luvun alusta lähtien käymälä, mutta Gisselkorsin aikana käymälöitä eli salaisia huoneita rakennettiin kaksi. Eri huoneet saivat enemmän myös valoa, koska rakennuksien ikkunoiden määrä ja pinta-ala kasvoivat entisestä määrästä monin verroin. Uutta oli myös se, että pappilaan rakennettiin vierassali.²¹⁵

Gisselkors ei ehtinyt nauttia uudesta seurakuntansa rakentamasta pappilastaan kuin muutamia vuosia, koska hän kuoli jo vuonna 1729.²¹⁶ Gisselkorsin virkakauden uusi pappila edusti aikansa modernia pappilanrakennusjärjestystä. Erillisistä tuparakennuksista siirryttiin isonvihan jälkeen valtakunnan ajamien esikuvien mukaiseen rakentamiseen, jolloin pappilasta tuli myös talonpoikaistalojen rakentamiselle mallitalo. Samalla pappilan toimintamuodot monipuolistuivat ja tarpeet rakennuskannan laajentamiseen lisääntyivät. Pappilasta muodostui rakennuskannaltaan suurtalous, joka oli pitäjän ehdoton keskus.

Koko pappilarakentamiseen vaikutti aikansa rakentamiskulttuuri. Valtakunnassa siirryttiin tarkempaan rakentamisen ohjaukseen 1600-luvulta lähtien. Esikuvana ollut karoliininen pohjakaava vaikutti lopulta myös pappilan asuinrakennukseen ja sen huonejärjestykseen.²¹⁷ Papisto sai paremmat työskentely- ja kestitsemistilat, mutta myös tilaa omalle perheelleen ja muulle taloudelleen. Samalla papisto erottautui uudenaikaisemmalla virkatalollaan entistä enemmän oman säätynsä edustajikseen rahvaan yläpuolelle. Lisäksi pappilan rakennuskan-

²¹⁴ OMA LKA Virkatalojen katselmukset 1682–1819 IIICc:1 Limingan pappilan katselmuspöytäkirja 12.–13.1732. IIICc:1; Kuningas Juhana III:n avoin kirje Limingan kirkkoherra Henrik Laurinpojalle 21.2.1590. LBG I, 247.

²¹⁵ OMA LKA Virkatalojen katselmukset 1682–1819 IIICc:1 Limingan pappilan katselmuspöytäkirja 12.–13.1732.

²¹⁶ Vahtola 1977, 218.

²¹⁷ Knapas 2009, 49.

nan paranemisen ja monipuolistumisen vuoksi virkataloetuuden hyöty kasvoi entisiin kirkkoherrasukupolviin verrattuna.

Vaikka sama Lithovius-suku hallitsi Limingan kirkkoherranvirkaa seitsemän kirkkoherran voimin, oli jokaisella papilla omat tarpeensa ja innokkuus hoitaa pappilaa. Toiset kirkkoherrat olivat halukkaampia uudistamaan pappilaansa, mutta uudistukseen saattoi olla syynä myös edellisen kirkkoherran vähäisemmät tarpeet. Edeltäjän aikana rakennuskantaa ei välttämättä uusittu tai korjattu suuremmassa määrin. Varsinkin 1600-luvun alkupuoliskon ja osittain jälkipuoliskon kirkkoherroilla oli omia yksityistaloja, jolloin laajamittaiselle pappilalle ei ollut välttämättä suurta tarvetta.²¹⁸ 1600-luvun loppupuolella, kun suku luopui monista yksityistaloistaan, kiinnittyi huomio enemmän pappilankin kehittämiseen.

Pitäjään perustetut kappalaisten pappilat muistuttivat rakennuskannaltaan tavanomaista suurempaa talonpoikaistaloa. Kappalaisten pappiloiden perustaminen mahdollisti kappalaiselle itsenäisemmän taloudenpidon, eikä hän ollut sidottu asumaan enää pelkästään kirkkoherran pappilan kappalaisen tuvassa.²¹⁹ Lithoviuksien käyttämistä 1600-luvun ja 1700-luvun alun kappalaisten pappiloista ei ole saatavissa tietoa. Tyrnävän kappalaisen virka siirtyi suvun ulkopuolelle jo ennen kappalaisen virkatalon rakentamista. Kempeleessä virkatalo rakennettiin myös suvun jäsenten virkakausien jälkeen. Sen sijaan Lumijoella virkatalo rakennettiin Lithoviuksien aikana, mutta näistä rakennuksista ei ole saatavissa tietoja, koska kirkonarkisto tuhoutui Lumioen kirkon tulipalossa vuonna 1882 ja pappilan pallossa vuonna 1902.²²⁰

3. Suurpitäjän, emäseurakunnan vai Lithoviuksien pappila?

Limingan pappila oli pitäjänsä keskeisimpiä rakennusryhmiä, jossa harjoitettiin viljelyä ja karjanhoitoa. Pappila vaati siten seurakunnassa vaikuttavien ihmisten yhteistä ponnistusta, koska pappilan piti olla kirkkoherralle taloudellisesti toimiva virkatalo. Tämä merkitsi, että pappilan rakennuksista, pelloista, niityistä ja muista sen talouteen liittyvistä asioista oli otettava yhteinen vastuu. Toteutuiko tämä vas-

²¹⁸ Vahtola 1977, 217.

²¹⁹ OMA LKA Limingan pappilan katselmuspöytäkirjat 1682–1819 IIICc:1 Limingan pappilan katselmus 3.9.1682.

²²⁰ Snellman 1882, 278; Durchman 1932, 17; Hiltunen 1982, 143; Matinolli 1989, 65.

tuunkanto Limingassa seurakuntalaisille vai joutuiko Lithoviusten-pappissukukin kantamaan oman osansa pappilan ylläpidosta?

Lithovius-suvun kantaisän, kirkkoherra Henrik Laurinpojan pappila hävitettiin ainakin kaksi kertaa 25-vuotisen sodan aikana. Ensimmäisen kerran pappila paloi kirkon ja muiden talojen mukana viattomien lasten päivänä vuonna 1589. Itäinen vihollinen hävitti toisen kerran kirkkoherran asuintalon muutamaa vuotta myöhemmin, talvella vuonna 1592. Luultavasti pitäjäläiset eivät ehtineet ottaa vastuuta pappilan rakentamisesta ensimmäisen hävityksen jälkeen, koska olot olivat epävakaa. Myös vuoden 1592 hävityksen jälkeen elettiin varsin sekavia aikoja, sillä liminkalaiset osallistuivat esimerkiksi nuijasotaan vuonna 1597. Hankalan vuosikymmenen jälkeen pitäjä alkoi toipua vaikeiden vuosien aiheuttamista vahingoista ja pitäjäläiset saattoivat täysipainoisemmin osallistua pappilan rakentamiseen ja kunnossapitoon. Pitäjäläiset tuskin vastustivat uuden pappilan rakentamista, koska kirkkoherra Henrik Laurinpoika oli useaan otteeseen auttanut heitä lähettämillään valituskirjeillään kuninkaalle.²²¹

Pitäjäläiset maksoivat kolme markkaa jouselta kirkkoherra Joseph Henrikinpojalle (1615–1648), koska hän oli rakentanut omalla kustannuksellaan tupia ja muita rakennuksia. Limingan pappilan ylläpidon varhaisvaiheista ei ole säilynyt muuta tietoa kuin nämä muutamat yksityiskohdat. Ei tiedetä, kuinka monta hävitettyä tai muuten tuhoutunutta pappilaa pitäjässä oli ollut ennen Joseph Henrikinpojan virkakautta. Luultavasti Lithovius-suvun aikaisista pappiloista Joseph Henrikinpojan oli toinen tai kolmas pappila, joka oli suvun virkatalona. Pitäjäläisten maksusuoritus osoittaa, että 1600-luvun alkupuolella pappilan rakentamisessa kirkkoherralla oli keskeinen vastuu, mutta pitäjäläiset osallistuivat sen kustannuksiin.²²²

Puhdasoppisuuden aikakautena virkatalojen rakentamista ja ylläpitoa säänneltiin varsin vähäisessä määrin. Turun piispa Gezelius esitti vain yhden veotomuksen virkataloista vuonna 1673. Hän totesi, että sakraaleista rakennuksista ja pappiloista tunnistaa ne seurakunnat, joissa tunnetaan mieltymystä Jumalan sanaa ja sananpalvelijoita kohtaan.²²³ Pappiloiden rakentamista ja ylläpitoa valvottiin piispantarkastuksissa. Ilmeisesti Limingan pitäjän pappiloiden ylläpito sujui

²²¹ Luukko 1954, 750–751, 759–760, 775, 789.

²²² KA PTKA KO a:3, 116v.–117 Limingan pitäjän kesäkärajät 5.8.1635.

²²³ Laasonen 1977, 173.

ainakin piispojen mielestä, koska seurakuntaa ei moitittu pappiloiden laiminlyömisestä. Avainasemassa piispan suuntaan oli Limingan kirkkoherra ja muu papisto. Seurakuntalaisten ja papiston mutkaton suhde virkataloasioissa merkitsi, ettei piispan tarvinnut puuttua Limingan pappiloiden rakentamiseen ja ylläpitoon.

Limingan kirkkoherran pappilan katselmus vuodelta 1648 (liite 7.) kertoo ensimmäisen kerran eri kylien keskinäisistä velvollisuuksista pappilan rakennusten ylläpidossa. Kirkkoherra Isak Josephinpojan (1626–1648) aikana rakennukset jaoteltiin kylien kesken, ja tässä jaottelussa huomioitiin jokaisen kylän jousilukujen yhteismäärä. Tämä lukumäärä määritteli myös ylläpidettävien rakennuksien kyläkohtaisen lukumäärän ja teknillisen vaativuuden. Asiakirjaan tehdyt eriaikaiset muutokset osoittavat, että rakennuksista vastaaminen kylien välillä ei ollut vakiintunut. Tarpeen vaatiessa jakoa muutettiin olosuhteiden mukaisesti, kuten liitetaulukosta voidaan havaita eri rakennusten kohdalla.²²⁴

Suurimpana kylänä Liminka sai 84 jousellaan vastattavakseen väentuvan, kellarin, mallaspirtin, panimohuoneen, navetan, ladon ja aitan. Limingasta länteen sijainneet Rantakylä, Virkkula, Hirvasniemi, Lumijoki ja Lapinniemi muodostivat yhteensä 110 jousen kyläkokonaisuuden. Näille kuuluivat kaksitupainen rakennus, luhti, navetta, riihi ja pakaritupa. Temmeksen kylän 57 jousta huolehtivat osin samoista rakennuksista toisten kyläkuntien kanssa, sillä temmesläisillä oli myös pakaritupa ja navetta sekä yksinään keittiö ja yksi tupa. Temmeksen kanssa samankokoisen Tyrnävän kylän osuutena rakennuksista oli tupa, riihi ja sauna. Pitäjän pienimmät osuudet saivat Ängeslevän kylä 44 jousellaan ja Kempele 29 jousella. Ängeslevän rakennukset olivat tupa, talli ja maitotupa sekä Kempeleen vierastupa ja ruoka-aitta.²²⁵

Vuonna 1666 julkaistiin kuulutus ja luettelo pappilan laillisista rakennuksista. Pappilan ylläpidon periaatteena oli, että kirkkoherran piti vastata rakennuksista niin kauan kuin ne olivat kelvollisessa kunnossa. Pitäjäläisten oli tehtävät rakennukset, jos niitä ei voinut enää korjata. Pitäjäläisille oli jaettu valtaosa pappilan rakennuksista ylläpidettäväksi ja loput jäivät papin vastuulle. Näihin rakennuksiin kuului kolme tupaa, joista kaksi sijaitsi pappilan pohjoispuolella ja

²²⁴ OMA LKA Virkataloja koskevat katselmuksset 1648–1890 IIIHb:3 Limingan pappilan katselmus 16.10.1648.

²²⁵ OMA LKA Virkataloja koskevat katselmuksset 1648–1890 IIIHb:3 Limingan pappilan katselmus 16.10.1648.

kolmas eteläpuolella. Ylläpidettäviä tolppa-aittoja oli kaksi, joista yksi sijaitsi pappilan ulkopuolella ja vilja-aitta pappilan pellolla. Näiden lisäksi pitäjäläisten rakennuksiksi laskettiin navetta karjapihan itäpuolella ja riihi, joka myös sijaitsi pappilasta itään.²²⁶

Kun Limingan kirkkoherra Laurentius Josephinpoika Lithovius (1652–1665) oli jo kuollut, hänen poikansa ja seuraajansa Gustaf Laurentiuksenpoika Lithoviuksen (1666–1685) virkakauden alussa arvioitiin virkatalon rakennukset. Laurentius oli osallistunut omana aikanaan linnatuvasta eli asuin- tai arkituvasta aiheutuneisiin kustannuksiin ja otti vastuuta pappilan ylläpidosta, kuten isänsä Joseph Henrikinpoika. Kirkkoherralla ja seurakuntalaisilla oli yhteinen sopimus sekä maksusuorituksista papistolle että pappilaan liittyvistä vastuista. Pitäjäläiset totesivat vuonna 1671 hoitavansa pappilaa samalla tavalla kuin tähänkin asti. Kirkkoherra saattoi vastata joistakin pappilaan liittyvistä rakennustöistä, kun seurakuntalaiset hoitivat heille asetetut omat velvollisuudet hyvässä hengessä paimensa kanssa.²²⁷

Varsinkin 1670-luvulta lähtien suvun rakentamis- ja ylläpitotarpeet pappilaa kohtaan kasvoivat. Pappilan asumistasoa ryhdyttiin parantamaan ja pappilasta tuli todellinen palkkaukseen kuuluva virkatalo. Kirkkoherra sai työnsä vastinetta, kun seurakuntalaiset tekivät uusia rakennuksia kyläkunnittain. Kirkkoherra Gustaf Laurentiuksenpoika Lithoviuksen virkakautena pappilan asumistaso kohosi, kun kirkkoherra korjasi rakennuksia itse. Pitäjän pappi osti pappilan eri rakennuksiin yhteensä 46 ikkunaa vuoteen 1686 mennessä. Kirkkoherra rakensi myös välikamarin, jonka ovesa oli lukko. Temmesläisten vastuulla olevan linnatuvan yhteyteen kirkkoherra oli rakentanut itse omalla kustannuksellaan yhden uuden kamarin. Huoneessa oli kuusi ikkunalasia ja ovi lukkoineen. Samoin Temmeksen kylän rakennuksiin kuuluvan uuden ja pienen saunan rakennutti kirkkoherra. Hän korjasi myös seurakunnan entiseltä kappalaiselta Samuel Josephinpojalta siirtyneen kivikellarin.²²⁸

²²⁶ KA PTKA KO a:11, 853 Limingan pitäjän talvikäräjät 13.–15.2.1666.

²²⁷ KA PTKA KO a:12; 679v. Limingan pitäjän kesäkäräjät 29.7, 31.7, 1.8.1671; OMA LKA Virkatalojen katselmukset 1682–1819 IIICc:1 Limingan pappilan katselmuspöytäkirja 3.9.1682; Sappinen 1985, 55.

²²⁸ OMA LKA Virkatalojen katselmukset 1682–1819 IIICc:1 Limingan pappilan katselmuspöytäkirja 3.9.1682; OMA LKA Kalusto- kirjasto- ym. omaisuusluettelot ja inventoimispöytäkirjat 1688–1878 IIBe:1 Limingan pappilan katselmuspöytäkirja 10.5.1688.

Limingan asukkaat olivat luvanneet tehdä pappilan väentuvan paikalle uuden rakennuksen, koska rakennus oli vanha sekä sen piippu oli huonokuntoinen. Samanlaisen lupauksen tekivät myös ängesleväläiset, sillä he olivat luvanneet rakentaa uuden porttituvan. Yhteisesti koko pitäjän vastuulle kuului vanha ja huonokuntoinen paistintupa, kuten myös uusi lukollinen tallirakennus.²²⁹ Näin pitäjäläiset kykenivät tarvittaessa yhdessäkin vastaamaan rakentamisesta. Erilaisten huonokuntoisten rakennuksien kohdalla ei seurakuntalaisia painostettu korjaustöihin tai uuden rakentamiseen.

Vuonna 1688 todettiin pitäjäläisten vastanneen paistintuvan, vesimyllyn ja etutuvan alla olevan kivikellarin rakentamisesta. Nämä suoritettavat rakennustyöt olivat luonteeltaan vaativimpia pappilassa. Paistintupaan tarvittiin paljon käytetty tulisija. Vesimyllyn rakennuspaikka asetti erityisiä ehtoja ja kivikellari oli teetettävä muurarilla. Lisäksi on huomattava, että näiden rakennuskohteiden materiaalikustannukset saattoivat olla normaalirakennusta korkeammat, koska tarvittiin soveltuvia rakennuskiviä, tiiliä ja muita erikoistarvikkeita. Vuodelta 1700 on säilynyt tieto kivikellarin työ- ja materiaalikustannuksista, jotka olivat yhteensä vähän yli 128 kuparitaalaria. Tästä muurarin osuus oli yli 39 kuparitaalaria.²³⁰ Yhdelle kylälle kustannukset olisivat saattaneet olla liian korkeat, joten oikeudenmukaisinta oli jakaa kulut. Erilaisten huonetilojen ja rakennuksien tai muiden rakennelmien määrä saavutti huippunsa Gustaf Lithoviuksen virkakauden jälkeen, jolloin eri kylillä oli vastattavana yhteensä 36 virkatalon rakennusta, huonetta tai rakennelmaa.

Limingan seurakunnassa tehdyt tarkastukset kertovat, että kirkkoherran virkataloon oltiin kaikin puolin tyytyväisiä. Tämä positiivinen henki kohdistuu erityisesti pitäjän kirkkoherraan.²³¹ Pappilan rakennuskannan korjaamiseen ja uuden rakentamiseen suurin vaikutus oli Gustaf Lithoviuksella, jonka virkakaudelle tehtiin siihenastisista rakennustöistä suurimmat. Gustaf Lithovius on nostettava tämän vuoksi Limingan kirkkoherran virkatalon keskeiseksi kehittäjäksi. Erilaisten

²²⁹ OMA LKA Virkatalojen katselmukset 1682–1819 IICc:1 Limingan pappilan katselmuspöytäkirja 3.9.1682

²³⁰ OMA LKA Virkataloja koskevat katselmukset 1648–1890 IIIHb:3 Laskelma pappilan kivikellarin rakennuskustannuksista 22.3.1700; OMA LKA Kalusto- kirjasto- ym. omaisuusluettelot ja inventoimispöytäkirjat 1688–1878 IIBe:1 Limingan pappilan katselmuspöytäkirja 10.5.1688.

²³¹ OMA PKA Rovastintarkastusten pöytäkirjoja ja pöytäkirjakonsepteja ym. 1593–1703 IICg:1 rovastintarkastuspöytäkirjat 28.8.1689, 89 ja 3.9.1690, 145

rakennustöiden sujuminen virkatalossa muodosti Gustafin virkakaudella pappilan rakentamista edistävän ilmapiirin, joka jatkui hänen seuraajansa Laurentius Laurentiuksenpojan (1686–1702) virkakaudelle. Pappilan ylläpito kertoo seurakuntalaisten ja Lithovius-sukuisten pappien välisestä sopuisuudesta sekä rakentamisessa että muussa palkkauksessa.

1600-luvun lopulla, kun kappalaisten asumista ja virkataloasiaa ratkaistiin, kappalaisten virkatalojen perustaminen Liminkaan, Lumijoelle ja Tyrnävälle lisäsivät luonnollisesti seurakuntalaisten rasitteita. Uusien virkatalojen perustaminen ja rakentaminen meni pitäjän kappeleissa melko mutkattomasti, mutta toisin oli Tyrnävällä. Siellä syntyi poikkeuksellinen tilanne, kun Lithovius-sukuun kuulumaton kappalainen Jakob Essevius ei halunnut muuttaa uuteen kappalaisen pappilaan ja kielsi viemästä rakennuspaikalle yhtäkään tukkia.²³² Kappalaisten virkatalojen lisääntynyt rakentamisrasitus ei kuitenkaan näkynyt kirkkoherran pappilan rakentamisen ja ylläpidon jaossa, vaan rasitukset säilyivät lähes samoina. Tämä on ymmärrettävä niin, että kappalaisen oli otettava pappilan rakentamisesta ja ylläpidosta suurempi vastaan kuin kirkkoherran.

Lithovius-pappissuku ei juurikaan vaatinut laajentamaan Limingan pappilan peltoja ja niittyjä. Kirkkoherrat hakivat muutamaan otteeseen rahvaalta todistusta pappilan tiluksien vähäisyydestä. Pitäjäläiset tekivät enimmäkseen viljelysten ympäri aitoja ja raivaustyö jäi vähemmälle. Onkin käsitettävä, ettei Lithovius-papit tarvinneet hyvin sujuvan yksityistalouden ja hyvän papinpalkkauksen seurauksena kovin suuria lisäyksiä pappilan viljelyänsä ja karjanhoitoa varten.²³³

Naapuripitäjien Iin ja Oulun kirkkoherrat joutuivat käräjillä kehottamaan seurakuntalaisiaan pappiloiden rakentamisen ja kunnossapitoon toisin kuin Limingassa. Iissä kirkkoherra totesi pappilansa olevan kelvoton. Hän ei katsonut edes voivansa muuttaa sinne perheineensä asumaan. Tämänkaltaiseen tilanteeseen Limingassa ei normaalioloissa jouduttu kertaakaan.²³⁴ Limingassa tilanne kuitenkin muuttui hetkellisesti isonvihan jälkeen, koska koko Limingan pitäjä oli kokenut suuret vahingot ja hävityksen venäläismiehityksen aikana. Pitäjän kirkkoherra

²³² *Matinoli* 1989, 65.

²³³ KA PTKA KO a:11, 654 Limingan pitäjän talvikäräjät 17.–18.1.1665; Limingan kk 1681, fol. 797–798; KA PPTKA KO a:1, 797–798 Limingan pitäjän talvikäräjät 1.–4.8.1681; OMA LKA Virkatalojen katselmukset 1682–1819 IIICc:1 Limingan pappilan katselmuspöytäkirja 28.4.1704.

²³⁴ KA PTKA KO a:13, , 572, 578 Iin pitäjän kesäkäräjät 25.–27.6, 29.6.1671, Oulun pitäjän kesäkäräjät 7.–9.7.1671.

Christiern Gisselkors (1716–1729) pyysi käräjillä useita kertoja seurakuntalaisiltaan, että he rakentaisivat hänelle uuden pappilan. Töitä hidastutti pitäjän jälleerakentaminen, kuten myös sotaväen kulkeminen pitäjän läpi. Gisselkorsin vaatimukset pappilan rakentamisesta kovenivat jo seuraaville käräjille vuonna 1723. Hän antoi varoituksen ja oman valituksensa laiminlyöntien vuoksi. Vuoden 1724 Limingan talvikäräjille Gisselkors saapui jälleen vaatimaan itselleen virkatalon rakentamista. Rahvaalla oli edelleen vaivana runsaat työt. Yhtenä ongelmana oli myös sopivien hirsimetsien puute. Limingan pitäjässä ja lähialueilla oli käytettävissä vähän rakennuspuuta, koska Limingassa metsät oli poltettu tervaksi eikä lähikylissäkään ollut riittävästi metsiä.²³⁵

Isonvihan jälkeiset valtiopäivät tahtoivat, että kirkot ja pappilat oli saatettava kuntoon. Tämä velvoitti pitäjäläisiä huolehtimaan asiasta. Limingassa tammikuussa 1725 pidetyssä piispantarkastuksessa todettiin, että tarvittavat tukit ja rakennustarvikkeet oli hankittava jo käsillä olevana talvena.²³⁶

Sen sijaan kappalaisten virkatalojen korjaaminen pitkittyi isonvihan jälkeen vielä enemmän kuin kirkkoherran virkatalon. Lumijoen kappalainen Lars Lithovius valitti vielä 1728 rahvaan velttoutta virkatalonsa korjaamisessa. Samoilla linjoilla oli seuraavana vuonna kappalainen Isak Lithovius, joka valitti tekemättä jääneistä korjauksista Rantakylässä sijainneessa Pleisulan kappalaisen virkatalossa.²³⁷ Kappalaisten virkatalojen ylläpidossa olikin tapahtunut selkeä muutos isonvihan jälkeen. Kappalaisten virkoihin ajautuneet miessukulinjaan kuuluneet Lithoviukset eivät saaneet enää yhtä nopeasti kappeliseurakuntiansa asukkaita rakentamaan pappiloitansa. Tämä seurakuntalaisten asenteissa tapahtunut muutos poikkesi aikaisemmasta tavasta esimerkiksi kirkkoherran pappilan rakentamisessa ja ylläpidossa. Isoviha nimittäin merkitsi usean pitäjässä asuneen suvun häviämistä ja uusien asukkaiden muuttamista heidän tilalleen autioihin taloihin (ks. 42 diagrammi). Muualta tulleet uudet asukkaat eivät olleet välttämättä samanlaisessa yhteishengessä pappiensa kanssa kuin aiemmin.

²³⁵ KA PPTKA KO a:39, 1128–1129 Limingan pitäjän talvikäräjät 25. etc.2.1723, 1702–1704 Limingan pitäjän kesäkäräjät 24. etc.4.1723; KA PPTKA KO a:40, 496–497, Limingan pitäjän talvikäräjät 18. etc.2.1724; Vahtola 1977, 177.

²³⁶ OMA LKA Piispantarkastuspöytäkirjoja 1725–1751 IICd:1 piispantarkastuspöytäkirja 31.1.1725.

²³⁷ KA PPTKA KO a: 42, 1786–1787, Limingan pitäjän kesä- ja syyskäräjät 26.–29.6.1728; KO a: 43, Limingan pitäjän talvikäräjät 17.–24.3.1729.

Lähteitä laajemmin tutkittaessa voidaan havaita kirkkoherran virkatalon laajemmat kehityslinjat. Pelkästään katselmuksien perusteella tehdyt johtopäätökset antavat suppeamman kuvan pappilan ylläpidosta. Eero Sappinen toteaa niukan lähdeaineiston perusteella, että Limingan kirkkoherran virkatalon rakennuksien lukumäärän olleen vähäisempi kuin eteläisissä naapuripitäjissä Salossa, Pyhäjoella ja Kalajoella. Limingan rakennusten lukumäärä alitti Juhana III:n antaman määräyksen. Sappinen ei ole selvittänyt tutkimuksessaan tarkemmin Limingan kirkkoherrasuvun maanomistuksen rakennetta. Häneltä on jäänyt huomaamatta, että suvun hallussa oli 1600-luvulla useita taloja, joten pitäjäläisten ei välttämättä tarvinnut rakentaa täyttä määrää rakennuksia ja ylläpitää niitä. Kirkkoherra saattoi kompensoida omien yksityistilojensa rakennuksilla omaa ja pappilan tarvetta.²³⁸ Seurakuntaa ei tarvinnut rasittaa turhilla rakennushankkeilla, koska kirkkoherra oli muutenkin omavarainen. Tämä asetelma näkyy myös siinä, että pappilan rakennuskantaa koskevia kiistoja oli vähän. Myös kirkkoherrojen oma valmius rakentamisessa oli merkittävä. Esimerkiksi Gustaf Laurentiuksenpoika Lithovius oli itse valmis tekemään kalliitakin uudistus- tai rakentamistöitä, kuten ostamaan ikkunoita pappilaansa varten.

Kirkkoherrasuvun maanomistus alkoi pienentyä Limingassa 1600-luvun loppua kohti. Kirkkoherran talouden painopisteen siirtyi yhä enemmän virkatalon ylläpitämiseen. Muutos merkitsi myös sitä, että pitäjäläisten rooli virkatalon rakentajana ja ylläpitäjänä tuli keskeisemmäksi. Kirkkoherra saattoi myös keskittyä enemmän emäseurakuntansa asioihin, koska ympärillä olivat kappalaiset, jotka huolehtivat kappeliseurakunnistaan. Erityisesti on huomattava, että rakennustapa ja -järjestys pappiloissa muuttui yhtenäisemmäksi 1600-luvulta 1700-luvun alkuun mennessä. Rakennuksista tuli suurempia ja jäsennellympiä yksiköitä verrattuna 1500- ja 1600-lukujen alkupuolen hajanaiseen erillISRakentamiseen.

Vastuu kirkkoherran virkatalosta oli koko pitäjän. Tämän vastuun rinnalle tuli 1600-luvun loppupuolelta lähtien kappalaisten virkatalojen rakentaminen ja ylläpito, mikä lisäsi kappeliseurakuntalaisten velvollisuuksia kappeliansa kohtaan. Asiakirjojen mukaan mielenkiinto emäseurakunnan kirkkoherran virkataloa kohtaan ei ole kuitenkaan vähentynyt. Kirkkoherran pappila koettiin yhteiseksi asiaksi ja vastuunjako säilyi tarkastelujakson loppuun asti. Virkatalon rakentami-

²³⁸ Sappinen 1985, 135–136; Vahtola 1977, 217.

nen viivästy i sonvihan jälkeen erityisesti sen vuoksi, että Limingasta oli vaikea saada rakennuspuita. Tämä hankaloitti myös talonpoikien omaa jälleenrakennustyötä. Lopulta pitäjäläisten rakentamana nousi yhteisvoimin uudenaikainen ja suurempi pappila kuin aiemmin koskaan oli Limingassa tehty. Kirkkoherra Gisselkors sai uudesta pappilastaan nautittavaksi palkan osana edistyksellisen karoliiniseen pohjakaavaan perustuvan virkatalon.²³⁹

²³⁹ OMA LKA Virkatalojen katselmukset 1682–1819 IICc:1 Limingan pappilan katselmuspöytäkirja 12.–13.1732.

V Tulokset

Erilaisia seurakunta- ja pitäjänhistorioita lukiessa havaitsee, että seurakunnissa papiston ja seurakuntalaisten välit usein kiristyivät juuri palkkauskysymyksessä. Limingan pitäjän ja Lithovius-suvun välillä tällaista kehitystä ei ole nähtävissä, vaan palkkaukseen liittyvät kysymykset ratkaistiin pääpiirteissään kaikille edullisella tavalla. Limingassa positiivinen ilmapiiri vaikutti myönteisesti myös seurakunnan hengellisen elämään, johon kirkko tähtäsi. Tämä saattoi merkitä myös, että luterilainen ortodoksia tavoitteineen toteutui ehkä paremmin, koska seurakuntalaisiin ei kohdistunut liikaa taloudellisia ja palkkaukseen liittyviä vaatimuksia. Leimallista koko aikakaudelle on, että Limingan seurakuntalaiset olivat huomattavan uskollisia oman pitäjänsä papistoa kohtaan.

Pohjanmaalle keskiajalla perustetun Limingan pitäjän kirkkoherranvirkaa hallitsi Lithoviuksien suku vuodesta 1575 alkaen. Suvun valtakautta jatkui aina 1700-luvun alkupuolelle asti. Suku joutui vähitellen väistymään siihen asti ehkä Pohjois-Pohjanmaan merkittävimmästä kirkollisesta virasta. Monisukupolvinen Lithoviuksen suku koulutti poikiensa pappistehtäviin, minkä seurauksena suvulle tuli vankkumaton valta-asema Limingan pitäjässä. Yhteiselo seurakuntalaisten ja Lithoviusten vaati välillä joustavaa ja tiivistä yhteistyötä, jossa luottamus toista osapuolta kohtaan jatkui vuosikymmen toisensa perään.

Limingan pitäjän vaurastuminen nojautui laajan pitäjän luonnonoloihin. Tästä seurasi kirkkoherranviran palkkauksen positiivinen kehitys ja viran arvostuksen kohoaminen. Runsas talonpoikaisasutus syntyi luonnonniittyalaakiolle maankohoamisen seurauksena. Elinkeinojen rakenne painottui karjatalouteen ja viljelyyn. Itse Limingan kylään syntyi lukumääräisesti suuri ja tiivis talonpoikaiskylä. Siitä tuli pitäjän ja koko maakunnan sekä hallinnollinen että taloudellinen keskus. Tämän keskuksen pohjoisosaan, Oulujoen suulle perustettiin Oulun kaupunki 1600-luvun alussa.

Asutustoiminnalla ja sen luomalla vauraudella on kiistaton yhteys korkeaan papistonpalkkaukseen ja papiston hyvinvointiin Limingassa. Suotuista asutushistoriallinen kehitys takasi sukupolvesta toiseen jatkuneen sopuisan yhteiselon papiston ja seurakuntalaisten välillä.

Lithovius-suvun kantaisänä tunnetaan Limingan kirkkoherra Henrik Laurinpoika (1575–1614). Hänestä alkoi suvun seitsemän kirkkoherran ketju Limingassa. Hänen miessukulinjaisia jälkeläisiään toimi Limingassa myös muissa papintehtävissä, ja heistäkin moni nousi pitäjänsä kirkkoherranvirkaan. Tämän lisäksi useita jälkeläisiä siirtyi kirkkoherroiksi, kappalaisiksi tai muihin papillisiin tehtäviin toisiin seurakuntiin, kuten Oulun ja Iin kirkkoherroiksi.

Pelkästään suvun mieskantaiset sukulinjat eivät pitäneet papinvirkoja hallussaan, vaan vävyt jälkeläisineen hoitivat myös papintehtäviä. Tämä oli seurausta myös siitä, että suvun vauraus ja papiston palkkaus houkuttelivat avioitumaan Lithovius-sukuisten tyttärien kanssa. Avioliitto suvun jäsenen kanssa saattoi varmistaa hyvät etenemismahdollisuudet papinviroissa Pohjois-Pohjanmaalla.

Papiston palkkaus perustui moniin eri parseleihin. Sen perustan loivat viljakymmenykset, joita täydensivät muut kymmenyspalkkaukseen kuuluvat parcelit. Näistä palkkauksen eristä eivät esimerkiksi kirkkontilit anna vastauksia tutkimuskysymyksiin, koska niiden funktio lähteenä on toisenlainen. Tässä tutkimuksessa on hyödynnetty palkkaukseen liittyvien tutkimuskysymysten ratkaisussa erityisesti maallisen hallinnon piiriin kuuluvaa verotusta ja siitä syntyneitä voudin- ja läänintilejä. Näitä lähteitä voidaan tulkita melkein joka vuodelta, riippuen kuitenkin niiden laadintatavasta ja -ajasta, koska verotuksessakin tapahtui aika ajoin muutoksia. Kruunun toimeenpanemien vero- ja palkkausuudistusten vuoksi, ei voida kaikkia palkkaukseen liittyviä tunnuslukuja tutkia ja tilastoida yhtäjaksoisesti, koska jotkut lähdesarjat ovat katkelmallisia.

Papiston palkkausta tutkittaessa on lähteistä etsitty verotietojen avulla muun muassa kymmenysten määrällisiä vaihteluita eri vuosina. Näistä luvuista on voitu tulkita palkkauksen pitkäaikaista kehitystä vertailemalla peräkkäisiä vuosia. Tulotietojen rinnalla on pohdittu kuninkaan antamien käskyjen toteutumista papiston palkkauksessa. Nämä määräykset ja uudistukset eivät aina toteutuneet Limingassa. Historiallisiin käännekohtiin sijoittuvat palkkaustiedot kertovat talonpoikaisyhteisön kyvystä maksaa papistollensa parseleita varsinkin huonoina aikoina.

Kaikkiin palkkauksessa ilmeneviin piirteisiin ei saada suoraan vastausta lähteistä. Näitä kysymyksiä on mahdollisuus tutkia laskennallisesti tai arvioida eri lähteiden avulla. Esimerkiksi sellaisia taloja, joiden olisi velvollisuus maksaa testamenttilehmiä, pystytään laskemaan karjaveroluetteloiden perusteella.

Kriteerien mukainen ylitys lehmäluvussa olisi velvoittanut talon maksamaan testamenttilehmän kirkkoherralle, jos isäntä tai emäntä olisi kuollut.

Useissa tulonlähteissä voidaan epäsuorasti laskea papille kuuluva osuus. Veroista tiedetään kruunulle menneiden osuuksien määrä lähes vuosittain erilaisissa verolähteissä. Kirkkoherran kymmenysten kokonaismäärä pystytään laskemaan tästä, koska tiedetään myös kirkkoherran kymmenysosuus ja niiden vaihtelut eri vuosina. Tätä laskentatapaa on voitu hyödyntää esimerkiksi papin lohi- ja viljakymmenysten laskemisessa.

Pitäjän ilmapiiristä palkkausasioissa on hankittu tietoa käräjöpöytäkirjoista. Nämä tuomioasiakirjat kertovat pitäjän tavasta hoitaa papistonsa palkkausasioita. Tiedot on kerätty tuomiokirjaniteistä vuosi vuodelta. Käräjillä käsiteltyjä asioita ei ole tulkittu pelkästään yksittäisinä tapauksina. Asiakirjojen tiedoista on muodostettu koko liminkalaisen papiston palkkauksen kehityslinjat riitatilanteista tai pitkistä riidattomista ajanjaksoista. Näin on saatu hahmoteltua palkkauksen toteutumisen ja seurakunnan ilmapiirin kokonaiskuva 1600- ja 1700-luvuilta. Kokonaiskuvan syntymiseen ovat keskeisesti vaikuttaneet mainitut vero- ja tuomioasiakirjat sekä pappiloita koskevat katselmukset. Varsinkin katselmuksien avulla on pystytty rakentamaan kuva papiston virkataloetuudesta ja sen laajuudesta tarkastele ajanjaksolta. Katselmusten ja tuomioasiakirjojen tietoja on voitu vertailla toisiinsa. Samalla on löydetty vastauksia pappilan rakentamiseen liittyvistä muutoksista. Asiakirjoista on nähty papiston kannalta tärkeän ylläpitovastuun jakaantuminen seurakuntalaisten kesken. Tämä on tehty vertailemalla eri vuosien katselmusasiakirjoja toisiinsa.

1600-luvun palkkauksen syvällisin rakenteellinen tieto sisältyy papiston palkkausta koskevan komitean arkistoon (*Kommissioner angående prästerskapets avlöning*). Se antaa yksityiskohtaisen selonteon niistä palkkaukseen liittyvistä maksueristä ja menettelytavoista, joita Limingan pitäjässä käytettiin sekä kirkkoherran että kappalaisten kohdalla. Selvitys kertoo, ettei Limingan papiston palkkaus ollut yhteneväinen muiden pitäjien palkkauksen kanssa, vaan siinä huomioitiin paikalliset olosuhteet ja elinkeinot. Esimerkiksi Limingassa ei peritty paraseleita niistä kasveista, joita Limingassa ei viljelty. Tutkielmassani nämä erilaiset palkkauksen rakenteelliset tiedot on sidottu toteutuneisiin palkkaustietoihin. Palkkausta on voitu tutkia erilaisten lähdeaineistojen ja tutkimuskirjallisuuden perus-

teella valtakunnan, maakunnan, pitäjän, kirkkoherran ja osin alemman papiston näkökulmista.

Limingan kirkkoherran seurakuntalaisilta saamat tulot edustivat Pohjois-Pohjanmaan korkeinta papiston palkkausta. Tähän vaikuttivat pitäjän suuri taloluku, edulliset viljely- ja karjanhoito-olosuhteet sekä monipuolinen elinkeinorakenne. Palkkauksen kokonaissummaa on erittäin vaikea laskea, koska etenkin 1600-luku oli eri tulovuosina hyvin vaihteleva. Papiston palkkauksesta ei ole olemassa erikseen rahanarvoon sidottua kokonaislaskelmaa, vaikka tulojen periaatteet tiedetään. Palkkaus suurissa Pohjois-Pohjanmaan suurissa rannikkopitäjissä on arvioitu normaalivuosina kohonneen 4 000 kuparitaalarin arvoiseksi. Palkkauksesta saadut tulot Limingassa olivat ehkä normaalia parempina vuosina huomattavasti suurempia, parhaimmillaan moninkertaisia. Koko suvulle kertynyttä palkkauksen arvoa on myös hyvin hankala saada selville, koska Lithovius-suvussa oli samanaikaisesti monta eri pappismiestä monissa tehtävissä kirkkoherrasta apulaisiin. Kappalaisten ja apulaisten palkkauksesta ei ole säilynyt yhtä kattavia lähteitä kuin kirkkoherran tuloista.

Limingan kirkkoherran viljapalkkaus vaihteli Henrik Laurinpojan virkakaudella 35 tynnyristä 96 viljatynnyriin. 1600-luvulla viljamäärät muuttuivat entistä enemmän, kun palkkauksessa siirryttiin todelliseen vuotuisille vaihteluille alttiiseen kymmenysviljapalkkaukseen. Korkein viljapalkkaus on havaittu vuodelta 1686, kun kirkkoherra sai 136 tynnyriä viljakymmenyksiä.

Viljan rinnalla Henrik Laurinpojan lohikymmenykset olivat eri vuosina kahdesta tynnyristä 8,5 lohitynnyriin. Limingan kirkkoherra Henrik Laurinpoika sai keskimäärin 4,2 tynnyriä lohta kymmenyspalkkauksena. Palkkaukseen kuului lisäksi muita kalakymmenyksiä sisävesi- ja meripyynnistä.

Merkittävä tulonlähde olivat myös voikymmenykset. Nimittäin talolukuun sidotut voikymmenykset maksettiin periaatteella markka lehmältä eli naula (425 grammaa) voita. Kirkkoherra sai mahdollisesti noin 900 kilon voimäärää vastaavan tulon vuodessa 1620-luvulla, kun pitäjässä oli lehmiä yli kaksi tuhatta.

Lithovius-suvun kirkkoherrat saivat voikymmenysten lisäksi seurakunnassa kuolleiden henkilöiden mukaan vaihtelevan määrän testamenttilehmiä. Kihlautuneet maksoivat vanttuut tai sukat. Jokaiselta vihkiparilta pappi sai viisi

markkaa. Synnyttäneen äidin piti maksaa kirkottamisesta yksi kuparitaalari. Nämä suoritukset kokosivat tuloja enemmän kuin monessa muussa pitäjässä, koska Limingan seurakunta oli asukasluvultaan runsas.

Syntyneistä vasikoista maksettiin lähes lehmälukua vastaavat karjakymmenykset sekä samalla tavalla suoritettiin maksut muiden eläinten siitoksesta. Papiston palkkaus koostui myös monista pienemmistä eläinkuntaan kuuluvista maksuista. Muihin suorituksiin kuuluivat joka talosta maksettavat vuotuiset pääsiäisrahat, pieni kappale voita, juusto, paisti ja kaksi leipää. Näitä suorituksia voidaan arvioida taloluvun kehitykseen sidottuina maksuina. Kirkkoherra sai taloluvun mukaan laskettuna yhtenä vuonna arviolta 400 paistia ja 800 leipää 1700-luvun vaihteessa. Näiden lisäksi pappilaan tuli vielä yksi talvikuorma heiniä eli taloluvun mukaan noin 200–400 kuormaa.

Palkkauskomitean selvityksestä saatetaan todeta, että Limingassa elettiin papiston palkkauksessa varsin sovittelevaa henkeä suurista tuloista huolimatta. Papiston ja seurakuntalaisten välillä toteutui vahva sopimusoikeudellinen menettely. Papisto oli palkkauksen järjestämisessä ennen kaikkea inhimillinen. Tätä tulkintaa tukee myös se, että Limingan seurakunnan papistolla oli vähäiset vaatimukset kihlakunnan oikeuden käräjillä. Yhdeksi keskeisimmistä lähteistä muodostavatkin Limingan pitäjän oikeudenpöytäkirjat, koska niiden perusteella voidaan todeta, että oikeuteen päätyi vain vähäisessä määrin papinsaataviin liittyviä oikeustapauksia. Ani harva tapaus liittyy lähinnä seurakuntalaisten jääräpäisyyteen tai kateuteen papistoa kohtaan. Mahdollisesti osa palkkausriidoista sovittiin, ettei käräjille jouduttaisi. Tästä menettelystä on joitakin viitteitä, koska sopimus saattoi raueta ja jouduttiin käräjille. Tässä mielessä Limingan seurakunnan papiston palkkauksen tilanne oli poikkeuksellinen esimerkiksi naapuriseurakuntiin nähden.

Syyt vähäisiin kiistoihin ja sovittelevaan henkeen papiston palkkauksessa on löydettävissä ensimmäiseksi pitäjäläisten vahvasta niitty- ja karjataloudesta sekä peltoviljelystä. Hyvin menestyneet elinkeinot kohottivat vaurautta ja antoivat kohtuullisen toimeentulon talonpojille. Hyvätuloisuus antoi maksukykyä, mutta tuotti myös papistolle runsaat tulot. Tämä merkitsi Lithovius-pappissuvun vaurastumista. He hankkivat monia yksityistiloja pappilansa rinnalle. Lisäksi papiston jäsenet perustivat itselleen useita merkittäviä uudistiloja pitäjän parhaimmille vapaille paikoille. Uudistilojen perustaminen tiiviisti asutettuun Limingan

kylään olisi tuskin ollut mahdollista ilman käräjöintiä, jos suhteet kyläläisiin olisivat olleet huonot.

Varsinkin kirkkoherrat kävivät ilmeisesti melko kannattavaa kauppaa seurakuntalaisilta saaduilla parseleilla. Näiden myytävien tavaroiden kuljettamiseen papisto omisti oman aluksen. Tästä syystä Lithoviusten oma talous oli pitkin 1600-lukua varsin hyvä, eikä tämän vuoksi suvun jäsenten, erityisesti kirkkoherrojen tarvinnut pyytää seurakuntalaisiltaan tiukkaan säävyyn saataviaan, vaan joustavasti sovittelevassa hengessä.

Samanlainen henki oli myös pappilan rakentamisessa ja ylläpidossa. Kirkkoherrat olivat pappilansa kohdalla myötämielisiä seurakuntalaisia kohtaan, mutta samalla on huomattava, ettei papistolla ollut välttämättä koko ajan suurta tarvetta pappiloiden kunnossapitoon. Lithoviukset omistivat useita yksityistaloja. He eivät tarvinneet pappilaa samanlaisessa laajuudessa oman taloutensa ylläpitämiseen kuin naapuriseurakuntien papisto. Kuitenkin pappilan merkitys kasvoi 1600-luvun loppupuolella, koska suku luopui suurimmaksi osaksi laajasta omaisuudestaan. Näin kirkkoherra ryhtyi myös itse uudistamaan pappilaa todelliseksi virkataloksi seurakunnan tuella. Isonvihan tuhojen jälkeen, 1700-luvun alussa Lithovius-suvun vävyn Christiern Gisselkorsin aikana pappilasta tuli aikansa karoliinisen rakennustavan säännöksiä vastaavaa ja sen aikaista modernia arkkitehtuuria edustava virkatalo.

Ilmapiiiri Limingassa muuttui selvästi, kun Gisselkors tuli kirkkoher-raksi. Toki isoviha oli verottanut pitäjää rankalla kädellä ja jokaisen talonpojan oma talous oli saatava kuntoon. Pappilan rakentamisessa seurakunta viivytteli ja Gisselkors joutui asumaan omassa talossaan Tyrnävällä. Gisselkors yritti voittaa vastoinkäymiset. Kirkkoherra lähestyi seurakuntalaisiaan pappilan rakentamis-asiassa toistuvasti. Hän oli rahvasta kohtaan armelias, mutta osasi myös vaatia virkataloetuuksiaan. Parhaiten hänen suhdettaan rahvaaseen kuvaa hänen kannanottonsa, että hän oli kiinnostunut enemmän ihmisten sieluista kuin juustoista ja leipäka-kuista. Kirkkoonsa sitoutunut pappi tasapainoili etuuksiensa ja rahvaan suosion välillä.

Isoviha vaihtoi suurimmassa osassa pitäjää asukkaat muualta tulleisiin uusiin talonpoikiin. Pitkäaikainen sopuisa yhteiselo päättyi seurakuntalaisten ja papiston välillä. Palkkaukseen kuuluvista asioista ei pystytty enää sopimaan enti-

seen tapaan. Lisäksi Lithoviuksilla ei ollut enää tarjota niin kyvykkäitä ja ansioituneita pappishenkilöitä Limingan kirkkoherranvirkaan kuin aikaisempina vuosikymmeninä.

Koko 1500-luvulta jatkunut palkkauskehitys ja Limingan kirkkoherranvirkaan liittyvä tietämys merkitsi myös muiden sukujen ja pappien kiinnostuksen heräämistä Limingan kirkkoherranvirkaa kohtaan. Muhkeat tulot ja vankka Limingan kirkkoherranviran arvostus muualla maakunnassa ja Suomessa aiheutti myös viran suistumisen suvulta pois ja kokonaan ulottumattomiin. Kun kirkkoherra Gisselkors kuoli vuonna 1729 ja hänen jälkeensä ryhdyttiin täyttämään virkaa, oli viranhakijoiden joukko Pohjois-Pohjanmaalla ennen näkemätön. Virkaa haki neljä pitkät virkavuodet hankkinutta rovastia. Hakijoista osa oli jo hyväpalkkaisten pitäjien kirkkoherroja Tornioista, Kemistä, Paltamosta ja Kruunupyystä. Lisäksi paikkaa haki kauempaa Turun tuomiokirkkoseurakunnan arkkidiakoni ja lähempää Oulun triviaalikoulun koulumestari. Vähäisempiä hakijoita olivat kappalaiset, joiden joukkoon kuului myös ainoa Lithovius-sukuinen Isac Lithovius. Hänellä ei ollut virkaan enää minkäänlaisia edellytyksiä vaatimattomamman kappalaisen aseman vuoksi, mutta ei valitsijoidenkaan suhteen. Pitäjässä eivät olleet enää vanhat suvut valitsemassa, vaan pääosin uudet sukupolvet ja muualta tulleet suvut. Lithovius-suvun ansiot olivat mennyttä tietoa ja taitoa isonvihan aikana hävinneiden talonpoikaissukujen myötä. Pitäjään tulleet uudet valtaapitävät talonpoikaissuvut saattoivat katsoa kirkkoherranvaalia aivan uudelta pohjalta, eivätkä enää olleet sidoksissa entisenlaiseen kumppanuuteen seurakunnassa.

Kuitenkin ensimmäisessä kirkkoherranvaalissa Limingan kirkkoherranvirka säilyi tavallaan saman suvun hallinnassa, koska valituksi tuli Tornioon kirkkoherra Henric Forbus. Nimittäin Henric Forbusen äidin isä oli Limingan kirkkoherra Laurentius Josephinpoika ja eno Laurentius Laurentiuksenpoika Limingius, myöhemmin Lithovius. Missään tapauksessa Henric Forbus ei ollut enää pitäjäläisille mieluinen vaihtoehto, koska he kannattivat vaalissa toista ehdokasta. Näin lopullisesti Lithoviuksien ja seurakuntalaisten välinen pitkäaikainen sovitteleva ja joustava suhde katkesi ja uusi aikakausi seurakunnassa oli koittanut.

Harvassa seurakunnassa sama suku pysyi kirkkoherranvirassa ja muissa papillisissa tehtävissä yli sadan vuoden ajan. Seuraavien sukupolvien uudelleenvalinta pappisvirkoihin oli monesta tekijästä riippuvainen. Pappisuvun jäsen-

ten piti huolehtia virkatoimissaan, että hyvät suhteet säilyivät kuninkaaseen, piispaan ja maaherraan. Erityisesti painoarvoa oli seurakuntalaisten yhtenäisyydellä. Limingan seurakunnassa oli Tyrnävällä, Lumijoella ja Kempeleellä vetoa oman kappeliseurakunnan perustamiseen, ja erilaiset velvoitteet emäseurakuntaa ja sen papistoa kohtaan tuntuivat aika ajoin vastenmielisiltä. Tämä ei kuitenkaan merkinnyt sitä, että kirkkoherranvaalissa olisi protestiksi haluttu muita kuin Lithoviuksia. Tyrnäväläiset halusivat valita muiden sukujen pappeja kappalaisikseen. Nämä valinnat osoittivat, etteivät Lithovius-suvun ulkopuoliset papitkaan olleet virkatoimissaan tyrnäväläisille ongelmattomia.

Lithoviukset olivat jo nuoresta iästä lähtien olleet esillä seurakuntansa edessä. Pitäjäläisillä oli hyvä käsitys, millaisen kirkkoherran he saisivat eri Lithovius-papeista. Jonkun toisen henkilön tullessaan valituksi tämä ei välttämättä olisi ollut yhtä suopea pitäjäläisiä kohtaan esimerkiksi palkkausasioissa. Erilaiset rahvaassa tapahtuneet irtiotot johtuivat enemmänkin kateudesta tai omapäisyydestä kuin varsinaisesti itse palkkausjärjestelmään kohdistuvasta kritiikistä. Mieluummin haluttiin ennemminkin säilyttää entiset hyväksi koetut tavat palkkausasioissa. Lithoviukset saivat myös korkeampi-arvoisemmalta esivallalta tukea, jos siihen oli tarvetta.

Hyvät suhteet sekä ylempi-arvoisia että rahvasta kohtaan turvasivat näin ollen hyvät virkapaikat ja pitkän pysyvyyden Limingassa. Pitkäjänteisen toiminnan tuloksena suku sai suuren arvovallan pitäjässä ja sen ulkopuolella. Samalla Lithoviuksilla oli luontevasti antaa myös ehdokkaita naapuripitäjien ja Oulun kaupungin kirkkoherraksi, kun siihen oli tarvetta. Suku laajeni kirkkoherrojen omilla pojilla tai veljenpojilla, joten pappeja suvussa riitti oman ja muiden seurakuntien tehtäviin. Kuitenkin lähiseurakuntien hallinta ei ollut kirkkoherroille niin mielekäs tehtävä. Limingan emäpitäjä tarjosi esimerkiksi huomattavasti runsaamat tulot ja etuudet kuin moni naapuripitäjä.

Sitoutuneisuutta omaa seurakuntaa kohtaan osoitti 1600-luvun loppupuoliskolla Gustaf Lithovius. Hän halusi rakentaa ja kunnostaa pappilastaan ajan vaatimukset täyttävän kirkkoherran virkatalon. Tämä uudistusaika sai pappilan jälleen kukoistamaan, koska Gustaf Lithovius oli itse myös valmis osallistumaan rakentamiseen ja korjaamiseen sekä rahallisesti että työllä. Aikaisempien sukupolvien aikana pappilaan ei kohdistunut suuria uudistustarpeita. Lithoviukset tyytyi-

vät pappilan tyydyttävään kuntoon. Suvun jäsenet eivät käyttäneet virka-asemaansa ylimääräiseen uhoon tai ylilyönteihin, vaan tyytyivät välttämättömään. Kaikki papiston vaatimukset olivat asiallisia ja realistisia. Tämä kuvastaa, ettei suvun valtakauden keskivaiheilla pappilalla virkatalona ollut kovin merkittävää sijaa kuin valtakauden alku- ja loppupuolella.

Useimmissa seurakunnissa pappilan ylläpito aiheutti jatkuvia kiistoja. Limingassa jo 1500-luvulta alkaen ollut periaate ”seitsemästä laillisesta huoneesta” ymmärrettiin joustavana pappilan rakentamista kuvaavana käsitteenä. Henrik Laurinpojan virkakaudella pappila lienee ollut varsin yksinkertainen virkatalo, mutta 1600-luvun lopulla pappila oli jo rakennuskannaltaan monipuolinen ja talonpoikaisrakentamiselle esikuvallinen pitäjän mallitila. Verrattuna talonpoikaistalouteen pappilan täytyi olla toiminnoiltaan laajempi, jo pelkästään papinpalkkaukseen kuuluvien suurimääräisten luontaisuuoritusten vuoksi.

Papiston piti myös kestitä ja tarjota vieraanvaraisuutta enemmän kuin talonpoikien. Vaurastuva pitäjän kirkkoherra tarvitsi tähän tuloja. Tähän syntyi myös paremmat mahdollisuudet, kun kirkkoherralle annettiin lisäkorvaus kestitsemistä ja pappila sai lisäksi vieraanvaraisuuteen soveltuvia huonetiloja. Isonvihan jälkeen karoliinihenkisessä pappilassa siirryttiin uudenaikaiseen virkatalo aikaan, jolloin Limingan pappilasta löytyi esimerkiksi kaksi käymälää. Nämä uudistukset heijastuivat ehkä hyvinkin pian myös liminkalaiseen talonpoikaisarkkitehtuuriin ja hygieenisiin käsityksiin, koska eittämättä vauraimmat talolliset pyrkivät seuraamaan pitäjän kirkkoherran elintapoja. Kirkkoherra ja hänen sukunsa oli talonpojille elämisen esikuva niin maallisessa kuin hengellisessäkin mielessä.

1500-luvun lopulta 1600-luvulle elettiin Ruotsin valtakunnassa voimakasta yhtenäistämispolitiikkaa ja luterilaisen ortodoksian aikakautta. Kuningas muun hallinnon kanssa määräsi yksipuolisesti joukon erilaisia uudistuksia. Papiston palkkausta pyrittiin muuttamaan kruunun tavoitteita mukaan. Pohjanmaan papisto ei useinkaan suostunut näihin uusiin määräyksiin. Papisto valitti, ja kuningas peräytyi myöntämällä joko helpotuksia, korvauksia tai peruuttamalla koko uudistuksen pohjalaisten kohdalla. Tämä kuvaakin pohjalaisten pappien vaikutusvaltaa valtakunnassa. Yksi merkittävimmistä papeista oli nimenomaan Lithovius-suvun jäsen, Limingan kirkkoherra. Lisäksi useimmat suvun jäsenet toimivat lääninro-

vasteina ja muissa papintehtävissä Limingassa ja muualla, joten suvulla oli varsin laaja valta palkkauskysymyksissä.

Ruotsin valtakunnassa tavoitteena ollut yhtenäistämispolitiikka epäonnistui ainakin osittain papiston palkkauskysymyksessä, koska kruunu joutui perääntymään useiden uudistusten jälkeen ja vetämään määräyksensä takaisin. Tästä on viitteitä myös palkkauksesta tehdyssä selvityksestä, mutta etenkin vuoden 1681 palkkausuudistuksen käsittelyssä. Limingan pitäjäläiset ja papisto osoittivat yksituumaisuutta kruunua kohtaan eivätkä suostuneet palkkauksen perusteiden uudistamiseen kruunun vaatimalla tavalla.

Joskus kruunu alensi yksipuolisesti palkkausta esimerkiksi viljakymmenyksistä. Tästä seurasi, että papisto oli tyytymätön tilanteeseen. Papisto ja niiden mukana Limingan kirkkoherra vaativat aika ajoin palkkauksensa kohenevan entisiin määriin. Palkkauksen korottaminen aiheutti kuitenkin väistämättä talonpoikien verokuorman kasvamista. Kruunulle esitetyt palkkausvaatimukset eivät nostaneet Limingan seurakuntalaisissa kiistoja, vaan pikemminkin talonpojat asettuivat tukemaan pappinsa etuja vastoin kruunun määräyksiä. Yhtenä rintamana haluttiin säilyttää vanhat ja toimivat palkkauskäytännöt. Yksituumaisuus johti kirkkoherran ja seurakuntalaisten väliseen ”pitäjän tapaan”. Se antoi liikkumavaraa monissa palkkaukseen liittyvissä yksityiskohdissa. Papin ei tarvinnut pyytää kaikkea kerralla, vaan joissakin parseleissa hän saattoi antaa maksuaikaa tai antaa talonpojan itse valita oman kykynsä mukainen maksumäärä. Myös palkkaukseen kuuluvissa vähäisissä kiistoissa on nähtävissä viitteitä tästä käytännöstä, koska pappi antoi toisen tavan suoriutua esimerkiksi testamenttilehmän maksusta.

Papilla itsellään oli paras näkemys pitäjän maksukykyyn ja palkkauksensa järjestämiseen. Vanhimmat säännökset pohjautuvat keskiaikaisiin lakeihin ja määräyksiin, mutta niiden ohella maksatuksessa oli vahva paikallinen sopimus- ja tapaoikeudellinen käsitys. Tämä on osoitus siitä, että vaikka esivalta antoikin mahdollisuuden noudattaa tiukkaa palkkauksen järjestämistä seurakunnassa, mutta Lithoviukset eivät lähteneet tällä linjalle. Tämä oli suvun ehdoton virassa säilymisen edellytys.

Limingan Lithoviusten ja pitäjäläisten väliset palkkausjärjestelyt saattavat viitata myös seurakunnan muun toiminnan toteuttamiseen ”pitäjän tavalla”. Myötämielisyys nähtiin seurakunnassa merkittävänä asiana. Pitäjäläiset kokivat

Lithoviukset omana pappissukunaan, kun kirkkoherraan ja muuhun papistoon saattoi luottaa. Talonpojat näkivät suvun ennen kaikkea heidän etujensa ajajina. Tässä suhteessa Lithoviuksien valtakautta voidaan pitää erityisen hyvänä esimerkkinä aikakautensa toimivasta seurakunnasta. Yhteneväisyys ja luterilainen ortodoksia saivat Limingassa toisenlaisen muodon kuin tavanomaisesti on ajateltavissa.

Lithovius-suku vaikutti puhdasoppisuuden aikana Limingassa. Tästä ajasta ja suvun valta-asemasta on vielä löydettävissä uusia tutkimuskysymyksiä ja näkökulmia. Esimerkiksi suvun yksityinen maanomistus, avioliitot, sukulaisverkot, taloudelliset suhteet ovat lupaavia tutkimusaiheita. Lisäksi tarkempi tutkimus suvun jäsenten siirtymisestä muihin pappisvirkoihin eri pitäjissä olisivat tärkeitä ja mielenkiintoisia jatkotutkimuksen kohteita. Tietenkin myös itse papiston palkkaus Pohjois-Pohjanmaan seurakunnissa on tutkimuksellisesti kiintoisa. Tähän mennessä oleva tieto nojautuu pelkästään hyvin hajanaiseen, lähinnä paikallishistorioissa julkaistuun tietoon. Lisäksi useimmat tutkimukset ovat perustuvat liikaa painettuihin lähteisiin tai muuhun tutkimuskirjallisuuteen. Papiston palkkaushistoria voidaan tutkia luotettavasti alkuperäistä lähteistä. Asiakirjoja tulisi käyttää kattavasti ja johdonmukaisesti. Tutkimus selvittäisi vielä tarkemmin paikoin aukollista Pohjois-Suomen puhdasoppisuuden ajan kirkkohistoriallista kehitystä 1500-luvulta 1700-luvulle. Tutkimus auttaisi myös ymmärtämään vaikutusvaltaisimman pohjalaisen Lithovius-pappissuvun merkitystä kirkkohistoriallisessa kontekstissa.

Liite 1b

2)

Gabriel Laurentiuksenpojan sukuhaara

Limingan khra.ap. 1661-71

Limingan kpl. 1671-

(ks. ed)

Lars Gabrielinp.

Ap. 1709-1721

Lumijoen kpl. 1722-48

Vävy

Erik Tarvonius

Limingan kpl. 1690-95

Petter Larsinpoika

Ap. 1735-49

Lumijoen kpl. 1749-71

3)

Christiern Henrikinpojan sukuhaara

Limingan kpl. 1620-1622

(ks. ed)

Gabriel Christierninp.

Kemin kpl. 1632-41

Henrik Christierninp.

In khra 1641-48

Gabriel Gabrielinp.

Oululainen porvari

Gabriel Gabrielinp.

Oulun triviaalikoulun

alempi kollega 1694-98 *Maisteri*

Kalajoen kpl. 1698-1702 Rovasti

Sievin kpl. 1702-04

Zacharias Gabrielinp.

Oulun khra 1713-1743

Lähteet: Kojonen 1971, Vahtola 1977, Kotivuori 2005.

Kaavioon ei ole merkitty kaikkia Henrik Laurinpojan jälkeläisiä

Markku Kuorilehto 30.11.2013

Liite 2. Pohjanmaan pitäjän verolukujen vertailu Henrik Laurinpojan astuessaan Limingan kirkkoherranvirkaansa vuonna 1575

	Kokovero- talonpojat	%	Veromarkka- talot	Maa (punnanmaa)	%	Jouset	Nokat	%	Lehmät	%
Vanhan verojärjestelmän pitäjät										
Kemi	145	4,1	626,5			301			575,5	3,7
Ii	187	5,3	118,5				603	5,5	797	5,1
Verotuksellinen erityisalue										
Oulujärvi	193									
Uuden verojärjestelmän pitäjät										
Liminka	330	9,4		418,6	8,8		1049	9,6	1691	10,9
Salo	231	6,5		190,8	4		834	7,6	1484	9,6
Pyhäjoki	115	3,2		106,3	2,2		415	3,8	869	5,6
Kalajoki	119	3,3		123,7	2,6		438	4	778	5
Kokkola	439	12,5		485,4	10,2		1208	11	1919,5	12,4
Pietarsaari	462	13,2		695	14,6		1654	15,1	2766	17,8
Kyrö, Vöyri ja Ilmajoen kappeli	841	23,9		1879	39,5		3914	35,8	3854	24,8
Mustasaari	643	18,1		854,5	17,8		829	7,6	784	5,1
Maakunta	3512		745	4753,5		301	10944		15518	

Lähde: KA Voudintilit Pohjanmaan tilit 1575 KA 4741: 2–3v, 7v.; Luukko 1953: 618. Taulukossa huomioitu eri verojärjestelmien erot. Kemissä ja Iissä jäi voimaan vanha verojärjestelmä niiden peltojen vähäisten pinta-alojen vuoksi. Oulujärven verotus ei ole vertailukelpoinen muiden pitäjien verotuksen kanssa.

Liite 3. Limingan pitäjän kylittäinen taloluku vuosina 1570–1730

	1570	1575	1580	1590	1600	1610	1620	1649	1663	1680	1700	1713	1723	1730
Kylä														
Liminka	63	61	64	58	56	61	71	66	66	76	84	82	84	83
Rantakylä	11	11	11	10	11	9	13	8	9	8	9	8	10	10
Virkkula	12	9	10	9	10	10	11	7	9	8	9	9	9	9
Hirvasniemi	9	7	8	8	9	10	11	14	17	16	17	14	17	17
Lumijoki	29	30	31	28	29	34	42	43	51	53	63	59	63	61
Lapinniemi	17	17	16	15	15	16	20	20	22	23	25	27	26	26
Temmes	7	14	21	14	16	28	34	32	35	42	48	49	56	54
Tyrnävä				14	14	17	31	38	44	48	63	63	69	68
Ängeslevä	7	5	6	7	7	10	20	22	30	42	52	53	53	47
Kempele	6		11	15	15	17	25	24	24	26	33	32	39	34
Oulunsalo	41	40	33	30	28									
Oulunsuu	47	51	59	52	58									
Laitasaari	36	40	47	49	22									
Latvaosien kylät	47	48	35	17	11									
Koko pitäjä	332	333	353	326	301	212	278	274	307	342	403	396	426	409

Limingan pitäjän kylittäinen taloluku vuonna 1723

Kylä	HK kaikki	HK asutut	HK autiot	HK autio%	KL	KL maksaneet %
Liminka	84	36	48	57	53	63
Rantakylä	10	3	7	70	6	60
Virkkula	9	4	5	55	4	44
Hirvasniemi	17	7	10	59	9	52
Lumijoki	63	30	33	52	40	63
Lapinniemi	26	15	11	42	21	80
Temmes	56	43	13	23	44	78
Tyrnävä	69	51	18	26	59	85
Ängeslevä	53	37	16	30	46	86
Kempele	39	22	17	43	24	62
Koko pitäjä	426	248	178	42	306	72

KL = kymmenysluettelo, HK = henkikirja

Lähteet: KA Voudin- ja läänintilit Limingan pitäjän kymmenys-, vuotuisvero- ja henkikirjat taulukon esimerkkivuosilta niteissä KA 4718: 42–48v.; KA 4743: 72–77v. KA 4759: 77–82v.; KA 4790: 51–56v.; KA 4818: 61–66v.; KA 4869: 30–34v.; KA 9129: 529–530v.; KA 9267: 358–367v.; KA 9270: 69–78v, 579–586v.; KA 9296: 1201–1238; Virrankoski 1973, 750–756; Vahtola 1991, 302.

Liite 4. Pohjanmaan kirkkoherrojen kiinteät viljakymmenykset pitäjittäin vuonna 1575 rukiit ja ohrat yhteensä

Pitäjä	Lästä	Puntaa	Pannia	Nelikkoa	Vatia	Tynnyreinä	Osuus (%)	
							maa-kunta	Pohjois-Pohjanmaa
Liminka	2					96	8,02	24,47
Kemi	1,5					72	6,01	18,35
Ii		13	1	2	2,5	52,1	4,35	13,28
Salo	1					48	4,01	12,23
Pyhäjoki	1					48	4,01	12,23
Kalajoki	1	7	6	3,5		76,1	6,36	19,4
Kokkola	2					96	8,02	
Pietarsaari	3					144	12,03	
Vöyri	3					144	12,03	
Ilmajoki		15	4	1,5		60,1	5,02	
Kyrö	3,5					168	14,04	
Mustasaari	4					192	16,04	
Koko maakunta	25		4			1196,3	100	
Pohjois-Pohjanmaa	6,5	20	7	5,5	2,5	392,2		100

Lähde: KA Voudintilit Pohjanmaan tilit vuonna 1575 KA 4741: 32–33.

Liite 5. Limingan kirkkoherran viljapalkkaus vuosina 1575–1599

	Rukiit	Ohrat	Yhteensä		Rukiit	Ohrat	Yhteensä
1575	48	48	96	1587	34,6	61,3	96
1576	48	48	96	1588	55,6	40	96
1577	48	48	96	1589	48	48	96
1578	48	48	96	1590	48	48	96
1579	48,5	47	96	1591	32	32	64
1580	48	48	96	1592	45,1	48,6	96
1581	28,5	67,3	96	1593	48	48	96
1582	48	48	96	1594	48	48	96
1583	48	48	96	1595	34,4	60,8	95,1
1584	44,1	51,6	96	1598	44	52	96
1585	40,1	31,6	72	1599	48	48	96
1586	40,5	55,5	96				

Lähteet: KA Voudintilit Pohjanmaan tilit vuosilta 1575–1599 niteissä KA 4741: 32v.; KA 4745: 27; KA 4748: 43; KA 4751: 31; KA 4754: 31; KA 4757: 31; KA 4760: 38; KA 4763: 33v.; KA 4766: 41; KA 4769: 31; KA 4772: 37v.; KA 4775: 35v.; KA 4779: 35; KA 4782: 35; KA 4785: 34v.; KA 4789: 35v.; KA 4792: 32; KA 4795: 39v.; KA 4799: 32v.; KA 4803: 33v.; KA 4807: 36v.; KA 4810: 36; KA 4813: 35v.

Liite 6. Vertailu Limingan ja Oulun pitäjien kymmenysviljaveroista, kirkkoherran kiinteästä kymmenysviljasta sekä tertiaaliviljasta tynnyreiksi muutettuna vuosina 1600–1620

	Limmingan pitäjä					Oulun pitäjä			
	Ruis	Ohra	Vehnä	Yhteensä	Tertiaali	Ruis	Ohra	Yhteensä	Tertiaali
1600	52,8	88,6		141,4	96				
1601	102,7	182,9		285,6	96				
1603	63,8	55,4		119,1	39,7				
1605	60,8	113		173,8	96				
1606	58,3	107,1		165,3	96				
1608	69,8	120,2		189,9	96				
1609	67,8	69,5		137,3	96	34,5	37,5	72	70
1609	64,3	68,4		132,7	96	34,5	37,4	71,9	70
1610	26,4	55,8	1,2	83,4	70	19,9	50,6	70,5	70
1611	57,8	65,7		123,5	70	32,8	51,6	84,4	70
1612	55,8	62,7		118,5	70	43,1	49,9	93	70
1613	59,7	81,9		141,6	47,2	38,7	62,3	101	33,7
1614	47,3	58,4		105,7	34,9	24,6	35,9	60,5	20,6
1615	54,3	77,6		132	43,5	23,1	44,5	67,6	22,7
1616	62,3	84,9		147,3	49,1	27	49,2	76,2	26,6
1617	20,1	110,9		131	46,1	12,1	45,8	57,9	19,8
1618	73,1	102,5		175,6	57,6	23,3	52,8	76	26,3
1619	54,2	85,3		139,5	46,1	28,7	53,3	82	29,7
1620	88,7	92,5		181,2	60	44,4	45	89,4	24

Lähteet: KA Voudintilien kymmenysluettelot Limingan ja Oulun pitäjistä taulukon mukaisilta vuosilta seuraavissa niteissä: KA 4819: 73; KA 4822: 78, KA 4832: 39v.; KA 4844: 18; KA 4850: 94v.; KA 4861: 95v.; 4863: 81, 84v.; 4865A: 16v., 21; KA 4870: 17, 26v.; KA 317: 7v., KA 4878: 14v., 19v.; KA 319: 6; KA 4883: 50v., 53v.; KA 4891: 188v., 197; KA 4896: 83–83v., 87v.; KA 4908: 82v., 93v.; KA 4914: 67v., 78v.; KA 4929: 143v., 146v.–147; KA 4935: 82, 102v.

Liite 7. Pappilan rakennuksien kylittäinen jakoluettelo vuosina 1648–1732

	Liminka	Rantakylä	Virkkula	Hirvasniemi	Lumijoki	Lapinniemi	Kempele	Ängeslevä	Tyrnävä	Temmes	Pitäjä
Katselmus vuonna 1648											
väentupa, kellaritupa, mallaspirtti, panimohuone, navetta, lato, aitta	x										
etutupa, ruoka-aitta							x				
kaksitupainen rakennus, luhti, navetta, riihi, pakaritupa, suurempi ruoka-aitta		x	x	x	x	x					
linnatupa kahdella tuvalla, navetta, tupa, keittiö										x	
tupa, talli kahdella huoneella, maitotupa								x			
tupa, riihi, sauna, vanha lato									x		
paistinhuone											x
<i>Yhteensä 27 rakennusta/huonetta</i>											
Katselmus vuonna 1682											
vanha väentupa, kahvelikamari, välikamari, sauna, ruoka-aitta, ruoka-aitta, vanha navetta	x										
etutupa, kylmäkamari, suurempi ruoka-aitta							x				
kappalaisen tupa, tupa ja siihen kuuluva käymälä, pakaritupa, luhtiaitta, riihi, paja, uusi navetta, sikala		x	x	x	x	x					
keittiö, linnatupa ja yksi kamari								x			
pieni sauna, porttitupa, 2 tupaa									x		
seuraväen sauna, riihi, suuri lato										x	
paistinhuone, talli											x
<i>Yhteensä 29 rakennusta/huonetta</i>											
Katselmus vuonna 1688											
kaksi kamaria etutupaan (1683), navetta (1672), patsasaitta (1672), mallassauna (1670)	x										
talli (1672)	x									x	
etutupa kamarin kanssa (1683), puolet etutuvan eteisestä, kymmenysaitta							x				
luhti, vanha pakaritupa, renkitupa, kaksi tupaa, riihi (1681), navetta (1682)					x	x					
linnatupa ja yksi kamari Gustaf Lithoviuksen ajalta, keittiö (1686), navetta (1685)										x	
piispantupa (1682), pieni porttitupa								x			
tupa (1672), sauna (1688) heinä lato, riihi (1672)									x		
uusi paistinhuone, vesimylly, kellari etutuvan alla											x
<i>Yhteensä 27 rakennusta/huonetta</i>											

	Liminka	Rantakylä	Virkkula	Hirvasniemi	Lumijoki	Lapinniemi	Kempele	Ängeslevä	Tyrnävä	Temmes	Pitäjä
Katselmus vuonna 1704											
kaksi kamaria, renkitupa, navetta, heinälato, kaksi aittaa, mallasaitta	x										
etutupa, etutuvan kellari, puolet etutuvan eteisestä, kylmä ja pimeä kamari, pieni keittiö ja kellari sen alla kymmenysaitta							x				
Lumijoki-tuvat, eteinen ja käymälä, pakaritupa ja eteinen, navetta					x						
sauna		x			x						
ruoka-aitta, riihi		x	x	x	x	x					
linnatupa ja sen kamari, kaksi kamaria, keittiö, navetta										x	
pieni porttitupa, eteinen ja käymälä, piispantupa, käymälä piispantuvan yhteydessä								x			
talli, sänkytupa, heinälato, riihi, kellari etutuvan alla									x		
paistintupa, pieni sauna, seuraväen sauna, rappeutunut vesimylly											x
<i>Yhteensä 36 rakennusta/huonetta</i>											
Katselmus vuonna 1732											
renkitupa, mallasaittatupa, heinälato, navetta	x										
kymmenysaitta, sikala							x				
panimotupa, luhtiaitta ja käymälä, riihi, navetta, suuri portti					x	x					
vierastupa		x	x								
kymmenysaitta				x							
iso pakaritupa, navetta										x	
tupa ja puoli eteistä, käymälä piispantuvan yhteydessä, talli								x			
tupa ja puoli eteistä, seuraväen sauna eteisen kanssa, pieni kanala, riihi, navetta (1685)									x		
uusi suuri rakennus, paistinhuone, kellari etutuvan alla, vesimylly											x
<i>Yhteensä 27 rakennusta/huonetta</i>											

Lähteet: Limingan kirkkoherran virkatalon katselmukset vuosilta 1648, 1682, 1688, 1704 ja 1732. OMA PKA II Cg 1Rovastintarkastuspöytäkirjoja ym. 1593–1703, sisällysluettelo ja Limingan pappilan rakennuskatselmus 10.5.1688, 79/147–81/149; OMA LKA III Cc 21 Limingan pappilan katselmuspöytäkirjat 1682–1819.

VII Lyhenteet

Diss.	Väitöskirja
f.	folio
KA	Kansallisarkisto
OMA	Oulun maakunta-arkisto
SHS	Suomen historiallinen seura
SKHS	Suomen kirkkohistoriallinen seura
SKHST	Suomen kirkkohistoriallisen seuran tutkimuksia
SKS	Suomalaisen kirjallisuuden seura
SRA	Sveriges riksarkivet
SSS	Suomen Sukututkimusseura

VIII Lähteet ja kirjallisuus

1. Painamattomat lähteet

Kansallisarkisto, Helsinki	KA
Kuninkaallinen registratuura	KR
Voudintilit	KA
Korsholman lääni, Limingan pitäjä	
Läänintilit	KA
Pohjanmaan lääni, Limingan pitäjä	
Turun hovioikeus	THO
Kihlakunnanoikeuksien tuomiokirjat	Koa
Pohjanmaan tuomiokunnan renovoidut tuomiokirjat	PTKA
Pohjanmaan Pohjoisen tuomiokunnan renovoidut tuomiokirjat	PPTKA
Oulun maakunta-arkisto, Oulu	OMA
Limingan seurakunnan kirkonarkisto	LKA
Kalusto- kirjasto- ym. omaisuusluettelot ja inventoimispöytäkirjat	IIBe
Erilaiset katselmuspöytäkirjat	IIICc
Limingan pappilan katselmuspöytäkirjat	IIICc
Piispantarkastuspöytäkirjat	IIICd
Kuninkaallisia ym. valtion viranomaisten kirjeitä ja päätöksiä	Ec
Kirkonkassan tilikirja	Gla
Virkataloja koskevat katselmukset	IIIHb
Pyhäjoen kirkonarkisto	PKA
Rovastintarkastuspöytäkirjat ym.	Cg
Tyrnävän seurakunnan kirkonarkisto	TKA
Kirkkoherran virkataloa koskevia erilaisia asiakirjoja	IIIHb
Riksarkivet, Tukholma	RA
Acta ecclesiastica	AE
Åbo stift, Limingå	
Kommittéarkiv, Ecklesiastika	KoAE
Kommissioner angående prästerskapets avlöning Finland	
Konsistoriernas skrivelser till KM	KsKM
Åbo stift	
Läänintilit	LA
Västerbottenin lääni	Vä

2. Painetut lähteet

- Erikson, M Tablå öfver presterskapets och kyrkobetjeningens i Finland årliga aflöning i kontant och särskilda naturprodukter enligt förhållandet år 1872: Helsingfors 1877.
- LBG I Handlingar rörande finska kyrkan och presterskapet. Med understöd af allmänna medel i tryck utgina af K. G. Leinberg. Första samlingen 1535–1627. Jyväskylä 1892.
- REA Registrum Ecclesiae Aboensis (REA), vuosi 1477, fol. 59. Registrum Ecclesiae Aboensis. Codices Medii Aevi Finlandiae Photographice Editit Societas Finlandiae Historica I. Helsinki.

3. Internet-lähteet

Kotivuori, Yrjö

- 2005 Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852. Helsingin yliopisto. <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=14266>>. Katsottu 11.10.2010.

4. Tutkimuskirjallisuus

Durchman, Osmo

- 1932 Kirkonarkistojen tuhoutumiset. – Genos. Sukutieteellinen aikakauskirja. Tidskrift för släktforskning.

Halila, Aimo

- 1954 Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi 1721–1775. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia V. Oulu: Pohjois-Pohjanmaan Maakuntaliiton yhteinen historiatoimikunta.

Hiltunen, Mauno

- 1982 Kempeleen historia. Kempele: Kempeleen kunta ja seurakunta.

Jokipii, Mauno

- 1960 Suomen kreivi- ja vapaaherrakunnat II. Historiallisia tutkimuksia XLVIII:2. Diss. Helsinki. Helsinki: SHS.

Keränen, Jorma

- 1986 Uudisraivauksen ja rajasotien kausi. – Kainuun historia I. Kajaani: Kainuun maakuntaliitto.

Knapas, Marja Terttu

- 2009 Pappila-arkkitehtuurista. – Suomalaiset pappilat. Kulttuuri-, talous- ja rakennushistoriaa. SKST 1238. Helsinki: SKS.

Kojonen, Eero

- 1971 Sursillin suku. Genealogia Sursilliana. Helsinki: Koneen säätiö

- Kokkonen, Jukka
2008 Tuomiokirjat. – Sukututkimuksen jatko-opas. Toim. Markku Kuorilehto. Helsinki: SSS.
- Kuorilehto, Markku
2013 Limingan asutuksen synty keskiajalta 1600-luvulle. Historiatieteiden lisensiaatintutkimus. Oulun yliopisto.
- Laasonen, Pentti
1977 Johannes Gezelius vanhempi ja suomalainen täysortodoksia. SKHST 103. Helsinki: SKHS.
- Laasonen, Pentti
1991 Suomen kirkon historia 2, vuodet 1593–1808. Helsinki: WSOY.
- Lehtinen, Erkki
1961 Hallituksen yhtenäistämispolitiikka Suomessa 1600-luvulla (1600–n. 1680). Historiallisia tutkimuksia LX. Diss. Helsinki. Helsinki: SHS.
- Luukko, Armas
1945 Etelä-Pohjanmaan historia III. Nuijasodasta Isoonvihaan Vaasa: Etelä-Pohjanmaan historiatoimikunta.
- Luukko, Armas
1954 Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin keskiaika sekä 1500-luku. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia II. Oulu: Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin maakuntaliiton yhteinen historiatoimikunta.
- Luukko, Armas
1957 Suur-Lohtajan historia vuoteen 1809. – Suur-Lohtajan historia I. Esihistoriallisesta ajasta Suomen sotaan. Keski-Pohjanmaan historiasarja 3. Lohtaja: Suur-Lohtajan historiatoimikunta.
- Matinolli, Eeva
1989 Ängeslevän ja Tyrnäväkylien synty ja kasvu. Tyrnävä kappelina. – Tyrnävän seurakunnan historia. Tyrnävä: Tyrnävän seurakunta.
- Mäkelä-Alitalo, Anneli
2003 Verotus, autioituminen ja väenotot. – Suomen maatalouden historia. Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle, osa 1. Helsinki: SKS
- Mäntylä, Ilkka
1988 Kruunu ja alamaisten nälkä. 1690-luvun katovuosien verotulojen vähennys Pohjanmaalla ja esivallan vastatoimenpiteet. Oulu: Oulu historiaseura.
- Nummela, Ilkka
2003 Asutus, pelto ja karja. – Suomen maatalouden historia I. Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle. Toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo. Helsinki: SKS.

- Paarma, Jukka
1980 Hiippakuntahallinto Suomessa 1554–1604. SKHST 116. Diss. Helsinki. Helsinki: SKHS.
- Palola, Ari-Pekka
2000 Kirkko keskellä kaupunkia. Oulun kirkkohistoria I vuoteen 1870. Oulu: Oulun evankelis-luterilainen seurakuntayhtymä.
- Pirinen, Kauko
1962 Kymmenysverotus Suomessa ennen kirkkoreduktiota. Historiallisia tutkimuksia LV. Helsinki: SHS.
- Pirinen, Kauko
1991 Suomen kirkon historia, keskiaika ja uskonpuhdistuksen aika. Helsinki: WSOY.
- Rimpiläinen, Olavi
1971 Läntisen perinteen mukainen hautauskäytäntö Suomessa ennen isoavihaa. SKHST 84. Diss. Helsinki. Helsinki: SKHS.
- Rytkönen, Raili
1978 Suur-Iin historia 1700 – 1870. Ii: Haukiputaan kunta ja seurakunta, Iin kunta ja seurakunta, Kiimingin kunta ja seurakunta, Kuivaniemen kunta ja seurakunta, Pudasjärven kunta ja seurakunta, Ranuan kunta ja seurakunta, Taivalkosken kunta ja seurakunta, Yli-Iin kunta ja seurakunta, Ylikiimingin kunta ja seurakunta.
- Saarenheimo, Juhani
1994 Tuomioistuinten asiakirjat. – Suomen historian asiakirjalähteet. Toim. Eljas Orrman & Elisa Pispala. Helsinki: Kansallisarkisto & WSOY.
- Sappinen, Eero
1985 Pohjois-Pohjanmaan maaseutupappiloiden rakennukset 1600-luvun lopulla. Kansatieteellinen arkisto 34. Diss. Helsinki. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Snellman, Artturi
1887 Oulun kihlakunta. Muinaistieteellisiä ja historiallisia lehtiä. – Finska Fornminnesföreningens tidskrift. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja.
- Soikkeli, Anu
2000 Suomen vanhat pappilat – menneisyyden tulevaisuus. Osa I. Acta Universitatis Ouluensis Technica C 153 Arkkitehtuurin osasto. Diss. Oulu. Oulu: Oulun yliopisto.
- Suolahti, Gunnar
1919 Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Vahtola, Jouko
1977 Limingan ja liminkalaisten historiaa. – Liminka 1477–1977. Liminka: Limingan kunta ja seurakunta.

- Vahtola, Jouko
1986 Muhoksen seurakunnan historia. Muhos: Muhoksen seurakunta.
- Vahtola, Jouko
1991 Oulujokilaakson historia keskiajalta 1860-luvulle. – Oulujokilaakson historia. Oulu: Hailuodon, Kempeleen, Limingan, Lumijoen, Muhoksen, Oulunsalon, Temmeksen, Tyrnävän, Utajärven ja Vaalan kunnat ja seurakunnat, Oulun kaupunki ja seurakunnat ja Oulujoki-Seura r.y.
- Vahtola, Jouko
1991 Puhdasoppisuuden aika 1596–1721. – Iin seurakunnan historia. Ii: Iin seurakunta
- Vahtola, Jouko
2003 Suomen historia. Jääkaudesta Euroopan unioniin. Helsinki: Suuri Suomalainen Kirjakerho Oy.
- Viikki, Raimo
1994 Kirkolliset asiakirjat. – Suomen historian asiakirjalähteet. Toimittanut Eljas Orrman ja Elisa Pispala. Helsinki: Kansallisarkisto.
- Virkkunen, A. H.
1953 Oulun kaupungin historia I. Oulu: Oulun kaupunki.
- Virrankoski, Pentti
1956 Uskonpuhdistuksesta isoonvihaan. – Suur-Kalajoen historia I. Kokkola: Suur-Kalajoen historiatoimikunta.
- Virrankoski, Pentti
1973 Pohjois-Pohjanmaan ja Lappi 1600-luvulla. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia III. Oulu: Pohjois-Pohjanmaan, Kainuun ja Lapin maakuntaliittojen yhteinen historiatoimikunta.
- Välimäki, Hannu
2002 Kymmenyksistä kirkollisveroon. Kirkollisverotus Suomen evankelisluterilaisessa kirkossa reformaatiosta nykypäiviin. SKHST 188. Diss. Jyväskylä. Helsinki: SKHS.